

PIRQÉ ABOT, **dels Pares als Fills d'Israel**

**Paral·lelismes i perpendicularitats:
Una visió catalana i una andalusí
sobre l'ètica dels mestres jueus**

Albert Lizandra Prieto
NIUB: 92.225.873
Màster en Cultures Medievals, U.B.
Directora: Dra. Meritxell Blasco
Barcelona, Juny 2014

כָּל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה לְשִׂמְחָה, זוֹכֶה לְדַבָּרִים הַרְבֵּה.

Tot el qui es dedica a la Torà pel nom d'aquesta, es mereix moltes coses.

(Abot 6:1)

Índex de continguts

1. INTRODUCCIÓ	1
1. a. Origen i objectius	1
1. b. Font i metodologia emprada.....	3
1. c. Notes a la traducció.....	5
2. PIRQÉ ABOT: DELS PARES ALS FILLS D'ISRAEL	7
2. a. Definició i localització.....	8
2. b. Ús i litúrgia	11
2. c. Llistat dels Pares d'Israel.....	13
2. d. Referències bíbliques	16
3. COMENTARIS MEDIEVALS AL PIRQÉ ABOT	18
4. UNA VISIÓ CATALANA I UNA ANDALUSÍ SOBRE EL PIRQÉ ABOT	28
4. a. Rabí Moixé ben Maymon	28
4. b. Rabí Yonà ben Abraham ha-Gerondí.....	35
4. c. La Controvèrsia de Maimònides: Catalunya versus l'Àndalus.....	41
4. d. Introducció al comentari de Maimònides	43
4. e. Introducció al comentari de ha-Gerondí	44
5. PARAL·LELISMES I PERPENDICULARITATS EN EL PIRQÉ ABOT	45
5. a. Presentació del text, traducció pròpia i comparació dels comentaris de Maimònides i ha-Gerondí.....	45
- Capítol 1r.....	45
- Capítol 2n	62
- Capítol 3r.....	78
- Capítol 4t.....	97
- Capítol 5è	117
- Capítol 6è	136
6. EL PIRQÉ ABOT ALS RESPONSA	146
6. a. Introducció als Respona	146
6. b. Exemples	147
7. CONCLUSIONS.....	151
8. BIBLIOGRAFIA	153

1. INTRODUCCIÓ

1. a. Origen i objectius

Abans d'acabar la meva llicenciatura en Filologia Anglesa, i havent cursat assignatures de Filologia Hebrea, sabia que volia prendre el camí de la meva gran debilitat i passió: el Judaisme Medieval, amb majúscules pel respecte i admiració que el professo; de no haver estat per la gran tasca que desenvoluparen els rabins al llarg de la història per guardar i ensenyar les Escripures, probablement la situació contemporània del poble d'Israel no seria l'actual. En matricular-me del màster de Cultures Medievales tenia clar que el meu treball de recerca aniria encaminat a aprofundir en la feina dels mestres hebreus.

En visitar un vespre el Doctor Andreu Grau pel treball de la seva assignatura, Filosofia Medieval, em va suggerir que examinés un tractat de la Misnà, anomenat Abot, ja que era alhora un tractat ètic i religiós: Se'm va encendre la bombeta. Separar l'ètica de la religió, *a priori*, semblava una tasca molt interessant i desafiant tot i que, en llegir verset rere verset, era més evident que aquests dos conceptes estan conciliats, ja que conformen només un: l'ètica del judaisme està basada en els sis-cents tretze preceptes que es troben en els textos sagrats.

Abot, com desenvoluparé més endavant, és un tractat que recull la saviesa dels mestres hebreus fins al segle II de la n. e. Per la seva càrrega, ja no només ètica o religiosa, sinó intel·lectual, aquest capítol misnàic és un referent i un llibre de capçalera per a qualsevol jueu, que no ha deixat mai de tenir una forta presència i influència en les comunitats israelites arreu del món. Durant l'època medieval, en el moment que nous corrents de pensament començaren a desenvolupar-se i propagar-se, l'Abot fou objecte de comentaris i subjecte per guiar les societats. Objecte perquè els savis més considerats escrigueren les seves pròpies exegesis independentment del

territori o de l'entorn on vivien; subjecte, perquè els passatges d'aquest tractat serviren també als rabins per recomanar i solucionar, mitjançant els 'respona', els dubtes que les comunitats els plantejaren.

Així doncs, l'estiu de 2013, vaig començar a fer recerca de tot el material que parlava sobre aquest capítol, principalment a la Jewish Community Library de San Francisco, Califòrnia. Si bé trobar i treballar els comentaris medievals originals era una comesa inviable per la localització dels manuscrits i per la llengua, vaig poder obtenir llibres editats en els dos últims segles, la majoria escrits en llengua anglesa, que eren traduccions dels originals. De tota la informació obtinguda, vaig triar els comentaris a l'Abot de Maimònides i ha-Gerondí, ja que eren propers en el temps, però pertanyien a diferents territoris i a pensaments i filosofies dispars. En comparar les seves crítiques, vaig descobrir que hi havia una porta oberta per a un possible treball de fi de màster, ja que fins a la data, no s'havia comparat la feina d'un racionalista i d'un antiracionalista sobre aquest *corpus* literari.

No tan sols em vaig conformar amb la comparació de les dues exegesis, sinó que vaig voler treballar el text original en hebreu i fer la meua pròpia traducció per comprendre totalment la tasca dels dos mestres esmentats, tot i sabent que ja existia una traducció del 2010 sota el títol de *La Saviesa dels Pares d'Israel* de Joan Ferrer. No obstant això, vaig demanar permís a la meua directora per poder presentar la meua pròpia, ja que, com a filòleg, sempre és més gratificant beure de la font primària que menjar de les obres de tercers per tal d'evitar els 'vicis' dels altres.

D'aquesta manera, el treball ja havia començat a agafar cos: Parlar dels mestres andalusí i català, traduir l'Abot, comparar els comentaris d'ambdós erudits. En faltava una part per desenvolupar i era la presència d'aquest cos literari en les cartes que els rabins més destacables enviaven donant resposta a les qüestions que se'ls formulaven, ja que això demostrava que aquest tractat era present en la vida quotidiana dels jueus medievals. Per

a aquesta comesa, vaig comptar amb l'inestimable ajut de la Dra. Meritzell Blasco, que em permeté fer-ne ús d'un programa informàtic seu que és una base de dades de resposta de la Universitat Bar Ilan, Israel.

En aquesta situació, la meua monografia ja estava desenvolupada i només quedava començar a escriure-la i que seguidament presentem.

1.b. Font i metodologia emprada

Com resta classificat en l'apartat de bibliografia, la font primària que hem fet servir, és a dir, el text en hebreu del Pirqué Abot, és l'edició de l'editorial Judaica Press dels Estats Units d'Amèrica, *Mishnayoth*, en el seu volum núm. 4 que tracta l'ordre misnàic de *Neziqín*; de la pàgina 484 a 553; aquesta obra està presentada per Philip Blackman i revisada pel Rabí Isaac Waller de la ciutat de Nova York. A més, aquesta obra ha estat contrastada amb cinc edicions hebrees i amb el programa informàtic *Judaic Responsa, Global Jewish Database* de la Universtitat Bar Ilan d'Israel per assegurar-nos que el text és correcte i fidel. Les edicions¹ comparatives i comparades són:

- אלבק, חנוך. *ששה סדרי משנה, סדר נזיקין*. ירושלים.

- *Breslov Pirkey Avot (Ethics of the Fathers). Based on the teachings of Rebbe Nachman of Breslov* de Dovid Sears.
- *Pirkei Avos: Ethics of the Fathers. A new translation with a commentary anthologized from the classical Rabbinic sources* de Meir Zlotowitz.
- *Mishne Torah: Sefer Hamadah – Book of Knowledge* d'Eliyahu Touger.
- *Rabbenu Yonah on Pirkei Avos* de David Sedley.

¹ Consulteu bibliografia. La primera obra és totalment en hebreu; les altres quatre són edicions en anglès-hebreu.

Per a la traducció pròpia que hi presentem, s'han consultat els següents diccionaris:

- *Diccionario Hebreo/Español* de Judit Targarona Borrás de l'editorial Riopiedras de Barcelona.
- *The Oxford English-Hebrew Dictionary* de l'editorial de la Universitat d'Òxford.
- *+5000 Diccionario para estudiantes de hebreo* de Edna Lauden i Liora Weinbach de l'editorial AD de Tel Aviv.

A més, hem consultat les següents edicions bíbliques per contrastar les cites del Pentateuc que s'inclouen a l'Abot:

- *La Bíblia: Bíblia catalana, traducció interconfessional* de l'Associació Bíblica Catalana de l'editorial Claret de Barcelona.
- *Biblia Hebraica Stuttgartensia* de K. Ellieger i W. Rudolph de la Deutsche Bibelgesellschaft (text en hebreu).

Pels comentaris de Maimònides i ha-Gerondí, hem treballat aquestes edicions angleses:

- *Mishne Torah: Sefer Hamadah – Book of Knowledge* d'Eliyahu Touger de l'editorial Moznaim de Nova York per a la versió de Maimònides.
- *Rabbenu Yonah on Pirkei Avos* de David Sedley de l'Editorial Judaica Press per a la versió de ha-Gerondí.

Per als resposta, hem utilitzat l'esmentat programa informàtic *Respona Project* de la Universtitat Bar Ilan.

Totes les citacions que hi apareixen en els diferents apartats d'aquest treball tenen la seva referència completa a la secció bibliogràfica; tot i això, s'hi indica el cognom de l'autor, l'any i la pàgina en què trobem l'al·lusió corresponent.

1. c. Notes a la traducció

Hem estat el més fidel possible al text original a l'hora de la traducció, tant respecte al lèxic com a la sintaxi. En aquells passatges que el resultat de la traducció literal no tenia cap sentit, hem variat lleugerament el vocabulari o canviat la sintaxi perquè la versió en català fora prou clara segons la normativa de la nostra llengua.

Dins dels versets, hi trobarem parèntesis que inclouen paraules o sintagmes per a la comprensió, ja que l'omissió d'aquestes paraules en hebreu, a diferència del català, no li resta significat a les oracions. Per tant, aquests parèntesi no són més que notes aclaridores.

Algunes notes s'han inclòs a peu de pàgina quan crèiem que no les havien de posar entre parèntesi, ja que dificultaven la comprensió lectora del text.

Com hem vist a la presentació d'aquest tractat de la Misnà, l'Abot és un compendi de normes ètiques i morals; per tant, a l'hora de traduir instruccions o comandaments, hem triat fer-ho per la segona persona del plural en lloc de la segona del singular com fa el text hebreu, ja que respectem la normativa de la llengua catalana (tant en les oracions afirmatives com en les negatives)².

Per a la traducció dels noms propis esmentats en aquest tractat hem seguit rigorosament les directrius de la Societat Catalana d'Estudis Hebraics, segons la seva publicació "Documents de la Secció Filològica IV" de 2003 que trobem a la Bibliografia. En aquesta publicació, es tracta la "Proposta de Transcripció de l'Hebreu en Textos Escrits en Català", que fou aprovada per la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans el 14 de juny de 2002. "Cal tenir en compte que en molts casos pot ser preferible traduir un nom en lloc de transcriure'l" (SCEH 2003, p. 57).

² Vegeu <http://www.iecat.net/Institucio/seccions/Filologica/gramatica/default.asp>

Al llarg de la traducció i a l'hora de comparar i contrastar l'edició que hem fet servir de guia amb les altres cinc publicacions que hem esmentat prèviament, ens hem trobat amb el fet que l'edició de l'editorial Judaica Press presenta una vocalització diferent en algunes paraules. Això és a causa del fet que les edicions modernes estan 'contaminades' per l'ús freqüent de 'mater lectionis'³ que sí contempla l'hebreu modern, però no el bíblic. Totes aquestes discrepàncies estan marcades en nota a peu de pàgina en el seu verset corresponent. Aquestes diferències només tenen lloc en els primers cinc capítols; en canvi, al sisè, no trobem cap variació en la vocalització, però sí omissió d'un parell de frases que també contemplem a peu de pàgina.

En el següent apartat d'aquest treball, expliquem que el sisè capítol és un afegit als primers cinc capítols; per aquest motiu, deduïm que l'ortografia emprada per Judaica Press en el capítol final és la mateixa que la d'altres editorials i això comporta la manca de discrepàncies en la redacció.

Cal assenyalar que la llengua d'Abot és l'hebreu misnàic, tot i que trobem que quatre versets estan redactats en arameu, llengua estretament entroncada amb l'hebreu. Com indica Gorfinkle, aquests versets arameus foren originats a l'escola de Hil·lel⁴. Els passatges en arameu són Abot 1:13, 2:7, 5:25 i 5:26.

Barcelona, a 28 de Maig de 2014.

³ Locució llatina que significa 'mare de lectura' (en hebreu, 'אם קריאה'). Una 'mater lectionis' és una consonant que s'utilitza per transcriure una vocal. A diferència de les llengües indoeuropees, l'hebreu no fa servir vocals; per tant, i a efectes d'una perfecta pronunciació dels textos sagrats, aquests sons vocàlics s'han de marcar. L'hebreu modern fa un complet ús d'aquestes guies, a diferència del bíblic el qual marcava les vocals amb una sèrie de punts i ratlles sota les consonants.

⁴ Gorfinkle 2005, p. 8.

2. PIRQUÉ ABOT: DELS PARES ALS FILLS D'ISRAEL

Mireu: el Senyor, el meu Déu, m'ha manat que us ensenyi aquests decrets i aquestes prescripcions perquè els compliu quan sereu al país on entrareu per prendre'n possessió. Guardeu-los i compliu-los. Si ho feu així, tots els pobles us tindran per savis i assenyats. Quan sentiran parlar de tots aquests decrets, diran: «Quina saviesa i quin seny té aquesta gran nació!» (Deuteronomi 4:5-6)⁵

Si hi ha una religió entre les diferents 'Religions del Llibre', deixant de banda les connotacions d'acceptació o rebuig d'aquesta denominació, és la jueva. Així doncs, entre les creences monoteïstes descendents d'Abraham, el vincle del Judaisme i la seva literatura religiosa és una unió indissoluble que es nodreix mútuament.

El Poble Jueu basa la seva fe en l'existència d'un únic Déu, creador sobirà de tot l'univers: "Al principi, Déu va crear el cel i la terra"⁶, transcendent i etern que trià aquest poble com el seu únic hereu. Aquesta tria comença quan Déu féu l'aliança⁷ amb Noé: "El signe de l'aliança que faig amb vosaltres i amb tots els éssers vius que us envolten, per totes les generacions i per sempre és aquest: «posaré el meu arc en els núvols com a signe de la meva aliança amb la terra»"⁸ com a càstig i recompensa del comportament de la humanitat. Però els fills de Noé tampoc no aprengueren del diluvi i no mantingueren aquest pacte. Déu, misericordiós, donà una nova oportunitat al seu poble i se li aparegué a Abraham i li digué:

Vés-te'n del teu país, de la teva família i de la casa del teu pare,
cap al país que jo t'indicaré. Et convertiré en un gran poble, et

⁵ *La Bíblia: Bíblia Catalana Traducció Interconfessional* (BCI 2005, pp. 245-6). A partir d'ara, totes les cites bíbliques que trobarem en aquest treball pertanyen a aquesta edició.

⁶ Gènesi 1:1 (BCI 2005, p. 15).

⁷ Abot 5:2. Vegeu l'apartat de la traducció, p. 118.

⁸ Gènesi 9:12 (Ibíd., p. 25).

beneiré i faré gran el teu nom, que serà font de benedicció. Beneiré els qui et beneeixin, però als qui et maleeixin, els maleiré. Totes les famílies del país es valdran del teu nom per beneir-se⁹.

Més endavant, com s'explica al llibre de l'Èxode, Déu renovà el pacte amb el seu poble mitjançant Moisès. La trobada d'aquest patriarca i el Creador fou el moment culminant en què la Torà¹⁰; o sigui, la Llei, li fou revelada i lliurada al Mont Sinaí per alligonar els israelites¹¹. A partir d'aquest moment el Poble i les Escriptures contrauen matrimoni perpetu amb una descendència d'obres en què els jueus trobaren, i troben, llurs preceptes religiosos, morals i jurídics.

De tots aquests volums, el Pirqué Abot fou, i encara és avui dia, un dels pilars més importants sobre el qual s'assenta el compliment dels preceptes que Déu entregà a Moisès. Per quin motiu és tan fonamental pel sosteniment i supervivència del poble hebreu? Bàsicament perquè conté la saviesa dels rabins o mestres més importants, els quals expliquen diversos passatges bíblics per educar els seus deixebles, i, per extensió, tota la comunitat jueva. De qualsevol manera, veiem què és exactament i trobarem la resposta.

2.a. Definició i localització

Aquest corpus literari és una col·lecció de dites i màximes rabíniques sobre la importància que té l'estudi i l'observança de la Torà. I sota l'autoritat

⁹ Gènesi 12:1-3 (Ibíd., p. 28).

¹⁰ El terme 'Torà' fa referència tant a la Llei Escrita (en hebreu, תורה שבכתב) com a la Llei Oral (תורה שבעל פה).

¹¹ Hom acostuma a confondre els termes 'israelita' amb 'israelià'. El primer designa el poble d'Israel en temps bíblics i el segon denomina el poble actual de l'Estat d'Israel.

de la Torà, el Pirqué Abot basa la seva crida a la saviesa, al respecte per un mateix i pels altres¹².

El nom de 'Pirqué Abot'¹³ significa literalment 'capítols dels pares'. Aquest no és l'únic nom amb què es coneix aquest tractat, també se'l coneix com 'Masechet Abot'¹⁴ (en català, 'compendi dels pares'), i com 'l'Ètica/ Saviesa/ Coneixement/ Preceptes dels Pares/ Savis/ Rabins/ Mestres' en totes les combinacions possibles. Ara bé, el nom més comú i difós és simplement 'Abot'.

Hi ha diverses opinions que intenten justificar el significat de la paraula 'Abot'. Per alguns estudiosos, significa 'Pares', i podria al·ludir als 'Abot ha-Olam' (pares del món) o als 'Abot ha-Rixonim' (els primers pares) que transmeteren el coneixement de generació en generació; és a dir, que 'Abot' tindria dues connotacions. La més obvia seria aquella en què 'pare' és aquell que engendra altres biològicament o espiritual¹⁵. En canvi, altres erudits afirmen que el nom d'Abot fa referència a 'Abot Beit Din' (els caps del Beit Din¹⁶); per tant, el tractat d'Abot seria un llibre escrit per jutges per a jutges i que avui dia serveix com a mitjà d'ensenyament per al comportament i impartició de justícia i pau¹⁷.

'Abot' és alhora el títol del novè capítol del quart ordre de la Misnà, anomenat *Neziqín*. La Misnà és una de les obres fonamentals de la tradició oral jueva i per aquest motiu se la coneix com la 'Llei Oral' de la mateixa manera que el Pentateuc és anomenat 'Llei Escrita'. Acabada de compilar entre els segles II i III de la n. e., la seva autoria és atribuïda al rabí Yehudà

¹² Calimani 1996, p. 3.

¹³ 'פִּרְקֵי אָבוֹת' en hebreu.

¹⁴ 'מִסְכֵּת אָבוֹת' en hebreu.

¹⁵ Zlotowitz 2012, p. 6.

¹⁶ Beit Din és un tribunal rabínic que ha d'estar compostat per almenys tres rabins.

¹⁷ Cukierkorn 2011, p. 2.

ha-Nassí¹⁸ qui decidí classificar, sistematitzar i redactar tota la tradició oral per tal de servir a totes les comunitats jueves que estaven escampades a causa de la diàspora forçosa que es produí després de la destrucció del Segon Temple a l'any 70 de la n. e. Aquesta tasca, l'havia començat prèviament el rabí Aqibà en col·leccionar i compilar totes les lleis que voltaven al seu entorn.

L'ordre '*Neziqín*' significa 'danys'; per tant, el motiu perquè l'Abot estigui inclòs en aquest ordre de la Misnà és que el Capítol dels Pares tracta principalment de tot el codi mosaic de les lleis civils i criminals, i per aquest motiu rep una atenció especial pels estudiants, més que la que cap altre tractat rep¹⁹.

La Misnà (en hebreu), conjuntament amb el seu comentari (en arameu) anomenat 'Guemarà'²⁰, constitueixen el Talmud. De Talmud n'hi ha dos: el de Jerusalem i el de Babilònia, el primer acabat al segle IV i el segon, redactat a l'exili, completat a finals del segle V de la n. e.

La diferència d'aquest tractat amb la resta de capítols misnàics és que l'Abot no té Guemarà i per aquest motiu, no s'inclou en el Talmud²¹. Per això, el text d'Abot és únic i està vinculat amb el corpus literari d'allò que s'anomena literatura 'Musal'²². En conclusió, l'Abot té una absència

¹⁸ Fill de Ximeon ben Gamliel II, compilà la Misnà perquè no es perdés la Llei Oral. Aquest 'pare' porta el sobrenom de 'ha-Nassí' que significa 'el príncep, el patriarca' i que és un títol que només es donà en molt poques ocasions a les personalitats més destacables del món hebreu.

¹⁹ Blackman 1963, p. 8.

²⁰ 'Guemarà' significa literalment 'estudi tradicional' i *per ende*, 'gran coneixedor del Talmud'. Com indica l'*Encyclopædia Judaica*, aquesta és una paraula que s'aplica popularment al Talmud en la seva totalitat, o més concretament, a les discussions i les elaboracions fetes pels Amoraïm en la Misnà. (Skolnik et al. 2007, Vol. Núm. 7, p. 423). És a dir, els redactors de la Misnà hebrea foren els 'tannaïtes' i els de la Guemarà aramea foren els 'amoraïtes'.

²¹ Algunes versions del Talmud de Babilònia sí que l'inclouen, però sense comentari.

²² Terme que s'empra per designar la literatura jueva de caire didàctic i ètic. Aquest vocable prové del Llibre de Proverbis 1:2: "לְדַעַת הַכְּמָה וּמוֹסֵר לְהָבִין אֶמְרֵי בִינָה". La versió en català: "Volen fer conèixer la saviesa i donar formació" (BCI 2005, p. 1.129).

‘d’halacà’²³ o llei religiosa, però la seva influència en el món jueu és potser més gran que la majoria de textos i contrasta amb la majoria de seccions del Talmud que resten il·legibles i inintel·ligibles per a molts lectors²⁴.

2.b. Ús i litúrgia

La fàcil comprensió d’aquest tractat ha marcat la vida de les comunitats jueves que fan de l’Abot un ús quotidià en la litúrgia hebrea. El Pirqué Abot forma part dels diferents ‘Siddurim’ (plural de ‘siddur’) que són els llibres d’oracions anuals contemplades per poder dur a terme els tres serveis litúrgics diaris, així com les oracions pròpies de xabbat²⁵. De siddurim, n’hi ha moltes versions, ja que cada comunitat creà el seu propi, la majoria estan escrits en hebreu, però es troben edicions bilingües o traduïdes a altres llengües.

En moltes comunitats, és recitat només entre els ‘xabbats’ des de ‘Péssah’²⁶ a ‘Xavuot’²⁷ per tal de fer la correcta preparació per al festival de la Revelació al Sinai²⁸. Això seria per a les comunitats sefardites²⁹, ja que les asquenazites³⁰ el reciten des de Péssah fins a ‘Roix ha-Xanà’³¹ i, per tant, han de rellegir-lo perquè quadri amb les setmanes. Per aquest motiu, el sisè

²³ ‘L’Halacà’ són una sèrie de lleis, que posseeix l’autoritat bíblica, però que no foren incloses en les Escripures ni que tampoc deriven dels principis hermenèutics; la literatura rabínica afirma que foren lleis donades a Moisès al Sinai (Skolnik et al. 2007, Vol. Núm. 8, p. 257). En resum, és el compendi de lleis jueves que deriven tant de la tradició oral com de l’escripta.

²⁴ Tarlow 2004, p. 1.

²⁵ Setè dia de la creació en què Déu descansà.

²⁶ Pasqua jueva. Es commemora l’alliberament dels israelites esclavitzats pels egipcis.

²⁷ Es commemora l’entrega de la Llei a Moisès al Sinai.

²⁸ Zlotowitz 2012, p. 7.

²⁹ Jueus descendents d’aquells que visqueren a la Península Ibèrica i el nord d’Àfrica.

³⁰ Jueus descendents d’aquells que originàriament poblaren l’est de l’actual Alemanya i que s’expandiren cap al centre d’Europa i Rússia.

³¹ L’any nou segons el calendari hebreu; té lloc entre els mesos de setembre i octubre.

capítol s'afegí als altres cinc originals amb la finalitat que hi hagi prou lectures i recitacions setmanals entre les dues festivitats. Així doncs, la tendència entre els jueus és anomenat 'Abot' als tractat de la Misnà compost de cinc capítols i 'Pirqé Abot' al conjunt dels sis capítols per a la litúrgia.

El primer capítol tracta la cadena de transmissió des que Moisès rebé la Llei de Déu fins els homes de la Gran Assemblea; en conseqüència, la presentació de tots aquests savis hebreus valida l'elecció del Poble d'Israel com el seleccionat pel Totpoderós. El segon capítol continua amb les dites dels mestres en parelles, com ara Hil·lél i Xammay. Els capítols tercer i quart es caracteritzen per la manca d'ordre cronològic en citar els mestres³²; malgrat això, hi trobem una sèrie de cites morals en boca de grans rabins que visqueren des del segle II abans de la n. e. fins als dos primers segles de la nostra.

A diferència dels primers quatre capítols, el cinquè parla de cosmogonia, de miracles i de la relació amb l'ordre natural, de la connexió entre la moral i la física, entre les varietats dels homes i les ments, entre les antítesis entre les bones i les males disposicions³³. Ara bé, excepte els versets 5:20 a 5:23, l'autoria de tots els versets d'aquest capítol és desconeguda³⁴.

Finalment, el capítol sisè és un afegit que conclou la Saviesa dels Mestres ja que està relacionat amb l'adquisició de la Llei. En algunes edicions, trobem que aquest últim capítol és anomenat 'el capítol de l'adquisició de la Torà' (en hebreu, 'pereq kinyan Torà') i també 'el capítol del Rabí Meïr', ja que, recordem, és un afegit al text original misnàic.

³² Israelstam 1935, p. 9.

³³ Taylor 1969, p. 4.

³⁴ Israelstam 1935, p. 9.

2. c. Llistat dels Pares d'Israel

Com hem vist prèviament, el tractat d'Abot és el conjunt d'ensenyaments i dites dels 'mestres, rabins, savis o pares' jueus més rellevants d'abans del segon/tercer segle de l'Era Comú³⁵, dels quals només hi apareixen seixanta-un. No cal preguntar-se per què només els rabins abans del segle segon, ja que la resposta és molt òbvia; recordem que la Misnà acabà de ser compilada precisament en aquest període.

Observem que alguns d'aquest noms no són pas hebreus o arameus sinó que trobem de grecs, com és el cas d'Antígon de Sokhó. A continuació, relacionem els rabins amb el número del verset en què apareixen i que comentarem en oferir la traducció a mesura que hi apareguin.

- Abbà Xaül, a 2:8
- Abtalyon, a 1:10 i 1:11
- Antígon de Sokhó, a 1:3
- Aqavyà ben Mahalalel, a 3:1
- Aqibà, a 3:13, 3:14, 3:15 i 3:16
- Ben Azay, a 4:2 i 4:3
- Ben Bag Bag, a 5:22
- Ben He He, a 5:23
- Ben Zomà, a 4:1
- Dossà ben Harkinàs, a 3:10
- Dosttay ben Yannay, a 3:8
- Elazar ben Arakh, a 2:8, 2:9 i 2:14
- Elazar ben Azaryà, a 3:17
- Elazar ben Xammua, a 4:12
- Elazar de Bartota, a 3:7
- Elazar ha-Modai, a 3:11

³⁵ Tractant-se d'un escrit hebreu, no hi ha lloc a classificar el temps amb termes cristians; així doncs, en aquest estudi es farà servir la denominació 'de la n. e.' (la nostra era) en lloc de les sigles A.D. (*Anno Domini*) o d.C. (després de Crist).

- Elazar ha-Qappar, a 4:21 i 4:22
- Elièzer ben Hismà, a 3:18
- Elièzer ben Hurqanós, a 2:8, 2:9 i 2:10
- Elièzer ben Yaaqob, a 4:11
- Elixà ben Abuyà, a 4:20
- Gamliel, a 1:16
- Gamliel ben Yehudà ha-Nassí, a 2:2, 2:3 i 2:4
- Halaftà ben Dosa de Kefar Hananyà, a 3:6
- Hananyà ben Aqaixyà, a 6:11
- Hananyà ben Teradyon, a 3:2
- Haninà (Prefecte dels sacerdots), a 3:2
- Haninà ben Dossà, a 3:9, 3:10
- Haninà ben Hakhinay, a 3:4
- Hil·lel, a 1:12, 1:13, 1:14, 2:4, 2:5, 2:6, 2:7, 2:8, 4:5 i 5:17
- Levitàs de Yabné, a 4:4
- Matyà ben Hereix, a 4:15
- Meïr, a 3:8, 4:10 i 6:1
- Membres de la Gran Assemblea, a 1:1 i 1:2
- Nehoray, a 4:14
- Nehunyà ben Haqqanà, a 3:5
- Nittay l'Arbelita, a 1:6 i 1:7
- Tarfon, a 2:15 i 2:16
- Tsadoq, a 4:5
- Xammay, a 1:12, 1:15, 2:8 i 5:17
- Xemayà, a 1:10
- Xemuel ha-Qatan (el Petit), a 4:19
- Ximeon, a 3:3 i 3:7
- Ximeon ben Elazar, a 4:18
- Ximeon ben Gamliel, a 1:17 i 1:18
- Ximeon ben Menasyà, a 6:8
- Ximeon ben Satah, a 1:8 i 1:9

- Ximeon ben Yehudà, a 6:8
- Ximeon ben Yohay, a 4:13 I 6:8
- Ximeon ha-Tsaddiq (el Just), a 1:2 i 1:3
- Yaaqob, a 4:16 i 4:17
- Yannay, a 4:15
- Yehoixua ben Hananyà, a 2:9 i 2:11
- Yehoixua ben Leví, a 6:2
- Yehoixua ben Perahyà, a 1:6
- Yehudà, a 4:13
- Yehudà ben Tabbay, a 1:8
- Yehudà ben Temà, a 5:20 i 5:21
- Yehudà ha-Nassí (el Príncep), a 2:1
- Yixmael, a 3:12
- Yixmael ben Yohanan ben Beroqà, a 4:5
- Yixmael ben Yossé, a 4:7 i 4:8
- Yohanan ben Beroqà, a 4:4
- Yohanan ben Zakkay, a 2:8 i 2:9
- Yohanan ha-Sanddelar (el Sabater), a 4:11
- Yonatan, a 4:9
- Yossé, a 4:6
- Yossé bar Yehudà de Kefar ha-Bablí, a 4:20
- Yossé ben Qismà, a 6:9
- Yossé ben Yoézer de Tseredà, a 1:4
- Yossé ben Yohanan de Jerusalem, a 1:4 i 1:5
- Yossé ha-Cohen, a 2:9 i 2:12

Així doncs, llegir i dur a terme l'enfocament de la vida que tingueren les figures més importants de la història jueva certifica el Pirqué Abot com a imprimació sense igual per guiar cada jueu en el camí a Déu³⁶.

³⁶ Sears 2009, pp. 15-16.

2. d. Referències bíbliques

Com a part de la Misnà, i, per tant, la llei oral sobre la Torà (Pentateuc), és lògic que els mestres jueus comentessin els passatges bíblics. A continuació, i ordenades per l'aparició en els sis capítols d'Abot, presentem las referències de la Torà que hi trobem (llibre, capítol i número de verset):

Capítol Primer:

1:18 – Zecaries 8:16

Capítol Segon:

2:9 – Salms 37:21

2:13 – Joel 2:13

Capítol Tercer:

3:2 – Salms 1:1, Malaquies 3:16 i Lamentacions 3:28

3:3 – Isaïes 28:8 i Ezequiel 41:22

3:6 – Salms 28:1, Amos 9:6, Salms 82:1, Malaquies 3:16 i Èxode 20:24

3:7 – Cròniques I 29:14

3:8 – Deuteronomi 4:9

3:14 – Gènesi 9:6, Deuteronomi 14:1 i Proverbis 4:2

3:17 – Jeremies 17:6

Capítol Quart:

4:1 – Salms 119:99, Proverbis 16:32, Salms 128:2 i Samuel I 2:30

4:19 – Proverbis 24:17 i 24:18

Capítol Cinquè:

5:4 – Deuteronomi 14:22

5:18 – Deuteronomi 33:21 i Reis I 15:30

5:19 – Proverbis 8:21

Capítol Sisè:

6:1 – Proverbis 8:14

6:2 – Proverbis 11:22, Èxode 32:16 i Nombres 21:19

6:3 – Salms 55:14, Proverbis 3:35, Proverbis 28:10 i Proverbis 4:2

6:4 – Salms 128:2

6:6 – Ester 2:22

6:7 – Proverbis 4:22, Proverbis 3:8, Proverbis 1:9, Proverbis 4:9,
Proverbis 9:11, Proverbis 3:16, Proverbis 3:2 i Proverbis 3:17

6:8 – Proverbis 16:31, Proverbis 20:29, Proverbis 14:24, Proverbis
17:6 i Isaïes 24:23

6:9 – Proverbis 6:23, Salms 119:72 i Ageu 2:8

6:10 – Proverbis 8:22, Isaïes 66:1, Salms 104:24, Gènesi 14:19, Èxode
15:16, Salms 16:3, Èxode 15:17 i Salms 78:54

6:11 – Isaïes 43:7 i Èxode 15:18

3. COMENTARIS MEDIEVALS AL PIRQÉ ABOT

No tan sols per la seva popularitat, sinó per la temàtica i la profunditat del contingut del Pirqué Abot, aquest tractat ha aparegut en quantioses edicions contemporànies. Per aquest mateix motiu, la difusió que tingué aquesta obra en l'edat mitjana fou també altament considerable.

Un dels factors més fonamentals que contribuí a la divulgació d'aquesta peça no va ser cap altre que el fet que aquest corpus literari no tingué 'Guemará' com vèiem anteriorment. La circumstància que no hi hagués un estudi talmúdic sobre el Pirqué Abot provocà l'aparició de nombrosos comentaris al llarg de la Història. A més, que el seus continguts fossin incorporats en la praxi religiosa jueva, com vèiem en començar aquest estudi, originà la traducció en les llengües d'aquells països on la diàspora jueva s'establí al llarg dels segles.

Sobre aquestes edicions i traduccions, Gorfinkle assenyala que n'hi ha més de trenta-cinc³⁷. Seguidament esmentem les més rellevants per la seva repercussió en la cruïlla temps-espai en que foren escrites; és a dir, en època medieval i al nostre entorn:

- **Dues versions dels comentaris a l'Abot de 'Rabí Natan', conegudes com a versions A i B.**

La popularitat merescuda del tractat de la Misnà ha enfosquit el fet que es conserva només una forma de l'Ètica dels Pares. Una altra, més extensa, és la que es relaciona amb el rabí Natan³⁸. D'aquest mestre es conserven dues versions anomenades 'Versió A' i 'Versió B': la primera consta de quaranta capítols i la segona de quaranta-nou. Segons s'indica a *l'Encyclopædia Judaica*, la Versió A fou inclosa en els anomenats 'tractats menors' del Talmud, tot i que no es considerà part

³⁷ Gorfinkle 2005, p. 10.

³⁸ Finkelstein 1938, p. 13.

d'aquests tractats abans d'ésser publicat el Talmud de Babilònia³⁹. La versió B fou publicada el 1887 per Solomon Schechter⁴⁰ juntament amb una versió crítica de la primera⁴¹.

És prou remarcable que, possiblement, l'autoria d'aquests comentaris no correspongui a Rabí Natan que visqué a finals del segle II de la n. e., però probablement la redacció d'aquesta obra jueva fóra als voltants dels segles VIII o IX de la n. e., tot i que sembla ser que la versió A tendeix a ésser més antiga que la versió B⁴².

- **Comentari de Rabí Yaacob ben Ximeon (segona meitat del s. XI).**

De vegades esmentat com Yaacob ben Samsó, fou deixeble de Raixí⁴³ i trobem la seva obra a *Machzor Vitry*. Autor de la cronologia dels tannaïtes i els amoraïtes⁴⁴, fins recentment se l'atribuí l'autoria del comentari de l'Abot, però ara s'ha establert que (l'autoria) no és seva, malgrat que (el comentari) conté extractes del seu comentari de l'Abot, així com un nombre de versets amb l'acrònim del seu nom⁴⁵.

Machzor Vitry és una compilació literària que, a més de comentari, hi inclou regles i decisions sobre la pràctica religiosa, així com alguns responsa⁴⁶ de Raixí.

³⁹ Recordem que hi ha dues versions del Talmud, el de Babilònia (és el més difós i fou compilat a l'exili del Poble Jueu després de la destrucció del segon Temple) i el de Jerusalem.

⁴⁰ Rabí d'origen moldau del s. XIX-XX que fou el fundador i president de la United Synagogue of America.

⁴¹ Skolnik et al. 2007, Vol. Núm. 2, p. 750.

⁴² *Ibid.*, p. 720.

⁴³ Acrònim de Xelomó ben Yishaqí. Aquest francès (1040-1105) fou un dels més importants teòlegs que comentaren la Torà i el Talmud.

⁴⁴ És a dir, de l'època de la Misnà i del Talmud.

⁴⁵ Skolnik et al. 2007, Vol. Núm. 11, p. 36.

⁴⁶ Els 'responsa' foren un intercanvi de cartes entre diferents rabins i particulars consultant-hi assumptes de caire legal. Més endavant en aquest treball, dedicarem un capítol a la influència del Pirqé Abot en els responsa medievals que acredita i certifica la importància d'aquest text.

- **Comentari de Rabí Moixé ben Maymon (1135-1204)**

Conegut com Maimònides i amb l'acrònim de RaMBaM, aquest andalusí, àmpliament conegut entre les comunitats jueves de qualsevol època, fou una notable autoritat rabínica (a més de codificador, filòsof i metge reial), de qui parlarem en detall més endavant.

De la mateixa forma, és universalment famosa la seva introducció a Abot, coneguda amb el títol de *Xemoné Perakim* (en català, *Vuit Capítols*). Aquesta obra és un tractat filosòfic i ètic en què Maimònides harmonitza l'ètica aristotèlica amb els ensenyaments rabínics⁴⁷ i que analitzarem a continuació en comparar aquest tractat amb el del rabí Yonà ben Abraham ha-Gerondí.

- **Comentari de Yossé ben Judà ibn Akinin (c. 1150-1220)**

Filòsof i poeta, naixé a Barcelona, però acabà al Marroc i el fet de viure com un criptojuieu el marcà com es pot comprovar a la seva obra. La seva obra *Séfer ha-Musar* escrita en hebreu és un comentari sobre l'Abot, el qual segueix el comentari de Maimònides, tot i que no al peu de la lletra, sí que es nota la influència de RaMBaM. El seu comentari s'endinsa en la psicologia, l'ètica i la moral, les creences i les disposicions religioses.

Akinin desenvolupa la seva exegesi amb llargs dissentiments sobre la constitució de la responsabilitat de l'ànima, de l'home per les seves accions, els miracles en un món regit per lleis naturals, la creació, i altres qüestions metafísiques⁴⁸. Aquesta obra fou publicada el 1910 per W. Bacher amb el títol de *Séfer Musar*.

⁴⁷ Skolnik et al. 2007, Vol. Núm. 13, p. 386.

⁴⁸ *Ibíd.*, Vol. Núm. 1, p. 569.

- **Comentari de Rabí Yonà ben Abraham ha-Gerondí (c. 1200-1263)**

Nascut a Girona, com el seu propi nom indica, aquest rabí, escriptor i principalment moralista, visqué posteriorment a Barcelona i morí a Toledo. És recordat, a més de per la seva obra, per oposar-se fermament en contra de Maimònides seguint el seu mestre, Xelomó ben Abraham de Montpeller; i sobre tot, pel seu penediment sobre la tomba de RaMBaM on volia reconèixer la seva fèrria errada i que, com explicarem més endavant, no pogué dur a terme.

Fou famós també pel seu comentari de l'Abot, que fou publicat per primera vegada al 1848 i que, com esmentàvem prèviament, compararem amb el de Maimònides. A diferència del centenar de versions sobre el Pirqé Abot que s'han fet al llarg de la història i que fan servir el text d'Abot com un trampolí per a la predicació homilètica i ètica, l'obra de ha-Gerondí explica el significat més senzill de cada verset que el compona⁴⁹.

- **Comentari de Rabí David ben Abraham Maimuní ha-Nagid, nét de Maimònides, (1223-1300)**

Nét de Maimònides, el succeí com 'nagid' de la jueria egipcià (en català, 'príncep' o 'líder') i continuà les creences del seu avi. És l'autor d'un comentari de l'Abot que escrigué en judeoàrab i que fou traduït a l'hebreu al segle XX.

- **Comentari de Rabí Menahem ben Xelomó ha-Meiri (1249-1306)**

Comentarista del Talmud, visqué tota la seva vida a Perpinyà i fou un seguidor de l'obra de Yonà ben Abraham ha-Gerondí. El seu comentari del Pirqé Abot fou molt apreciat, ja que, en la seva introducció, ha-Meiri presenta tota la cadena de transmissió des de Moisès fins a la seva època. A més, aquest comentari conté material

⁴⁹ Haber 2008, p. 13.

valuós per al coneixement de la història de l'estudi de la Torà tant a la Península Ibèrica com a la Provença⁵⁰.

- **Comentari de Rabí Yossé ben Yossé Nahmias (primera meitat del s. XIV)**

Poca cosa es coneix d'aquest distingit comentarista de la Torà que residí a Toledo. Conegut és, això sí, el seu comentari de l'Abot que fou publicat en alemany per Bamberger al 1907.

- **Comentari de Rabí Israel Israelí de Toledo (✠1317)**

Nascut i mort a Toledo, on visqué tota la seva vida, fou un talmudista de qui la seva família formà l'elit de la comunitat, ja que foren mestres i erudits. L'obra més coneguda d'Israelí fou, precisament, el seu comentari a l'Abot, el qual tingué força influència de la doctrina de Maimònides. Diverses cites a aquesta obra seva es poden trobar en el comentari de Xemuel ben Isaac d'Uceda. Contràriament a Maimònides, que rebutjava aquesta pràctica, d'una altra banda, Israelí expressà el seu parer sobre el fet que els estudiosos i els mestres pogueren rebre un salari per la seva vocació pel coneixement i la saviesa.

- **Comentari de Ximeon ben Zemak Duran (1361-1444)**

Conegut amb l'acrònim de RaSHBaZ, el mestre Duran fou una autoritat rabínica, filòsof i científic nascut a Mallorca, però amb els avalots de 1391 a l'illa, marxà cap al nord d'Àfrica. Fou cèlebre la seva empresa de denúncia, ja que, quaranta anys després del seu exili, envià una carta a la comunitat jueva mallorquina retraient-los per la desídia en les pràctiques religioses.

Duran fou també un productor copiós d'obres, entre les quals destaca el seu *Magen Avot*. Aquest volum és més que un tractat de

⁵⁰ Skolnik et al. 2007, Vol. Núm. 13, p. 786.

filosofia o d'ètica, ja que, a més, s'ocupa de qüestions físiques, patològiques i psicològiques, entre d'altres. També són força conegudes les seves 'teixuvot' (en llatí i català, resposta).

- ***Nachalot Abot de Rabí Isaac ben Judà Abrabanel (1437-1508)***

Nachalot Abot (en català, *L'Herència dels Pares*) és el títol del seu comentari d'Abot del que fou editat a Constantinoble al 1505. Abrabanel naixí i visqué a Portugal fins que tingué quaranta-cinc anys; després es mudà a Castella i abandonà la península rebutjant ser convertit al Cristianisme. Per aquest motiu, es traslladà primerament a Nàpols, a Sicília, a Corfú i al Nord d'Àfrica, fins que acabà els seus dies a Venècia.

- ***Comentari de Rabí Obadiah ben Abraham da Bertinoro (c. 1470-1516)***

La fama de Bertinoro sorgeix amb el seu comentari de la Misnà que fou completat a Jerusalem i publicat a Venècia a mitjans del segle XVI. Aquest comentari serví d'estàndard com el comentari de Raixí al Talmud⁵¹.

- ***Comentari de Rabí Xemuel ben Isaac d'Uceda (1540-✧?)***

Nascut a Safed, a la regió de Galilea, Uceda fou un talmudista i cabalista que tingué com a mestre a Isaac Llúria⁵². És notori el seu comentari a l'Abot, ja que, en la seva redacció, cità alguns dels primers estudiosos sefardites dels que tingué algunes obres a la seva biblioteca.

⁵¹ *Ibíd.*, Vol. Núm. 3, p. 491.

⁵² Considerat la figura més important del pensament místic jueu, fou el fundador de l'escola cabalística de Safed.

Com explicàvem, aquests són els comentaris medievals més destacats sobre el Pirqué Abot. Compararem seguidament els de Maimònides i ha-Gerondí, ja que ambdós es poden contrastar seguint uns paràmetres concrets: Espai, temps i ideologia. El primer visqué a l'Àndalus, Marroc, Palestina i Egipte i l'altre a la Corona d'Aragó i Castella. L'espai físic on visqueren és, doncs, força interessant per comparar-los, ja que cadascú pertanyé a una societat diferent; és a dir, la cristiana i la musulmana respectivament; però, també és important la temporalitat perquè l'obra del primer és de finals del segle XII i la del segon de la primera meitat del XIII.

Si a aquests paràmetres de lloc i temps, els afegim les ideologies oposades que tingueren, ja que Maimònides era un racionalista en intentar conciliar fe i raó, i ha-Gerondí era 'antimamoinidista', com veurem més endavant, obtenim un encreuament de punts de vista substancials que fins ara no ha estat estudiat.

Per l'empresa d'aquest estudi comparatiu, s'han treballat edicions en llengua anglesa. En el cas de Maimònides, perquè la versió original és en judeoàrab (emprant l'alfabet hebreu), ja que el mestre escrigué en aquesta llengua, i en el cas de ha-Gerondí, perquè no es conserva cap còpia en la versió original. Així doncs, l'obra andalusí treballada és *Xemoné Perakim: The RaMBaM's Classic Work of Ethics and Maimonides' Pirkei Avot with the RaMBaM's commentary*⁵³ i l'obra del català és *Rabbenu Yonah on Pirkei Avos*⁵⁴. Ambdues versions són treballs acurats i fidels als textos originals, ja que totes dues editorials tenen prou prestigi entre els cercles jueus tan israelians com nord-americans.

De qualsevol manera, en el llibre *Sayings of the Jewish Fathers, Comprising Pirque Aboth in Hebrew and English with Notes and Excurses* de

⁵³ Versió traduïda de l'original per Eliyahu Touger l'any 1994 i publicada per l'editorial Moznaim Publishing Corporation.

⁵⁴ Traducció de David Sedley i prefaci de Yaacov Haber, edició del 2008 per The Judaica Press, Inc.

Charles Taylor publicat al 1969 es relacionen els manuscrits de les còpies que hi ha sobre els comentaris sobre el Pirqué Abot (de vegades amb el text original) tant de Maimònides com de ha-Gerondí:

A la Biblioteca del Museu Britànic, trobem:

- A la secció Harley, Manuscrit núm. 269. Folis 137r-182b. Aquest manuscrit conté el comentari de Yonà ha-Gerondí sobre els cinc primers capítols d'Abot, transcrit a l'any 1451 de la n. e.
- A la secció Adicional, trobem el Ms. 11639. Folis 563v-570r. Aquest és un petit manuscrit, clarament escrit, amb comentari de Maimònides sobre els primers cinc capítols; probablement data del 1275 de la n. e.
- A la mateixa secció, hi ha el Ms. 16577. Folis 91r-104v. És un manuscrit exclusiu de caire italià, que hi inclou el text original a més del comentari de RaMBaM i seguit del sisè capítol sense comentari.
- També a aquesta secció, resta el Ms. 19944-5, datat al 1441. Els folis 117v-136v del primer volum conté l'Abot amb els comentaris de RaMBaM i de Raixí a doble columna. El sisè capítol només es comentat per Raixí.

A la Biblioteca Bodleian d'Òxford⁵⁵:

- El Ms. 381 conté dos comentaris als cinc capítols primers. En els folis 1r-53v trobem l'autoria de ha-Gerondí i en els folis 54r-62v la mà de Raixí.
- El Ms. 382 és una altra còpia del comentari del mestre gironí.
- El Ms. 120 conté el text original amb el comentari en judeoàrab de Maimònides. Folis 97v-192v.

⁵⁵ Els números dels manuscrits d'aquesta biblioteca i tal com s'especifica al llibre esmentat de Charles Taylor, fan referència a la llista de Neubauer anomenada 'Catalogue of Hebrew Manuscripts'; és a dir, al catàleg Neubauer de la Boedlian Library.

- El Ms. 380 és el comentari de RaMBaM escrit en judeoàrab.
- El Ms. 407 data de l'any 1488. És el comentari del mestre andalusí al capítol talmúdic del *Sanedrí*⁵⁶, escrit també en judeoàrab.
- El Ms. 376 és obra de RaMBaM i és un comentari en hebreu als sis capítols de l'Abot, folis 1v-35v.
- El Ms. 408 és el comentari en hebreu de l'andalusí, folis 60v-68v.
- El Ms. 409 és com l'anterior i ocupa els folis 297r-313r.
- El Ms. 1059 conté el text original de l'Abot amb comentari de Maimònides en hebreu, folis 126v-144r.
- El Ms. 1061 és el text original amb el comentari de Maimònides. Segons s'explica en aquest llibre, al sisè capítol també s'hi inclou, però segurament el comentari no és de l'autoria del mestre andalusí. Folis 69v-82r.
- El Ms. 1062 és un comentari en hebreu de RaMBaM al marge del text original, folis. 395r-403r, seguit també del sisè capítol comentat per Raixí.
- El Ms. 1063: text original amb comentari de Maimònides, folis 89v-107v.
- El Ms. 1114: text original (els sis capítols) i comentari abreviat de Maimònides.
- El Ms. 1116: comentari de Maimònides sobre els sis capítols, escrit en hebreu amb lletra quadrada, folis 79r-97v.

A la Biblioteca de la Universitat de Cambridge⁵⁷ trobem:

- El Ms. 94 està parcialment afectat (el manquen algunes pàgines) i conté fragments del comentari de RaMBaM en judeoàrab.

⁵⁶ A més de ser un capítol del Talmud, el Sanedrí era una assemblea formada per vint-i-tres jutges a cada ciutat de l'Antic Regne d'Israel per tractar només assumptes de caire religiós.

⁵⁷ Numerats segons el catàleg de Schiller-Szinessy.

- El Ms. 99 és d'estil italià i presenta el text original i el comentari de Maimònides.

A la Biblioteca Nacional de París:

- El Ms. 328-9, 330 conté el comentari en hebreu del mestre andalusí als cinc primers capítols. El comentari del sisè capítol és obra de Raixí.

A la Biblioteca Reial de Berlín (Col·lecció 'Oriental'):

- El Ms. 152 conté el text original (cinc capítols) amb el comentari de Maimònides en hebreu i seguit del capítol sisè.
- El Ms. 153 presenta el Pirqé Abot dins de la Misnà amb comentaris també de RaMBaM en hebreu, folis 166r-176v.

4. UNA VISIÓ CATALANA I UNA ANDALUSÍ SOBRE EL PIRQÉ ABOT

Per analitzar aquest tractat de supina importància en les comunitats jueves com explicàvem a l'inici d'aquest treball, hem treballat dos comentaris al Pirqué Abot, el de Moixé ben Maymon i Yonà ben Abraham ha-Gerondí. Òbviament no podem introduir aquest apartat titulant-ho d'una altra manera perquè, pel factor temporal, Rabbenu Yonà s'oposà a les teories ja presentades públicament i prèvia de Maimònides i no viceversa.

En la nostra tasca de presentar tant els punts de vista comuns com aquells que difereixen dels dos mestres, primerament oferim les bibliografies de Maimònides i de ha-Gerondí per veure els entorns en què tots dos treballaren la seva literatura, la 'Controvèrsia de Maimònides' i una petita introducció a ambdós comentaris sobre el Pirqué Abot. Seguidament, oferim el text original d'Abot⁵⁸ amb la nostra pròpia traducció. Després de cada verset dels sis capítols que conformen aquest tractat, mostrem els comentaris de RaMBaM i ha-Gerondí.

4. a. Rabí Moixé ben Maymon

Conegut a la literatura rabínica amb l'acrònim de RaMBaM (inicials del seu nom complet) és, sense cap dubte, la personalitat més destacable de tot el judaisme medieval; no debades, es féu famosa l'expressió 'de Moixé a Moixé no hi ha més que Moixé'⁵⁹ comparant la seva notorietat amb la del personatge bíblic i encunyant-lo com la figura postbíblica més important.

⁵⁸ La versió hebrea que s'ha utilitzat com a font primària per a la nostra traducció al català és: *Mishnayoth Nezikin* (traducció hebreu-anglès) publicada per Judaica Press. Consulteu secció Bibliografia per a més informació sobre aquesta font.

⁵⁹ Suárez 2005, p. 357.

Aquest rabí, codificador, filòsof i metge reial fou també al·ludit amb la forma grega 'Maimònides' per 'ben Maymon' (fill de Maymon, en català). Si hi afegim les variants àrabs del seu nom: Abu-Imran Mussa ibn Ubayd-Al·lah Maymun al-Qurtubi i Mussa ibn Maymun, és sens dubte la figura que més entrades diferents té a qualsevol diccionari enciclopèdic de temàtica judaica medieval.

Nascut a Còrdova un dia abans de la pasqua jueva de l'any 1135, Maimònides pertanyia a una família distingida i que, segons les biografies que se n'han fet, estava arrelada al rabí atàvic Yehudà ha-Nassí⁶⁰, el qual se cita sovint al Pirqué Abot i a qui se li atribueix el mèrit de compilar la Misnà. Aprengué religió i tradició jueva en primera instància del seu pare, que era el jutge de la seva comunitat, a més de cultura general, matemàtiques i astronomia, entre altres ciències. Com a conseqüència de la seva erudició, Maimònides destacaria en filosofia i medicina en la seva etapa adulta.

Els almohades⁶¹ conqueriren la ciutat cordovesa l'any 1148, quan l'adolescent Maimònides tenia tretze anys, l'edat recomanada en què els jueus han de fer el seu 'bar mitzvà'⁶². El fanatisme almohade obligà tota la població andalusí a convertir-se a l'Islam. La família Maymon s'exilià a Fes, al Marroc, el 1159, després de viure de forma precària per l'Àndalus sota amenaça de mort per part dels fervents musulmans. Tampoc allà estigueren segurs i després de cinc anys més, marxaren cap a la terra promesa de Jerusalem. En el seu èxode, s'establiren a Egipte, principalment a la ciutat de Fustat, ja que la Ciutat Santa estava devastada per les croades. Egipte fou en aquell temps un territori pròsper i tolerant amb els jueus sota els governs

⁶⁰ Vegeu apartat traducció Abot 2:1, p. 62.

⁶¹ Moviment dinàstic i religiós d'origen marroquí-berber que dominà el nord d'Àfrica i gran part de la Península Ibèrica durant el segle XII. Aquest moviment sorgí com a protesta en contra dels almoràvits dels quals opinaven que no eren prou religiosos, així com que estaven permetent l'avanç dels cristians pel nord dels territoris.

⁶² 'Bar Mitzvà' significa en català 'fill del precepte' i és el ritual pel qual els adolescents jueus assumeixen la majoria d'edat en acceptar la Llei hebrea; l'edat dels nens és el tretze anys. Normalment, l'adolescent llegeix un passatge de la Torà, i, en aquest moment, es converteix en adult i autònom per prendre decisions.

dels califes fatimites; aquesta escena afavorí la producció literària de l'andalusí.

En morir el seu pare, al poc temps d'establir-s'hi, fou el seu germà petit David qui s'encarregà de sostenir tota la família perquè RaMBaM pogués dedicar-se a la seva vida erudita; però la fortuna féu que son germà també morí i, aleshores, Maimònides hagué d'ocupar-se'n en refer-se de la tristesa per les morts del pare i del germà que el deixaren fora de circulació temporalment. En aquell moment, i com a sortida del túnel, RaMBaM començà la seva relació amb la medicina per poder mantenir els seus familiars i és que una de les característiques d'aquest mestre és que rebutjà fer diners amb l'ensenyament de la doctrina jueva. Tingué tant d'èxit en la professió de metge que el seu nom de seguida començà a despuntar entre les altes esferes treballant, finalment, pel sultà Saladí⁶³. RaMBaM pogué combinar la seva tasca de metge amb el Talmud sent un dels talmudistes més considerats arreu del món i als quaranta anys d'edat ja era el Gran Rabi⁶⁴ d'El Caire.

Durant tota la seva vida es dedicà tant a la literatura religiosa, ètica i filosòfica, com a la ciència. No deixà mai d'estudiar i treballar alhora fins que morí, gairebé amb setanta anys, essent plorat per totes les comunitats jueves tant d'Egipte com d'arreu del món on fou conegut. Fou enterrat a Tiberíades, al nord de l'actual Estat d'Israel, i el seu cenotafi és un lloc de peregrinació.

Un dels mèrits, segons el punt de vista més fonamentalista del judaisme, és que els seus coneixements i la seva gran destresa contribuïren al fet que la població jueva tornés a abraçar el judaisme més tradicional i deixés de banda el moviment dels caraïtes⁶⁵ que amenaçava amb propagar-se arreu

⁶³ Primer sultà d'Egipte i Síria (1138-1193) i fundador de la dinastia dels aiúbides, fou un gran defensor de l'Islam i lluitador contra les croades cristianes. La seva aptitud de protegir l'Islam el posicionà a favor dels sunnites representants de l'ortodòxia musulmana.

⁶⁴ Cap del rabinat.

⁶⁵ Moviment, considerat secta, que només acceptava les Escriptures, però que rebutjava el judaisme rabínic; és a dir, la Llei Oral, la Misnà i el Talmud.

de la Mediterrània. No obstant això, la vàlua de l'andalusí fou tota la seva obra literària que encara avui dia és vigent entre les comunitats jueves; ara bé, la majoria de la seva producció fou escrita en judeoàrab, la seva primera llengua, i traduïda a l'hebreu per la seva gran transcendència.

Potser les dues obres més destacables són, d'una banda, el seu comentari a la Misnà datat del 1168 i conegut amb el títol de *Séfer ha-Maor*; en català, *Llibre de la Lluminària*. En aquesta composició, Maimònides féu una exegesi de cada un dels sis ordres (apartats) que componen la Misnà d'una manera metòdica i analítica, sense tenir en compte els comentaris talmúdics, sinó que l'autor proposa els seus propis. Aquesta peça, la començà a escriure de ben jove i trigà més de set anys a acabar-la durant tot el seu exili. D'una altra banda, la seva obra més carismàtica és l'anomenada *Misnè Torà*, també coneguda com '*el Codi de Maimònides*', i que és un compendi de les normes religioses i jurídiques que envoltaven la vida de la població jueva, redactada entre 1168 i 1178.

Una altra redacció rellevant fou el seu comentari al capítol 'Sanedrí' de l'ordre *Neziqín* del Talmud. En aquesta empresa, Maimònides desenvolupà els seus famosos 'Tretze Principis de Fe'⁶⁶, que foren incorporats a la litúrgia jueva. El mestre descrigué allò que ell creia que eren els principis fonamentals del judaisme, basant-se en el Talmud.

Notòria és la seva introducció al Pirqué Avot i que analitzarem posteriorment en aquest treball. Tot i que només és una introducció, la seva redacció coneguda amb el nom de *Xemoné Peraqim*, en català *Vuit Capítols*, i traduïda universalment, ens ofereix els fonaments de l'ètica jueva. El mestre

⁶⁶ Aquests tretze principis són: 1. L'existència de Déu./ 2. La unitat indivisòria de Déu./ 3. La seva espiritualitat i incorporeïtat./ 4. La seva eternitat./ 5. Només Déu ha de ser l'objecte d'adoració./ 6. La revelació de Déu a través dels seus profetes./ 7. La preeminència de Moisès entre els profetes./ 8. La Torà que tenim avui dia és la dictada per Déu a Moisès./ 9. La Torà donada per Moisès no serà reemplaçada i no res pot ser-hi afegit o retirat./ 10. El coneixement de Déu de totes les accions humanes./ 11. La recompensa del bé i el càstig del mal./ 12. L'arribada del messiàs jueu./ 13. La resurrecció dels morts. Vegeu Skolnik et al. 2007, Vol. Núm. 13, pp. 381-395.

analitza conceptes com ara l'ànima, la immortalitat, la llibertat de triar; en definitiva, compara i apropa tant l'ètica aristotèlica de l'època i el pensament rabínic inclòs en els textos religiosos.

També és meridià el seu comentari al *Séfer Tohorot*; en català, *Llibre de la Puresa* en què RaMBaM observa i compara els dotze tractats misnàics relacionats amb la temàtica de la puresa i de la impuresa.

El seu llibre dels Preceptes, *Séfer ha-Mitzvot*, és també una introducció a la Misnà; la diferència radica en el fet que és de caire legal. Aquesta obra és considerada com un dels tres grans pilars de llei hebrea juntament amb el seu comentari a la Misnà, i la mateixa Misnà. És considerat com a tal perquè Maimònides enumerà els sis-cents tretze preceptes bíblics; d'aquesta xifra, dos-cents quaranta-vuit corresponen als comandaments que hom ha de complir i a les tres-cents seixanta-cinc prohibicions.

A banda de les obres esmentades, en el seu corpus literari també s'inclouen aquelles cartes dirigides a altres autoritats rabíniques que havien sol·licitat prèviament el seu parer i consell en assumptes de la comunitat. Maimònides contestava qüestions legals, religioses i civils. Aquestes cartes són conegudes amb el nom hebreu de 'teixuvot' ('teixuvà', en singular). Dues de les més conegudes entre tot el compendi de resposta són l'Epístola sobre Apostasia, en hebreu 'Igeret ha-Xemad' i l'Espístola sobre el Iemen. En la primera carta, RaMBaM oferí la seva visió en contra de la conversió forçosa dels jueus a l'Islam que patien els hebreus a l'Àndalus. La segona epístola, 'Igeret Teiman' en hebreu, Maimònides respongué al Gran Rabí del Iemen en ser la comunitat feroçment i brutal perseguida.

Ara bé, si per algun matís Maimònides fou afamat és per la seva tasca de filòsof i místic en redactar la seva polèmica obra *Moré Nevuhim*⁶⁷; en català, *Guia dels Perplexos*, finalitzada l'any 1190. En aquesta obra, RaMBaM:

⁶⁷ Com comentàvem prèviament, Maimònides escrigué normalment en judeoàrab. Aquesta obra es titulà originàriament *Dalalat al-Chairin*.

Oferí respostes a la qüestió eterna pel qual la ment humana sempre busca [resposta sobre] la natura i l'existència de Déu, el propòsit de la Creació, Déu i la seva relació amb l'univers, el sentit de la vida i el destí de la humanitat, l'origen i la realitat subjacent del mal, el lliure albir, la Divina Providència i l'omnisciència, la Justícia Divina, la Revelació, la finalitat dels preceptes de la Torà, la veritable forma d'adorar Déu, etc.⁶⁸

Maimònides cregué fermament que hi havia un greu problema entre els pensadors contemporanis seus; és a dir, entre una ciència que era de caire aristotèlic i una teologia que estava fonamentada íntegrament en la revelació. Aleshores, quins són els orígens i els antecedents de la filosofia contesa en aquesta peça? En el món que envoltava Maimònides, trobem la resposta: Nous corrents de pensament començaven a brollar arreu d'Europa. Per exemple, a la terra originària de RaMBaM, Averrois⁶⁹ introduí el corrent aristotèlic dins de la mentalitat islàmica i que produiria una reacció entre els conservadors almohades perseguint-lo. La perspectiva d'Averrois era una amenaça, ja que el racionalisme aristotèlic, capaç de fonamentar el nominalisme, era contemplat per alguns teòlegs cristians amb el mateix recel que despertava en els alfaquins i en els rabins jueus⁷⁰.

De la mateixa manera que Averrois era un desafiament per a l'Islam i Santo Tomàs per al Cristianisme, per al judaisme europeu, tant asquenazita com sefardita, Maimònides i la restauració de la filosofia aristotèlica era una revolució que topava de front amb aquells corrents més ortodoxos en derrocar el pensament platònic que encara era vigent en aquestes tres religions monoteistes. Per tant, aquesta obra de Maimònides tenia com a

⁶⁸ Mangel 1985, p. 38.

⁶⁹ En àrab, Ibn Rushd, aquest cordovès fou un dels més destacats filòsofs musulmans. Són coneguts i apreciats els seus comentaris de l'obra aristotèlica. Mantingué que les veritats metafísiques podien expressar-se mitjançant dos camins: la filosofia i la religió. El seu pensament influencià fortament Maimònides, de la mateixa manera que la filosofia maimonidiana influí Averrois.

⁷⁰ Suárez 2005, p. 357.

objectiu reconciliar la creença religiosa basada en la Bíblia amb els arguments racionals relatius a la física i la metafísica d'Aristòtil i els seus seguidors⁷¹; en altres paraules, la finalitat d'aquesta 'Guia' era construir una gran muralla al voltant de la Torà, que la protegís de tota pedra que pogués ser llençada contra ella⁷².

La *Guia dels Perplexos* fou traduïda a l'hebreu per Xemuèl ibn Tibon⁷³, versió que aprovà el mestre andalusí, i de seguida es propagà per totes les comunitats hebrees. Perplexos són els estudiosos que, en arribar a cert grau de coneixement, descobreixen contradiccions reveladores entre la seva ciència i la seva fe⁷⁴.

Perplexos quedaven els escolars que seguint les noves tendències començaven a dubtar del que es donava per sabut en temes de religió. Per exemple, hom es preguntava com podia Déu ser incorpori si l'home havia estat creat a imatge seva. Maimònides obrí la porta de la confrontació entre raó i fe, tot i que intentà tancar-la en escriure aquesta obra per conciliar ambdós elements davant l'amenaça que el pensament aristotèlic podria provocar entre els més il·letrats. La intenció, aleshores, de RaMBaM era l'explicació de les paràboles obscures bíbliques⁷⁵. Volia exposar aquells passatges bíblics que no estaven gens clars i aclarir el significat real que es trobava entre les Escriptures i, d'aquesta manera, eliminar qualsevol dubte del cap dels més perplexos.

Així doncs, l'oposició sorgida entre ciència i creença, entre raó i fe, feren de Maimònides el filòsof que intentà conciliar ciència i religió i en fer-ho, reflexionà oferint-nos la màxima que la filosofia havia de tenir el potencial

⁷¹ De Lange 2000, p. 98.

⁷² Orián 2003, p. 221.

⁷³ Aquest filòsof i metge jueu fou conegut per les seves traduccions de literatura rabínica jueva del judeoàrab a l'hebreu.

⁷⁴ Suárez 2005, p. 360.

⁷⁵ Skolnik et al. 2007, Vol. Núm. 13, p. 389.

de coneixement de les veritats revelades i del domini de la raó com si fos un àrbitre entre aquest binomi. Maimònides, per tant, en escriure la seva guia pels confosos, confusos i dubtosos, analitzà quins punts, o fets, del compòsit aristotèlic i de la revelació de la Llei es podien exposar per analogia, quins per extensió i què es podia explicar d'una manera o d'una altra. La seva guia fou dissenyada consegüentment per aquesta dualitat i la seva posició en aquesta qüestió el convertí en la gran autoritat rabínica que fou.

Aquest manual donà pas a l'efecte conegut com la "controvèrsia de Maimònides" i que fou l'etiqueta d'heretge que se li posà, tant per l'elit jueva com per la cristiana, com a conseqüència de la seva empresa per conciliar ciència i fe. El resultat fou que la seva obra quedà exclosa de l'estudi pel sector menys racionalista.

4. b. Rabí Yonà ben Abraham ha-Gerondí⁷⁶

Nascut al call jueu de Girona al voltant del 1200 (algunes biografies afirmen que l'any del seu naixement fou el 1180, però no s'ha provat amb documentació), aquest rabí català, també de família notòria, fou un prolífer autor tant literari com moralista. És conegut en els cercles jueus contemporanis com Rabbenu Yonà; en català, el nostre mestre Yonà.

Una de les principals influències en la seva manera de pensar al llarg de la seva vida, i potser de les més fortes, fou els seus lligams familiars, ja que ha-Gerondí fou cosí del cèlebre Moixé ben Nahman, conegut com a Nahmànides, amb l'acrònim de RaMBaN i en català com Bonastruç ça Porta⁷⁷.

⁷⁶ 'Ha-Gerondí' significa literalment en català 'el gironí'.

⁷⁷ Aquest rabí gironí fou un dels autors més destacables de la literatura talmúdica de l'Edat Mitjana. El citem aquí pel fet que intentà conciliar els dos bàndols oposats en l'assumpte de la controvèrsia maimonidiana.

D'adolescent estudià les Escripures a diferents acadèmies rabíniques provençals. Primerament sota la direcció de Moixé ben Shneur i Samuel d'Évreux i finalment sota la supervisió de l'il·lustre Xelomó ben Abraham de Montpeller⁷⁸ a qui seguí en la seva campanya contra les obres filosòfiques de Maimònides. Ha-Gerondí acompanyà el seu mestre en la tasca de desprestigi de l'andalusí i fins i tot fou un dels abanderats més enarborat, aclamant que l'obra de RaMBaM era perillosa pel jovent jueu en incitar-lo a apartar-se de la seva fe religiosa. D'aquesta manera, dos grans corrents es posicionaren sobre la controvèrsia maimonidiana: els defensors i els acusadors del mestre cordovès.

La campanya en contra de RaMBaM terminà amb la crema de les seves obres, duta a terme per la Inquisició i de poca cosa serví la posició moderadora i conciliadora de ça Porta, ja que els manuals de Maimònides també foren cremats a moltes sinagogues.

Seguit a la cremació de l'obra de l'andalusí, i amb la mateixa excusa i pretext, nou anys després, el 1242, vint-i-quatre carros plens d'obres talmúdiques també corregeren la mateixa fortuna i foren cremades per l'Església en el mateix lloc on les obres de RaMBaM foren incendiades⁷⁹. Aquest fet obrí els ulls i el cor de ha-Gerondí que véu en aquesta paràbola el càstig diví; en aquest moment, el gironí es penedí i, tal i com es relata a una carta de Hil·lel de Verona⁸⁰, el rabí es comprometé a postrar-se davant la tomba de Maimònides i confessar que ell mateix va pecar en parlar malament

⁷⁸ Aquest mestre talmúdic fou l'instigador i promotor del fenomen conegut com 'la Controvèrsia de Maimònides' en què el montpellerí, tot i respectant RaMBaM com a talmudista, el denuncià obertament com a filòsof per l'heretgia que Xelomó ben Abraham trobava a les obres ontològiques maimonidianes amb el suport dels rabins del nord de França. Aquesta quimera està explicada amb detall en la secció 4.c. d'aquest treball; vegeu p. 41.

⁷⁹ Haber 2008, p. 12.

⁸⁰ Text de la carta de Hil·lel de Verona extret de l'*Encyclopædia Judaica*. Vegeu Skolnik et al. 2007, Vol. Núm. 11, p. 392.

dels llibres del seu adversari davant la presència de deu homes durant set dies consecutius⁸¹.

Tot i que el seu penediment el féu estudiar en profunditat tota l'obra maimonidiana, no va poder dur a terme la seva comesa de viatjar a la terra dels Patriarques d'Israel per demanar perdó públicament agenollat a la tomba de l'andalusí en presència d'un 'minyan'⁸², ja que, segons explica la llegenda, fou detingut a Toledo, on morí més tard de forma violenta⁸³. Aquesta teoria no és del tot acceptada pels estudiosos contemporanis, que assenyalen que Yonà es penedí només al final de la seva vida.

Ha-Gerondí també fou conegut pel seu interès per la càbala en tenir relació amb el mestre gironí Yishaq Saguí Nehor, conegut com Isaac el Cec⁸⁴, que fou un important cabalista del qual tota la informació que en tenim és mitjançant els escolars del segle XIX que estudiaren la càbala. D'aquesta manera, ha-Gerondí es familiaritzà amb les doctrines del món asquenazita; ara bé, la seva doctrina ètica era dispar a la nord-europea, ja que es basava en l'halacà⁸⁵ i l'aggadà⁸⁶ i no en l'especulació mística dels mestres asquenazites.

Quan ha-Gerondí retornà d'estudiar del Sud de Provença a Girona, per començar la seva peregrinació cap a la tomba de RaMBaM, fou detingut a Barcelona per tres anys on va haver de fer conferències sempre citant Maimònides per divulgar públicament que estava a favor del mestre andalusí.

⁸¹ Sedley 2008, p. 12.

⁸² S'anomena 'minyan' al conjunt de com a mínim deu jueus adults (és a dir, que hagin fet el seu corresponent 'bar mitzvà', normalment a partir de l'edat dels tretze anys); o sigui, el quòrum perquè un ofici o rite judaics es puguin dur a terme.

⁸³ Skolnik et al. 2007, Vol. Núm. 11, p. 392.

⁸⁴ El fet que fou anomenat 'el Cec' no és per la manca de visió sinó per tot el contrari. Aquest sobrenom provindria del fet que redactà llargs textos amb discussions sobre la llum i els colors.

⁸⁵ Vegeu nota núm. 23.

⁸⁶ Interpretació homilètica (sermons) dels textos rabínics clàssics i que no és pas una interpretació legal de les Escriptures a diferència de l'halacà.

A Barcelona, començà a fer publicitat de la seva obra *Torat ha-Musar*; en català, la *Llei de l'Estudi*. Aquesta obra fou la seva gran doctrina ètica i moral que el marcà i l'acompanyà tota la seva vida; alumnes de tota la península hi arribaren per aprendre'n. Entre aquells estudiosos que acudiren per instruir-se amb ell, destaquem Xelomó ben Adret⁸⁷ i Hil·lel de Verona⁸⁸.

Ha-Gerondí acabà a Toledo, ja que la comunitat jueva d'aquesta ciutat insistí en la seva visita. Tant insistiren que no el deixaren marxar i ha-Gerondí fundà una acadèmia, on romangué fins a la seva mort al novembre de 1263, a conseqüència d'una estranya malaltia de la qual molts dels seus oponents afirmaren que era un càstig diví per no haver dut a terme la seva promesa de demanar perdó davant del sepulcre de Maimònides.

Tot i que ha-Gerondí fou un gran coneixedor del món azquenazita, la seva ètica no estava basada en l'especulació mística comuna en les redaccions dels jueus del centre i del nord d'Europa, sinó en la praxis religiosa; per això els seus ensenyaments i obres foren llegides i analitzades a tot arreu: El seu repetit èmfasi per la pràctica de la justícia i ètica social contribuïren sense cap dubte a la seva popularitat arreu del món jueu i contribuí al pensament social i religiós de les properes generacions⁸⁹. Així doncs, ha-Gerondí també fou conegut com el pare de les virtuts de la pietat, la humilitat i l'ascetisme⁹⁰, ja que en tota la seva obra denuncià àvidament que molts jueus tant de la Corona d'Aragó com del Regne de Castella no compliren els manaments o preceptes. El gironí, per tant, protestà contra l'incompliment de les 'mitzvot' per part de la comunitat sefardita, així com contra l'augment de la

⁸⁷ Conegut amb l'acrònim RaiXBà, aquest rabí (c. 1235 - c. 1310), fill de família acabalada de Barcelona, fou un dels principals alumnes de ha-Gerondí, qui acabà dirigint l'escola talmúdica de la ciutat i la Sinagoga Major de Barcelona.

⁸⁸ Tot i que mai no visqué a la ciutat italiana, se li atribuï aquest gentilici per influència del seu avi. Juntament amb RaiXBà, fou un dels més destacats alumnes de ha-Gerondí. Desenvolupà un gran coneixement en la 'Tosefta' que és una de les tres fonts legals de la literatura rabínica, juntament amb la Misnà i el Talmud. Bàsicament, i com el seu nom arameu significa, és un afegit a la Misnà.

⁸⁹ Skolnik et al. 2007, Vol. Núm. 11, p. 393.

⁹⁰ *Ibid.*, p. 392.

immoralitat sexual. De la mateixa manera, el mestre Yonà denuncià l'explotació social dels més desafortunats i la manca de cohesió social per ajudar la gent més desfavorida.

L'obra del gironí fou considerablement substanciosa. Entre la seva autoria, les obres més destacades són⁹¹:

- Comentari al llibre de Proverbis (*Torà*). Aquest comentari fou publicat per primera vegada el 1910.

- Comentari al Pirqé Abot. La seva primera edició és del 1848 per Berlín-Altona.

- Comentari sobre l'obra del mestre Alfasi⁹² sobre el tractat *Berahot* (en calatà, *Benediccions*). Aquest comentari fou recopilat i editat pels seus alumnes.

- Igéret ha-Teixuvà⁹³; en català, Epístola del Penediment. Publicat a Constantinoble al 1548.

- Novellae al tractat talmúdic de *Baba Batra* amb el títol *Aliyot del Rabbenu Yonà*.

- Novellae dels seus alumnes sobre el tractat *Avodà Zarà*. Publicat el 1955.

- Novellae sobre les lleis contingudes al *Séder de Pasqua*. Aquesta obra fou descoberta en ser publicat un manuscrit el 2001.

- *Séfer ha-Yirà*; en català, *Llibre de la Pietat*. D'aquest llibre es publicaren diverses edicions, com ara la de Fano al voltant del 1505, la de Salònica el 1529 i la de Freiburg (en fiddix) del 1583.

- Sermó i explicació sobre la Torà en el llibre *Séfer Deraxot u-Feruxei Rabbenu Yonà ha-Gerondí le-Hamixà Humxei Torà*. Publicat el 1980 en ser trobat redactat en un manuscrit d'autoria desconeguda.

⁹¹ Sedley 2008, p. 13.

⁹² Yishaq Alfasi fou un rabí d'origen marroquí que creà i dirigí una important escola talmúdica a Lucena, Còrdova.

⁹³ 'Teixuvà' en català significa 'resposta', 'retorn' i en sentit figurat 'penediment'. Consulteu Targarona 1995, p. 1.397.

- *Xaaré Teixuvà*; en català, *Portes del Penediment*. D'aquesta peça, que es considera una de les millors de la literatura Musar, tenim les publicacions de Fano del 1505 i la de Constantinoble del 1511.

I és que el penediment és un tema molt recurrent en el món jueu, ja que penedir-se dels pecats comporta la salvació de l'ànima com clarament explicà Maimònides en el volum *Séfer ha-Madà* (en català, *Llibre del Coneixement*) de la seva obra *Misnè Torà*; concretament en l'última secció anomenada precisament 'Teixuvà'. Com RaMBaM n'explica al capítol setè d'aquest apartat:

Una persona sempre s'ha de veure a si mateixa dirigint-se cap a la mort, amb la possibilitat que podria morir en qualsevol moment. Per tant, sempre cal penedir-se dels pecats immediatament i no dir-ne «quan en faci vell, me'n penediré», ja que potser que mori abans de fer-se gran.⁹⁴

Aleshores, si el gironí no aconseguí arribar a la tomba del cordovès, fou real el seu penediment? La resposta *per se* en ofereix un nou tema de debat a considerar en un futur.

I és que per evitar pecar només cal seguir les Escriptures, i en el nostre cas, els ensenyaments i instruccions incloses al Pirqué Abot. En aquest tractat, com vèiem prèviament, l'única 'mitzvà' que hem de complir és el que s'hi diu pel bé sempre de la comunitat i no pas per sentir satisfacció personal, reconeixement públic o glòria divina. A Abot 4:5, digué el mestre Tsadoq: "No convertiu (les paraules de la Torà) en una corona per vanagloriar-vos amb elles i tampoc no feu-ne una aixà per cavar amb elles." A aquesta cita, el mestre Hil·lel hi afegí: "Tot el que fa us de la corona, perirà. Aprengueu això: «El que s'aprofita de les paraules de la Torà, la seva vida és presa d'aquest món»."

⁹⁴ Touger 2010, p. 680. Aquesta cita de Maimònides està estreta de la versió en anglès d'aquesta obra de RaMBaM duta a terme pel Rabí Eliyahu Touger com s'esmenta a la bibliografia.

4. c. La Controvèrsia de Maimònides: Catalunya versus l'Àndalus

En explicar llurs biografies, hem pinzellat la contesa coneguda com 'Controvèrsia de Maimònides'. Podríem figurar-nos que aquesta polèmica fou un malentès o una disputa entre dos rabins, dues escoles o dos sectors oposats del judaisme europeu medieval, però no fou això, sinó que fou un procés molt més complex que és detallat, a dues columnes, en deu pàgines de la gran obra jueva universal: l'*Encyclopædia Judaica*. Així doncs, aquest terratrèmol intel·lectual en contra del mestre andalusí no fou cap nimietat ni fotesa. Aquest procés que s'originà per pensaments diferents tingué quatre apogeus:

Durant els últims anys de la vida de Maimònides des de la publicació del seu *Misné Torà* al 1180 fins la seva mort; durant els anys 1230 i 1235 en què els rabins David Kimhi⁹⁵, Xelomó ben Abraham ben Montpeller, RaMBaM i altres mestres provençals s'alçaren en contra de les teories maimonidianes a la Provença; durant els anys 1288 i 1290 al Pròxim Orient en què Xelomó Petit⁹⁶ i Yishaq ben Xemuel d'Acre⁹⁷; al voltant de l'any 1300-1306 amb el pes d'Abba Mari ben Moixè Astruc, Xelomó ben Abraham Adret, Axer ben Jehiel, Yedaia ben Abraham Bedersi, Menahem ben Xelomó Meiri, i que tingué lloc als territoris cristians de la Península Ibèrica i a la Provença.⁹⁸

Durant aquest quatre moments àlgids, les aigües romangueren tranquil·les i les corrents en contra de RaMBaM minvaren els seus atacs. Ben

⁹⁵ Conegut amb l'acrònim de RaDaK (1160-1235), aquest gironí fou un mestre, filòsof i gramàtic que és famós pels seus comentaris dels textos bíblics.

⁹⁶ Místic i antiracionalista en contra del pensament de Maimònides.

⁹⁷ Cabalista i deixeble de Xelomó el Petit.

⁹⁸ Skolnik et al. 2007, Vol. Núm. 13, p. 372.

cert és que tota la controvèrsia fou del mateix caire i les possibles diferències radicarien en el territori on tingueren lloc; a més, i en l'últim clímax, la figura del mestre andalusí ja no fou el centre de la diana, però sí el seu pensament.

Pel que fa al segon període d'aquest processament, i que afecta directament a la visió diferent que Maimònides i ha-Gerondi tingueren en analitzar el Pirqué Abot, hem de tenir present que la figura del cordovès ja fou prèviament qüestionada, ja que RaMBaM, vivint a l'exili, s'oposà als ensenyaments dels pròcers 'Gueonim'⁹⁹ que demanaven diners per oferir estudis, tractant-los de corruptes. A més, el fet que els intel·lectuals volguessin canviar una jerarquia aristòcrata semblava estar coordinat amb el propòsit d'establir formes de codificació gregues sobre els temes legals en lloc del sistema de discussió múltiple sobre el Talmud¹⁰⁰. Aquesta posició ajudà Maimònides i el seu parer sobre les viciades institucions talmúdiques. A Europa, en canvi, els rabins començaren la seva campanya en veure la llum les obres *Misné Torà* i la *Guia dels Perplexos*, ja que no acceptaven que Maimònides proclamés que l'estudi d'aquest llibre seu era suficient i no calia aprofundir en l'estudi del Talmud.

La Península Ibèrica i la Provença eren territoris totalment diferents al Nord del continent africà principalment pel domini cristià que avançava cap al sud. En aquest escenari de conquesta de les zones musulmanes, tendències místiques i enfocaments visionaris començaren a trobar una expressió forta i explícita en la Càbala que s'anava desenvolupant a la Provença i la Península Ibèrica¹⁰¹. Aquests jueus, que patien l'efecte de les croades cristianes, veien en el misticisme una solució a les seves preocupacions; per aquest motiu, la gran tasca de Maimònides per sintetitzar la fe jueva i la filosofia aristotèlica fou rebuda amb entusiasme en alguns

⁹⁹ Aquest col·lectiu fou un grup de directors de les acadèmies més notables de Babilònia i Sura i que seguiren la tasca dels Amoraïm temps enrere. El Talmud era per a ells el cos més important de les lleis hebrees.

¹⁰⁰ Skolnik et al. 2007, Vol. Núm. 13, p. 373.

¹⁰¹ *Ibíd.*, p. 374.

cercles, sobretot dels estrats més elevats de la societat jueva, i amb horror i consternació en altres, impregnats de misticisme i tement els efectes de pensament grec en les creences jueves¹⁰².

Per tant, la fe jueva i la filosofia grega es trobaren en contraposició per un gran sector tradicionalista, encapçalats per Xelomó ben Abraham de Montpeller i Yonà ben Abraham ha-Gerondí, que s'alçà contra la filosofia. Aquests argumentaven que els filòsofs negaven els miracles, que veien les profecies com un fenomen purament normal, que treien importància a l'autoria de les Escriptures, que professaven la negació de passatges i personatges bíblics, i que no respectaven el compliment de les 'mitzvot'.

Així doncs, aquest fou el marc i el context en què els dos rabins que ens ocupen en aquest treball, desenvoluparen i escrigueren el seu comentari a Abot.

4. d. Introducció al comentari de Maimònides

La introducció de Maimònides a Abot no és el mateix que els seus comentaris i sovint es confonen aquestes dues redaccions. D'una banda, Maimònides desenvolupà la seva introducció al tractat d'Abot en el seu escrit *Xemoné Perakim* (en català, *Vuit Capítols*). En aquesta peça, l'andalusí cristal·litza la seva concepció pel creixement personal explicant, d'una manera sistemàtica, la naturalesa del nostre maquillatge personal, la manera de com podem controlar la nostra conducta i fer-la més productiva¹⁰³. D'altra banda, en traduir l'Abot, Maimònides presentà una sèrie de comentaris que acompanyen cada verset a manera d'explicació al lector i que és la que farem servir nosaltres en desenvolupar el contingut del Pirqué Abot.

¹⁰² *Ibíd.*, p. 373.

¹⁰³ Touger 1994, p. 7.

Una de les dues característiques més destacables i remarcables de la traducció i comentari d'aquest mestre és la llengua que emprà. Maimònides escrigué, com veiem prèviament, en judeoàrab, la seva llengua materna i llengua, a més, de la comunitat on visqué, majoritàriament islàmica arabòfona. Per això, com explicàvem anteriorment, l'edició que s'ha fet servir és una versió en anglès del segle XVIII.

La segona és que Maimònides no efectuà comentari al capítol sisè, ja que, com veiem a la introducció, aquest últim capítol no forma part del Talmud i és una extensió per tenir prou material per poder estudiar el conjunt d'Abot entre Pésah i Xavuot com ja explicàrem en definir què és el Pirqué Abot. És per aquest motiu que el savi ni el traduí ni, per conseqüència, el comentà.

4. e. Introducció al comentari de ha-Gerondí

Breu és la introducció que Rabbenu Yonà ha-Gerondí féu sobre aquesta obra. Com ell explica a la seva introducció, el capítol d'Abot és inclòs a l'ordre de *Nezikin*, el qual tracta els danys i la manera per aconseguir una pietat excepcional és mitjançant l'observació estricta dels ensenyaments ètics, inclosos a Abot d'una banda i les lleis dels danys d'una altra¹⁰⁴. Segons el mestre català, una altra raó per la qual el *Capítol dels Pares* està dins d'aquest ordre és perquè totes les paraules dels membres del Sanedrí estan incloses en aquest tractat, ja que totes les nissagues esmentades fins a Rabban Yohanan ben Zakkay formaren part del Sanedrí.

¹⁰⁴ Sedley 2008, p. 15.

5. PARAL·LELISMES I PERPENDICULARITATS EN EL PIRQUÉ ABOT

5. a. Presentació del text, traducció pròpia i comparació dels comentaris de Maimònides i ha-Gerondi

מסכת אבות

פרק א - Capítol 1r

א משה קבל תורה מסיני, ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים, ונביאים מסרה לאנשי כנסת הגדולה. הם אמרו שלשה דברים, הו מתוניהם בדין, והעמידו תלמידים הרבה, ועשו סג לתורה.

1:1 Moisés¹⁰⁵ rebé la Torà¹⁰⁶ al (mont) Siná¹⁰⁷ i (la) transmeté a Josuè¹⁰⁸, i Josuè (la transmeté) als vells/savis¹⁰⁹, i els savis als profetes, i els profetes la transmeteren als homes de la Gran Assemblea¹¹⁰. Ells

¹⁰⁵ Veure indicació núm. 5 de les 'Notes a la Traducció' al capítol introductorí d'aquest treball, pp. 4-5.

¹⁰⁶ Veure nota núm. 10.

¹⁰⁷ També anomenat Mont Horeb a la Bíblia, com comprovem al verset de *Malaquies* 3:22: "Recordeu-vos sempre de la Llei del meu servent Moisés. A la muntanya de l'Horeb li vaig prescriure aquests manaments i decrets per a tot Israel" (BCI 2005, p. 882).

¹⁰⁸ Moisés exposà durant quaranta anys al seu poble la Torà que Déu li entregà fins que la transmeté a Josuè; com trobem a *Deuteronomi* 31:7: "Després Moisés va cridar Josuè i li digué en presència de tot el poble d'Israel: -Sigues ferm i decidit, perquè tu faràs entrar aquest poble al país que el Senyor va prometre als seus pares. Tu el repartiràs entre els israelites" (Ibíd., p. 279).

¹⁰⁹ Segons Joan Ferrer, a la seva traducció d'Abot, la Bíblia dona el nom d'ancians als caps morals i guies del poble. Per extensió, hem d'entendre que la transmissió afecta el conjunt del poble, representat pels ancians, i que es va transmetent de generació en generació fins arribar als profetes (2010, p. 64).

¹¹⁰ Com s'indica a *Josuè* 8:35, els homes de la Gran Assemblea foren un grup de cent vint savis: "No va ometre la lectura de cap dels preceptes de Moisés; els llegí tots davant l'assemblea del poble d'Israel i davant les dones, les criatures i els estrangers que residien entre els israelites" (BCI 2005, p. 301). Segons el Rabí Meir Zlotowitz, aquest grup de 120

digueren tres coses: “Sigueu cauts en el judici, formeu molts deixebles i feu una tanca¹¹¹ per a la Torà.”

Maimònides explica que el principal objectiu és explicar les declaracions ètiques i encoratjar [el lector] l'adquisició d'aquestes qualitats, ja que són per a ells de gran valor, amonestar aquells trets negatius que causen pèrdues, i altres vegades, explicar el significat d'algunes paraules o conceptes¹¹². Maimònides aconsella en la frase 'sigueu cauts en el judici' que abans de prendre una decisió o d'emetre un veredict, hem de ser pacients i realment sospesar tots els possibles elements i conceptes perquè podem errar. Respecte a 'fer una tanca a la Torà', el mestre opina, tenint en compte el què es diu a Levític 18:30¹¹³, que hem de complir totes les directrius dels Savis, que són les de Déu, perquè, en complir-les, salvaguardem la Llei que alhora ens protegeix d'aquells que pequen.

Ha-Gerondí comença el seu comentari a aquest verset explicant que hem de complir tota la llei, tant la Llei Escrita com la Llei Oral que fou entregada al Mont Sinaí. Explica que la Llei Escrita fou donada completament amb el seu comentari en forma de la Llei Oral i que, si no hagués estat d'aquesta manera, seria impossible poder interpretar-la¹¹⁴. Referent a 'sigueu cauts en el judici', el mestre gironí diu que s'ha de seguir l'halacà i no deixar-nos portar per la nostra intuïció per no ser negligents, ja que, si no analitzem acuradament totes les circumstàncies i errem, aquest equívoc es consideraria

Savis s'encarregaren del servei sacrificial del Temple i de l'estudi de les lleis referents a aquest servei quan no hi hagué de temple (2012, p. 9). És curiós, si més no, el nombre de 'cent vint', ja que coincideix amb un nombre clau pel poble jueu perquè correspon amb el nombre que s'esmenta a Gènesi 6:3: "El Senyor va dir: «El meu alè de vida no es mantindrà per sempre en els homes, perquè són de carn mortal. No viuran més de cent vint anys»" (BCI 2005, p. 22).

¹¹¹ Zlotowitz apunta que el significat de tanca és promulgar disposicions i normes cautelars per salvaguardar la transgressió contra les lleis de la mateixa Torà (2012, p. 9).

¹¹² Touger 1994, p. 62.

¹¹³ Lv 18:30, "Observeu, doncs, tot el que jo us mando; no seguïu cap d'aquestes practiques abominables que s'hi feien abans de vosaltres. Jo sóc el Senyor; el vostre Déu" (BCI 2005, p. 166).

¹¹⁴ Sedley 2008, p. 19.

un error intencionat i no pas accidental. En relació a ‘fer una tanca a la Torà’, ha-Gerondí diu que les tanques a Llei són necessàries i essencials per protegir les ‘mitzvot’ de la gent que tem Déu, ja que aquesta pot ensopegar i violar accidentalment els manaments. A diferència de Maimònides que diu que ens hem de protegir d’aquells que pequen, el mestre Yonà diu que protegir la Llei no és més que protegir-nos de nosaltres mateixos.

ב שְׁמַעוֹן הַצַּדִּיק הָיָה מְשִׁיבֵי כְּנֶסֶת הַגְּדוּלָּה. הוּא הָיָה אוֹמֵר עַל שְׁלֹשָׁה דְבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד, עַל הַתּוֹרָה, וְעַל הָעֲבוּדָה, וְעַל גְּמִילוּת חַסְדִּים.

1:2 Ximeon el Just¹¹⁵ fou un dels últims membres de la Gran Assemblea. Ell deia: “Sobre tres coses es manté el món: Sobre la Torà, sobre el servei¹¹⁶ i sobre els actes de bondat.”

RaMBaM diu sobre els tres pilars que sostenen el món que la ‘Torà’ es referix al coneixement, que és una virtut intel·lectual, el ‘servei’ és el compliment de les ‘mitzvot’ i dels sacrificis duts a terme al Temple i sobre ‘els actes de bondat’ opina que és la virtut ètica i que reflecteix els nostres valors.

Ha-Gerondí defineix aquests tres conceptes com els ciments amb els quals el món fou creat; a més, justifica l’elecció del poble d’Israel sobre la resta de nacions pel compliment dels serveis. També assenyala que els ‘actes de bondat’ fan que l’home trobi la gràcia de Déu, ja que el món fou creat amb amor i bondat, i que aquests actes són més importants que la caritat, ja que l’almoïna només va dirigida als pobres i, en canvi, l’afabilitat i la benignitat s’adrecen a tothom.

¹¹⁵ Fou fill d’Onies i visqué al voltant del 300 a. de la n. e. Fou el fundador del Sanedrí, entitat formada per setanta membres i continuadora de la tasca atribuïda a la Gran Assemblea (Ferrer 2010, p. 65).

¹¹⁶ Literalment, ‘treball, feina, tasca’. En aquest verset, traduïm com a ‘servei’ ja que fa referència a l’oració i el compliment dels manaments.

ג אַנטײַגנוס אײַש סױכוּ קײַבל מִשְׁמַעוֹן הַצַּדִּיק. הוּא הָיָה אֹמֵר אֶל תְּהִיֹו כַּעֲבָדִים הַמְשַׁמְשִׁין אֶת-הָרֶב עַל מְנַת לְקַבֵּל פְּרָס, אֲלֵא הוּוּ כַּעֲבָדִים הַמְשַׁמְשִׁין אֶת-הָרֶב שְׁלֵא עַל מְנַת לְקַבֵּל פְּרָס; וַיְהִי מוֹרָא שְׁמַיִם עֲלֵיכֶם.

1:3 Antígon, home de Sokhó¹¹⁷, (la)¹¹⁸ rebé de Ximeon el Just. Ell deia: “No sigueu esclaus que serveixen el mestre¹¹⁹ per tal de rebre una recompensa; sigueu, en canvi, com esclaus que serveixen el mestre sense haver de rebre cap recompensa; i que la por del Cel¹²⁰ sigui sobre vosaltres.”

Maimònides es refereix a ‘recompensa’ com el premi que hom rep quan fa desinteressadament una tasca que no li pertoca. El mestre diu que la paraula que designa recompensa ‘פְּרָס’ no implica cap retribució econòmica, ja que aleshores es faria servir la paraula hebrea ‘שְׂכָר’. La recompensa de la qual es parla en aquest verset és aquella que s’entrega pel compliment d’una obligació (tot i que no ens correspongui a nosaltres executar-la). En referir-se a la ‘por del Cel’, el rabí andalusí aclareix que el pànic de ser castigats és adreçat a totes aquelles tribus i persones que interpretaren la Llei Escrita sense tenir en compte la Llei Oral i, per aquest motiu, hem de servir el nostre mestre (savi), ja que ell sap interpretar adequadament les Escripures i, en conseqüència, sap conèixer també la tradició oral.

El mestre Yonà justifica que hem d’actuar per amor a Déu de la mateixa manera que un servent serveix el seu amo sense rebre cap compensació. Així mateix, el mestre català argumenta que les nostres accions

¹¹⁷ El seu nom grec reflecteix la influència hel·lenística dins del món jueu en aquesta època. Antígon tingué dos deixebles, Tsadoq i Baitós. Del primer, emergiren els Saduceus i del segon la branca herètica dels ‘baitosim’. Segons Ferrer, Antígon representa l’enllaç entre Ximeon el Just i les ‘zugot’ (2010, p. 66). ‘Zugot’ és un terme hebreu que significa ‘parelles’. Mitjançant aquest terme, es fa referència al període en el qual el lideratge de l’espiritualitat del poble jueu estigué en els mans dels Pares (Abot), o sigui, dels Grans Rabins.

¹¹⁸ La Torà.

¹¹⁹ Literàriament ‘rabí’. El Rabí Sholomó Wiener opina que l’arrel d’aquesta paraula hebrea significa ‘mestre de Torà’. Per tant, d’aquí fins al final d’aquesta traducció, traduirem ‘rabí’ per ‘mestre’. Consulteu http://www.judaismohoy.com/article.php?article_id=1008.

¹²⁰ Zlotowitz assenyala que les accions (en hebreu, ‘mitzvot’) han de ser dutes per amor a Déu i no per tenir-li por o per rebre recompensa a canvi. D’altra banda, Ferrer opina que no es refereix a la possibilitat del càstig, sinó al temor reverencial amb què cal apropar-se a Déu.

han de fer-se amb 'por' de la mateixa forma que l'esclau té més por del seu senyor que d'ésser castigat.

ד יוסי בן יועזר איש צרדה, ויוסי בן יוחנן איש ירושלים קבלו מהם. יוסי בן יועזר אומר יהי ביתך בית ועד לחכמים, והוי מתאבק בעפר רגליהם, והוי שותה בצמא את-דברייהם.

1:4 Yossé ben¹²¹ Yoézer, home de Tseredà¹²², i Yossé ben Yohanan¹²³, home de Jerusalem, (la) reberen d'ells. Yossé ben Yoézer diu: "Sigui casa teva una casa de reunió per als savis, asseu-te sobre la pols de llurs peus!¹²⁴ I amb set, beu-te llurs paraules!"

Moixé ben Maymon descriu 'una casa de reunió' com un lloc de trobada, com un espai on els savis es puguin trobar freqüentment, i per aquest propòsit hem d'acondicionar les nostres cases com si fos una sinagoga o una casa d'estudi.

Ha-Gerondí opina que la 'casa de reunió' és referix a la llar d'una persona important i rica perquè si és la casa d'una persona humil, els Savis no voldran anar-hi si són convidats, argumentant que una persona menyspreable es repulsiva i no fa honor a aquells que temen Déu¹²⁵. El mestre aclareix que seure 'sobre la pols de llurs peus' significa tractar els savis amb honors. També explica que hem de beure les paraules dels mestres

¹²¹ 'Ben' significa 'fill', però no traduïm aquest terme per mantenir el nom propi original ja que, a l'hebreu de l'època, s'incorporava el nom del pare en el nom d'un mateix.

¹²² Segons David Romano a la seva *Antologia del Talmud*, Tzereda correspon a la localitat actual de Sura, a Jordània (1975, p. 662).

¹²³ Carlos del Valle, a la seva traducció de la Misnà, assevera que, segons una tradició antiga referent a les parelles de Mestres, que d'aquí endavant es mencionen, el primer dels dos seria el 'Nassí' (en català, 'President') del Gran Tribunal i el segon seria el 'Ab Bet Din' (en català 'Vicepresident') (1981, p. 790). Així doncs, Yossé ben Yoézer fou el president del Sanedrí i Yossé ben Yohanan el vicepresident. Hi hagué cinc parells d'aquests mestres; el primer parell fou Yossé ben Yoézer i Yossé ben Yohanan i l'últim Hil·lel i Xammay (Gorfinkle 2005, p. 16).

¹²⁴ Zlotowitz assenyala que en temps de la Misnà (de la seva confecció-compilació), el mestre seia a una banqueta i els seus deixebles a terra, als seus peus, per rebre les lliçons d'aquest (2012, p. 10).

¹²⁵ Sedley 2008, p. 34.

'amb set', ja que, si quedem tips de les paraules de la Torà, podem perdre l'interès per elles.

ה יוסי בן יוחנן איש ירושלים אומר יהי ביתך פתוח לרוחה, ויהיו עניים בני ביתך, ואל תרבה שיחה עם האשה. באשתו אמרו, קל וחומר באשת חברו. מפאן¹²⁶ אמרו חכמים כל-זמן שאדם מרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו ובוטל מדברי תורה וסופו ירש גיהנם.

1:5 Yossé ben Yohanan, home de Jerusalem, diu: “Sigui casa teva oberta de bat a bat, que els pobres siguin fills de casa teva i no conversis gaire amb la teva dona¹²⁷.” Digueren (això) de la seva dona i també de la dona del seu amic. Per tant, els savis digueren: “Sempre que un home conversa molt amb una dona, porta el pecat cap a si mateix, es desocupa de les paraules de la Torà i acabarà mereixent l'infern¹²⁸.”

Maimònides diu que hem de deixar la porta de casa oberta a tot aquell que necessiti de nosaltres i de les nostres possessions, ja que, en veure-la d'aquesta manera, no dubtarà d'entrar-hi. El mestre argumenta que hem de tractar els pobres com 'fills de casa' nostra en el sentit que hem de considerar els pobres i els indigents com a servents en lloc de comprar esclaus.

Per al mestre Yonà, tenir la porta oberta és una metàfora de la casa del nostre pare Abraham que visqué en un espai obert en mig d'un camí per ajudar aquells que viatjaven. Igualment el fet d'emplenar els més desfavorits i donar-los una petita compensació sempre és més barat que comprar un esclau nou.

¹²⁶ La versió *Mishnayoth* presenta la paraula 'מפאן', però a peu de pàgina indica que la forma tradicional és la que nosaltres fem servir (Blackman 1963, p. 491).

¹²⁷ La Misnà ens alerta contra la xerrada ociosa, ja que, segons afirma Zlotowitz, un home que realment respecta la seva esposa valorarà els seus punts de vista i consells, i no les converses entre ells no seran carregades amb frivolitat (2012, p. 10). En canvi, Ferrer assenyala que això es refereix a mantenir converses banals o irrellevants que aparten de l'estudi de la Torà (2010, p. 68).

¹²⁸ El Rabí Jacques Cukierkorn explica que l'origen de la paraula 'infern' (en hebreu, 'Gehinam') prové d'una vall que hi ha a l'altra banda de les colines que voltegen Jerusalem, a on es retia culte al déu Moloc. Aquesta deïtat demanava enormes sacrificis als seus seguidors amb llurs nadons.

En el tema referent a conversar amb la dona, l'andalusí creu que quan es parla massa amb una dona, sempre s'acaba parlant de sexe i això comporta pecar. Ha-Gerondí opina que parlar amb les dones porta l'home a fantasiar amb el pecat, a més que l'aparta de l'estudi de la Llei; per aquest mateix motiu, aconsella que no es parli amb les dones dels altres perquè el pecat serà més significatiu. També el mestre gironí relaciona 'l'infern' amb el pecat original d'Adam i Eva, en què els arguments d'ella el feren pecar.

וַיְהוֹשֻׁעַ בֶּן פְּרִיחָה וְנִתְאִי הָאֲרֵבֶלִי קִבְּלוּ מֵהֶם. יְהוֹשֻׁעַ בֶּן פְּרִיחָה אוֹמֵר,
עָשָׂה לְךָ רַב וְקִנְיָה לְךָ חֵבֵר, וְהָיִי דָן אֶת-כָּל-הָאָדָם לְכַף זְכוּת.

1:6 Yehoixua ben Perahyà i Nittay, l'Arbelita¹²⁹, (la) reberen d'ells. Yehoixua ben Perahyà diu: "Fes-te amb un mestre, aconsegueix-te un amic i jutja tota persona favorablement!"

Maimònides defineix el concepte d'aconseguir un amic en el sentit de proporcionar-nos-el, de comprar-lo si no som capaços de fer companys, ja que hem de tenir de qualsevol manera un bon amic que ens ajudi i que el puguem ajudar. No hem de tenir un amic que sigui de la mateixa manera que som nosaltres, sinó que sigui com és ell realment. RaMBaM desenvolupa aquesta afirmació esmentat Aristòtil: "Com és d'apropiada la frase d'Aristòtil? El vostre amic és certament vostè mateix" (Touger 1994, 66), en el sentit que el primer amic nosaltres mateixos, però que el segon amic, una altra persona, s'ha d'identificar plenament amb nosaltres, ja que hi ha d'haver una fusió de tots dos.

Ha-Gerondí opina que hem de fer un amic perquè no només aprenem Torà dels mestres, també dels amics. A més, si el nostre amic peca de tant en tant, nosaltres estarem per fer-lo complir les 'mitzvot' i reprendre'l, de la mateixa manera que ell ens donarà consell. Si el nostre amic ens insulta,

¹²⁹ Segona parella que visqueren durant la segona meitat del segle II a. de la n. e.

manifesta el mestre, no hem de respondre'l amb la mateixa actitud perquè l'amistat es veurà greument afectada.

Maimònides declara que hem de jutjar tothom de manera favorable, ja que no sabem si les persones són justes o retorçades, no hem de posar la figura del dimoni en les seves accions. Ha-Gerondí afirma que RaMBaM escrigué que una persona justa és sàvia a la casa del malvat¹³⁰; o sigui, que com el just no coneix el pecat no pot comprendre els motius que fan pecar els més dèbils. El gironí hi afegeix, contradient les paraules de l'andalusí, que aquesta afirmació no és certa, ja que els justos s'adonen de la maldat en totes les seves formes, més que els menys savis. Quan una persona justa veu que les accions d'una malvada semblen bones, assumeix que el retorçat ha pecat en deixar de complir les 'mitzvot' i que només volia semblar bona persona¹³¹.

¶ נתאי הארבליתא אומר הרחק משכון רע, ואל תתחבר לרשע ואל תתאושש
מן-הפרענות.

1:7 Nittay, l'Arbelita¹³², diu: "Allunya't d'un mal veí, no t'associïs amb el dolent, i no desesperis en l'adversitat."

En referència al que diu el mestre Nittay, Maimònides diu que hem d'evitar qualsevol tipus d'associació de la qual no podem aprendre allò que no sigui una bona conducta ja que les qualitats indesitjables s'adquireixen amb l'associació amb els malvats¹³³.

Ha-Gerondí aconsella que, abans d'associar-nos, hem de fer una sèrie de preguntes pertinents, com si compréssim una casa, i, en tenir resposta, si el veí és dolent, millor allunyar-nos-hi. De la mateixa forma, ens recomana que no ens associem amb els perversos, ja que el càstig serà severíssim.

¹³⁰ Sedley 2008, p. 44.

¹³¹ Ibíd., p. 45.

¹³² Cukierkorn situa la ciutat d'Arbela a Galilea de camí al llac Tiberíades.

¹³³ Touger 1994, p. 67.

ח יְהוּדָה בֶּן טַבָּאי, וְשִׁמְעוֹן בֶּן שֵׁטַח קִבְּלוּ מֵהֶם. יְהוּדָה בֶּן טַבָּאי אוֹמֵר אֶל תַּעֲשׂ עִצְמָךְ כְּעוֹרְכֵי הַדִּינִין, וְכִשְׂיָהוּ בְּעַלֵּי דִינִים עוֹמְדִים לְפָנֶיךָ יְהִיו בְּעֵינֶיךָ כְּרִשְׁעִים, וְכִשְׁנִפְטָרִים מִלְּפָנֶיךָ יְהִיו בְּעֵינֶיךָ כְּזֹכָאִין כְּשִׁקְבְּלוּ עֲלֵיהֶם אֶת-הַדִּין.

1:8 Yehudà ben Tabbay i Ximeon ben Satah¹³⁴ (la) reberen d'ells. Yehudà ben Tabbay diu: “No facis de tu mateix un advocat; quan ambdues parts són davant teu, que siguin culpables als teus ulls i quan s’hagin marxat de la teva presència, que siguin innocents als teus ulls ja que aquests (ja) han rebut la seva sentència.”

Maimònides manifesta que no ens hem de comportar com ‘advocats’, ja que aquests saben mil i una estratègies per fer quedar bé els seus defensats. El mestre aclareix que la Misnà diu que no hem de treure profit de qualsevol disputa per a nosaltres mateixos.

En canvi, el mestre Yonà dilucida que, en un judici, és normal que un acusat digui mentides per salvar-se de la sentència; però, per aquest fet, no hem de presumir que sempre és un mentider, sinó que hem de pressuposar que, en rebre el seu càstig, es penedeix i que no intentarà pecar en el futur.

ט שִׁמְעוֹן בֶּן שֵׁטַח אוֹמֵר הָיִי מְרַבָּה לַחֲקוֹר אֶת-הָעֵדִים, וְהָיִי זָהִיר בְּדַבְרֶיךָ, שֶׁמָּא מִתּוֹכָם יִלְמְדוּ לְשַׁקֵּר.

1:9 Ximeon ben Satah¹³⁵ diu: “Interroga extensament els testimonis, i sigues caut amb les teves paraules ja que d’elles aprenen a dir mentides.”

Maimònides no fa cap comentari sobre aquest verset. Ha-Gerondi desenvolupa l’adverbi ‘extensament’ en creure que, quan més parlen els testimonis, més coses rellevants diuen. Així doncs, escoltant-los amb atenció, sabem si el que ens expliquen és cert o no. A més, assenyala que hem de fer-

¹³⁴ Tercer parell de líders del Sanedrí. Segons Romano, Ximeon ben Satah era germà de la Reina Salomé Alexandra (1975, p. 663).

¹³⁵ Cukierkorn afirma que Ximeon ben Satah era un rabí preocupat per canviar les corts de justícia (2011, p. 9) a causa d’un veredict de mort erroni (Ferrer 2010, p. 70). Per aquest motiu, en aquest verset es recalca la importància de jutjar adequadament.

los saber, amb les nostres paraules, quines respostes volem que ens donin; si el nostre discurs no és clar i directe, els testimonis ens poden dir mentides amb la finalitat d'aconseguir els seus propòsits.

י שְׁמַעְיָה וְאַבְטָלְיוֹן קִבְּלוּ מֵהֶם. שְׁמַעְיָה אָמַר אֶהֱבֶה אֶת-הַמְּלָאכָה, וְשָׂנֵא אֶת-הָרִבּוֹנוֹת, וְאֵל תִּתְּנוּדַע לְרָשׁוֹת.

1:10 Xemayà i Abtalyon¹³⁶ (la) reberen d'ells. Xemayà diu: “Estima la feina, odia els poders i no et donis a conèixer a l'autoritat.”

Maimònides afirma que, si hom no treballa, és molt fàcil caure en els vicis, com per exemple robar. També creu que quan comencem a aconseguir poder som envejats per la resta i per tant, hem de prendre mesures en contra dels que estan gelosos. En prendre-les, perdrem la nostra fe ja que quan esdevenim líders en el pla terrenal, som considerats malvats en el pla espiritual¹³⁷.

Ha-Gerondí soluciona que hem de treballar ja que, si no acostumem els nostres cossos a la feina, quan volem fer quelcom, el cos no respon. De la mateixa manera, aconsella que és millor treballar tot el dia que no fer res perquè som persones distingides. En relació a ser coneguts per l'autoritat, i en un altre pla del que comenta el mestre andalusí, el gironí creu que és molt difícil treballar per als que governen, ja que sempre estarem atemorits de poder desobeir-los i ser castigats amb més feina i deixar, en conseqüència, apartada la feina de Déu. Per aquest motiu, és molt millor treballar per nosaltres.

יֵא אַבְטָלְיוֹן אָמַר חֲכָמִים הִזְהָרוּ בְּדַבְרֵיכֶם, שְׁמָא תַּחֲוּבוּ חֻבַּת גְּלוֹת, וְתִגְלוּ לְמָקוֹם מִיַּם הָרָעִים, וְיִשְׁתּוּ הַתְּלַמִּידִים הַבָּאִים אַחֲרֵיכֶם וְיָמוּתוּ, וְנִמְצָא שֵׁם שְׁמַיִם מִתְחַלֵּל.

¹³⁶ Aquests dos mestres formen el quart parell de 'zugot' que exerciren a mitjan segle I a. de la n. e. (Ibíd., p. 71).

¹³⁷ Touger 1994, p. 69.

1:11 Abtalyon diu: “Savis, vigileu les vostres paraules, no sigui que sigueu obligats a l'exili en un lloc d'aigües impures¹³⁸, i que els deixebles que vénen al vostre darrere beguin d'aquestes aigües i es morin, ja que d'aquesta manera el Nom del Cel és profanat.”

Per a Maimònides 'aigües impures' és una analogia d'heretgia. Segons el mestre, hem de vigilar el nostre discurs en tot moment, ja que les nostres paraules poden ser interpretades de forma errònia.

El mestre Yonà va més enllà d'aquesta comparació i assegura que 'aigües impures' és el lloc on resideixen els heretges que distorsionen les paraules de la Torà en interpretar-les segons el seu interès i de manera contrària a l'*halacà*.

יב הַלֵּל וְשִׁמְאֵי קִבְּלוּ מֵהֶם. הֵלֵל אֹמֵר הָיִי מִתְּלִמִּידָיו שֶׁל אֶהְרֹן, אוֹהֵב שְׁלוֹם, וְרוֹדֵף שְׁלוֹם, אוֹהֵב אֶת-הַבְּרִיּוֹת, וּמְקַרְבֵּן לַתּוֹרָה.

1:12 Hil-lel i Xammay¹³⁹ (la) reberen d'ells. Hil-lel diu: “Estigues entre els deixebles d'Aaron¹⁴⁰, estima la pau i cerca-la, estima les criatures i apropa-les a la Torà.”

Maimònides es referix a la figura d'Aaron qui s'adreçava als que pecaven de forma alegre i amistosa fins que l'infractor s'avergonyia davant seu.

En aquest sentit, ha-Gerondí coincideix amb el pensament maimonidià; el fet d'apropar-se als pecadors i mostrar-los la nostra amistat

¹³⁸ Cukierkorn explica que no es pot viure on no hi hagi dos rius per si un d'aquests es fa malbé o es contamina. Segons ell, aigües males és un eufemisme sobre un lloc on no hi ha Torà o que en seguir idees nocives, terminem arribant a un lloc on ens exiliem (2011, p. 9).

¹³⁹ Cinquena, i última, parella de líders. Ferrer assenyala que foren actius en els darrers anys abans de l'era cristiana (2010, p. 72), durant el període d'Herodes. Cukiernon afirma que Hil-lel fou descendent del Rei David (2011, p. 10).

¹⁴⁰ Germà de Moisès, primer sacerdot i model per a la resta de sacerdots (Ferrer 2010, p. 72). Zlotowitz afirma que, en la literatura talmúdica, Aaron és descrit com el gran pacificador que arribà fins al final per establir la pau entre homes i dones i entre israelites enfrontats (2012, p. 12).

provocà un canvi en el comportament dels transgressors que poden pensar que si Aaron se'ls acosta és perquè en el fons no són tan dolents.

יג הוּא הִיָּה¹⁴¹ אֹמֵר נֶגַד שְׁמָא, אֲבַד שְׁמִיה; וְדָלָא מוֹסִיף יְסִיף; וְדָלָא
יְלִיף קְטָלָא חֵיב; וְדֹאשְׁתַּמֵּשׁ¹⁴² בְּתַגְנָא חֵלְף.

1:13 Ell¹⁴³ deia: “El que fa gran el seu nom el perdrà, el que no engrandeix (la seva saviesa) restarà, el que estudia (la Torà) mereix la mort, el que explota la corona¹⁴⁴ (de la Torà per al seu benefici) perirà.”

RaMBaM inclou aquest verset com la continuació de la ‘misnà’¹⁴⁵ anterior; amb conseqüència el primer capítol de la traducció de l’Abot de Maimònides (en la versió de Touger) tindrà disset versets en lloc dels divuit que tenen la de ha-Gerondí i la versió hebrea¹⁴⁶ que hem fet servir nosaltres per a la traducció.

El mestre opina que el significat d’aquesta cita pot ser interpretat en dos sentits: El primer és ben senzill, com ja esmentàvem prèviament, no es pot fer un ús indegut de la Llei en benefici propi. El segon és que cap home pot fer ús d’un estudiant de la Llei si no és de la seva propietat; no és pot utilitzar l’estudiant d’un altre home.

Ha-Gerondí es refereix a aquells estudiants que pequen d’arrogants creient que ja saben tot de la Torà: A més supèrbia, pitjor reputació. El mestre descriu que si una persona ja ho sap tot, aviat li arribarà la mort

¹⁴¹ En les altres edicions consultades, ‘הִיָּה אֹמֵר’ és traduït com ‘used to say/ was wont to say/ acostumava a dir/ solia dir’, però nosaltres proposem un temps imperfectiu, com ara ‘deia’, per tal diferenciar-ho del passat perfecte: ‘digué’ (Blackman 1963, p. 494).

¹⁴² Proposem aquesta forma ja que és la forma tradicional que recullen les altres edicions. *Mishnayoth* presenta la forma ‘וְדֹאשְׁתַּמֵּשׁ’, tot i que ho aclareix a peu de pàgina (Ibíd., p. 494).

¹⁴³ Hil·lel.

¹⁴⁴ Segons Cukierkorn la corona fa referència a fer un ús personal de la Torà; és a dir, fer un ús de la saviesa de la Torà per guanyar-se la vida, pel seu propi benefici.

¹⁴⁵ ‘Misnà’ també és el nom que se li dona en hebreu a cada punt que contenen els capítols dels tractats de la Misnà (en majúscules) i que nosaltres hem traduït en aquest treball per ‘verset’.

¹⁴⁶ Vegeu l’apartat ‘font i metodologia emprada’, p. 3.

perquè no té cap més sentit que continuï vivint si ja ha arribat al coneixement absolut.

יד הוא הִזָּה אוֹמֵר אִם אֵין אָנִי לִי מִי לִי? וְכִשְׁאֲנִי לְעֶצְמִי מָה אָנִי? וְאִם לֹא עֲכָשְׁיוֹ, אֵימָתִי?

1:14 Ell¹⁴⁷ deia: “Si jo no estic per a mi, qui ho està? Si jo no em faig costat, què sóc? I si no estic ara, quan hi seré?”¹⁴⁸

Maimònides creu que nosaltres mateixos hem d'ésser la nostra motivació, i que és quan som joves que ens hem de dedicar a l'estudi perquè quan siguem grans ja haurem adquirit uns mal hàbits i ens serà molt difícil de corregir-los; per tant hem de mirar per nosaltres i el nostre futur dedicant-nos al compliment de les 'mitzvot'.

El rabí Yonà especifica que la motivació que prové dels altres està molt bé, però només a curt termini; hem d'estimular-nos a nosaltres mateixos constantment per aconseguir una vida plena i no apartar-nos del compliment dels comandaments. Ningú farà res per nosaltres; per això, és que ens hem de preocupar de la nostra vida i de com volem viure-la. Hi afegeix també que no hem de deixar res inacabat per demà perquè potser demà ja no tindrem temps suficient de poder finalitzar-ho; per això, hem d'educar els joves el més aviat possible abans que coneguin el pecat i s'hi hagin abandonat.

טו שְׂמַאי אוֹמֵר עֲשֵׂה תוֹרָתְךָ קְבֵעַ, אָמֹר מְעַט וְעֲשֵׂה הַרְבֵּה, וְהוּי מְקַבֵּל אֶת-כָּל-הָאָדָם בְּסִבָּר פְּנִים לְפָנָיו.

1:15 Xammay diu: “Fes que duri el teu (estudi en la) Torà. Digues poc i fes molt, i rep tota persona amb confiança i posant-hi bona cara!”

¹⁴⁷ Hil·lel.

¹⁴⁸ Sentència final de Hil·lel, famosa, admirada i apresada de cor per molts jueus. Exposa de manera admirable la tensió existent entre l'egoisme i l'altruisme (Ferrer 2010, p. 74).

El mestre cordovès explica que hem de fer que el nostre estudi de la Torà sigui la primera obligació de la nostra vida i que tota la resta sigui secundari, ja que si no aconseguim res més que l'estudi, no hi ha cap problema perquè les altres metes no les havíem aconseguit; així que res no perdem.

El mestre gironí afirma que tot aquell que posa l'estudi i el compliment de la Llei en primer terme estarà el primer en la llista per entrar en el món que esdevindrà; però, l'entrada en el món futur d'aquell que faci el contrari no serà prioritària.

RaMBaM diu que 'posar bona cara' és sinònim d'estar disposats d'ésser gentils¹⁴⁹. De totes maneres, el mestre Yonà va més enllà i diu que si tractem la gent amb respecte, amb amabilitat i amb un somriure, no rebrem d'ella cap insult i no ens farà mai res dolent.

טז רבן גמליאל אומר עשה לך רב והסתלק מן-הספק, ואל תרבה לעשר אומדות.

1:16 Rabban Gamliel¹⁵⁰ diu: “Fes-te amb un mestre, allunya't del dubte i no tinguis per costum separar el delme a causa de conjectures.”

Maimònides és ben clar, no es tracta d'aconseguir-nos un mestre sinó de trobar una persona que emeti judicis segons l'*halacà*, de fer-nos amb una persona en qui puguem confiar i que ens digui què està permès i què no ho està.

¹⁴⁹ Touger 1994, p. 71.

¹⁵⁰ Rabban Gamliel fou el nét de Hil·lel; també fou part del Sanedrí en l'última dècada abans de la destrucció del Segon Temple de Jerusalem l'any 70 de la n. e. Cukierkorn afirma que fou el primer a tenir el títol de *Rabban* (que significa 'el nostre mestre'), títol que només es donava als líders de la casa de Hil·lel. A més, Pick ja assenyalà al segle XIX que els mestres que han aparegut abans d'aquest verset no tingueren cap títol. Cap títol tingué una categoria superior. Rabban (aquí per primera vegada) té més categoria que Rabí o Rab (1884, p. 40). Ferrer afirma sobre Rabban Gamliel que és recordat pel fet d'haver establert disposicions afavorint el tracte amb els estrangers, per haver suavitzat algunes disposicions legals i per mostrar-se tolerant i obert en els seus ensenyaments (2010, pp. 74-75).

Ha-Gerondí diu, contràriament, que acceptem un amic com a guia encara que en sàpiga menys de la Llei, ja que el fet de tenir un mentor ens farà dubtar en menor escala. En contraposició a RaMBaM, el rabí català comenta que hem de recolzar-nos en allò que diuen els *Gueonim*: Quan hi ha una pregunta a l'*halacà* i la resposta és incerta a un erudit i contundent a un altre, la decisió correcta és conservar l'opinió de qui està segur de la resposta¹⁵¹.

יז שְׁמַעוֹן בֶּנוֹ אוֹמֵר כָּל-יָמַי גִּדְלֹתַי בֵּין הַחֲכָמִים וְלֹא מִצָּאֵתִי לְגוֹף טוֹב אֲלֵא שְׁתִּיקָה, וְלֹא הַמְדַרְשׁ הוּא הָעֵקֶר אֲלֵא הַמַּעֲשֶׂה, וְכָל הַמְרַבֵּה דְבָרִים מְבִיא חֵטָא.

1:17 Ximeon, el seu fill¹⁵², diu: “Tots els meus dies creixí entre els savis i no trobí res millor que el silenci. No és la conversa¹⁵³ el més important sinó la pràctica. I tot el que hi afegeix paraules porta el pecat.”

Extens comentari el que fa Maimònides d'aquest verset amb la finalitat de classificar els diferents tipus de parla o conversa. El mestre creu que si la conversa del savi és prou llarga sempre pot cometre una errada; en canvi el silenci és com una tanca per la saviesa que ens aparta de relliscar. RaMBaM organitza aleshores els discursos en cinc grups segons la Torà per tal que les persones no xerrem més del necessari: Aquelles converses que són preceptes, aquells temes que se'ns va prohibir tocar, els discursos menyspreables, els que són desitjats i els que són permesos¹⁵⁴.

El primer grup engloba un discurs positiu com ara la lectura de la Torà, el seu estudi i la recerca per trobar el significat de les Escripures. El segon encerca el fals testimoni, les tafaneries, les calúmnies i el discurs groller. El tercer grup es refereix a aquelles converses que no proporcionen

¹⁵¹ Sedley 2008, p. 66.

¹⁵² Fill de Gamliel, esmentat al verset anterior.

¹⁵³ Mantenir una conversa amb paraules de la Llei.

¹⁵⁴ Touger 1994, p. 73.

res de bo per a l'home, ja que són diàlegs buits i menyspreables. El quart grup incorpora aquelles converses que tenen la finalitat de referir-se a les bones qualitats tant racionals com morals o bé, el contrari; per exemple, alabar el recte i humiliar el malvat. Finalment, al cinquè grup, pertanyen aquelles xerrades necessàries per subsistir; per exemple, per vendre o comprar en el mercat.

Ha-Gerondí comença el seu comentari dient que RaMBaM ja explica els diferents tipus de discursos. Independentment del que es diu, el mestre català opina que, tot i que el cinquè grup de Maimònides és necessari per subsistir, s'hauria de contenir les paraules i no dir més d'allò que és realment indispensable per tal d'evitar les converses sense sentit que no aporten cap benefici.

יח רבן שמעון בן גמליאל אומר על שלשה דברים העולם עומד, על הדין, ועל האמת, ועל השלום, שנאמר (זכריה ח) אמת ומשפט שלום, שפסו בשעריכם.

1:18 Rabban Ximeon ben Gamliel¹⁵⁵ diu: “Sobre tres coses es manté el món: Sobre el seny, sobre la veritat i sobre la pau”; com fou dit (al llibre de *Zacaries* 8:16)¹⁵⁶: «La veritat, la justícia i la pau jutjaren en les vostres ciutats.»

Maimònides declara que el concepte de ‘seny’ és aquell amb el que s’ha de regir i governar el món; sobre la ‘veritat’ diu que és una virtut intel·lectual; finalment, per ‘pau’ descriu que és una virtut ètica. El mestre manifesta que el compliment d’aquestes tres virtuts comporta la màxima satisfacció que podem aconseguir.

¹⁵⁵ No hem de confondre aquest ‘rabban’ amb el mestre esmentat al verset núm. 17, ja que tenen el mateix nom. Cukierkorn assevera que Rabban Ximeon ben Gamliel és el pare de Yehudà ha-Nassí (compilador de la Misnà suposadament). Així doncs, aquest és Rabban Gamliel II.

¹⁵⁶ Za 8:16, “Així és com heu d’actuar: Digueu-vos la veritat els uns als altres. Que les sentències posin pau” (BCI 2005, p. 871). En l’edició que hem treballat *Mishnayoth Nezikin* de Judaica Press, s’ometen les referències als llibres i als versets de la Torà que s’hi esmenten.

Sobre el concepte de 'seny', ha-Gerondí diu que és la justícia; sobre 'veritat' opina que l'home segueix Déu i que Ell és veracitat; per això, hem de seguir només les passes de l'evidència i autenticitat; i per 'pau' entén que la pau és per a tota la humanitat i que el seu benefici és inestimable.

פרק ב - Capítol 2n

א רַבִּי אֹמֵר אֵיזֶהוּ דֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל שֶׁיְבֹרֵךְ לּוֹ הָאָדָם? כֹּל-שֶׁהִיא תִּפְאָרֶת לְעוֹשֶׂיהָ וְתִפְאָרֶת לּוֹ מִן-הָאָדָם. וְהוּי זֶהִיר בְּמִצְוָה קְלָה בְּבַחֲמוּרָה, שְׂאִין אֶתָּה יוֹדֵעַ מִתֵּן שְׂכָרְךָ שֶׁל מִצְוֹת. וְהוּי מְחַשֵּׁב הַפְּסֹד מִצְוָה כְּנֹגֵד שְׂכָרָה, וְשֹׁכֵר עֵבֶרָה כְּנֹגֵד הַפְּסֻדָּה. וְהִסְתַּפֵּל בְּשִׁלְשָׁה דְבָרִים וְאִי אֶתָּה בָּא לִיְדֵי עֵבֶרָה, דַּע מָה-לְמַעַלָּה מִמֶּךָ, עֵין רוּאָה וְאֵין שׁוֹמַעַת, וְכֹל-מַעֲשֵׂיךָ בְּסִפְרָה נִכְתָּבִין.

2:1 El Mestre¹⁵⁷ diu: “Quin és el camí recte que l’home ha de triar per si mateix? Tot allò que és majestuós per a ell que ho apliqui també a la resta dels homes. Sigueu¹⁵⁸ cauts en el precepte fàcil com en el precepte més complicat ja que no sabeu la recompensa pel compliment dels preceptes. Mediteu sobre la pèrdua del compliment d’un precepte comparant-la amb la seva recompensa i sobre el plaer del pecat vers la pèrdua que comporta. Mediteu sobre aquestes tres coses per no cometre pecat en saber què hi ha per sobre vostre: un ull que mira, una oïda que escolta i en el Llibre totes les vostres accions són escrites.”

Per ‘camí recte’ Maimònides es refereix a les bones accions que descriu al quart capítol de *Xemoné Peraqim*¹⁵⁹. Mitjançant aquesta conducta positiva és la manera que tenim de desenvolupar la nostra personalitat i millorar les relacions amb els nostres companys, ja que com es diu en aquest verset, tot allò que és majestuós i honorable per a nosaltres ho hem d’aplicar també als nostres amics. Quant a la declaració ‘mediteu sobre la pèrdua del compliment d’un precepte comparant-la amb la seva recompensa i sobre el plaer del pecat vers la pèrdua que comporta’, RaMBaM afirma que la Torà conté comandaments positius i negatius, i que la recompensa de cometre un

¹⁵⁷ Quan només s’esmenta la paraula ‘mestre’ (‘rabí’ en hebreu), i segons indica Cukierkorn, el text fa referència a Yehudà Ha-Nassí (anomenat el Príncep i també el Patriarca), fill de Ximeon ben Gamliel i nét de Hil-lel; per aquest motiu, l’escrivim amb majúscula.

¹⁵⁸ Literalment ‘sigues caut...’. D’acord amb la gramàtica normativa de la llengua catalana, en els casos d’imperatiu (instruccions), traduïm (d’aquí al final del document) la segona persona del singular de l’hebreu per la segona del plural en català. En qualsevol cas, la càrrega semàntica és la mateixa i no afecta el contingut del verset. Vegeu l’apartat ‘notes a la traducció’.

¹⁵⁹ En aquest capítol, Maimònides explica que la bona conducta és aquella que està equilibrada entre dos extrems; o sigui, un és excés i l’altre restricció (Touger 1994, p. 24).

de negatiu sempre comporta un càstig; aquests càstigs estan classificats en vuit nivells: des del primer, ara com l'execució per lapidació, fins al vuitè en què els pecadors no són tan responsables com per a rebre assots.

Ha-Gerondí explica que el 'camí recte' és el compliment de les 'mitzvot' que ens porten la glòria i aquest és l'únic camí per trobar la glòria de Déu. El mestre també medita sobre la cura que hem de tenir en complir tant els comandaments més fonamentals com els més insignificants, ja que no sabem la recompensa que ens espera; en canvi, sí sabem el càstig per complir els preceptes negatius.

ב רַבֵּן גַּמְלִיאֵל בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יְהוּדָה הַנָּשִׂיא אָמַר, יָפָה תְּלִמוּד תּוֹרָה עִם דְּרֹךְ אֶרֶץ, שִׁיגִיעַת שְׁנֵיהֶם מִשְׁכַּחַת עֵוֹן. וְכָל תּוֹרָה שֶׁאִין עִמָּה מְלָאכָה, סוּפָה בְּטֵלָה, וְגוֹרָרַת עֵוֹן. וְכָל הָעֲמָלִים עִם הַצְּבוּר, יִהְיוּ עֲמָלִים עִמָּהֶם לְשֵׁם שְׁמִים, שְׁזָכוּת אֲבוֹתָם מִסִּיעָתָן¹⁶⁰ וְצִדְקָתָם עוֹמְדָת לְעַד. וְאַתֶּם מַעֲלָה אֲנִי עֲלֵיכֶם שָׂכָר הַרְבֵּה כְּאֵלוֹ עֲשִׂיתֶם.

2:2 Rabban Gamliel, fill del rabí Yehudà ha-Nassí, diu: “Preciós és l'estudi de la Torà si s'acompanya d'una ocupació, ja que l'ocupació els (homes) allunya del pecat. Tot (l'estudi de la) Torà que no està acompanyat d'una feina és finalment una pèrdua de temps i arrossega al pecat. Tots els que treballen amb la comunitat¹⁶¹ que treballin pel Nom del Cel¹⁶², ja que pel mèrit de llurs pares¹⁶³ són ajudats i la seva rectitud és duradora¹⁶⁴. I jo (Déu) que estic sobre vosaltres us atribuiré un gran premi com si l'haguéssiu fet vosaltres (aquesta feina).”

¹⁶⁰ La forma tradicional és la que proposem seguint les altres edicions; en canvi, l'edició de la Judaica Press presenta la forma 'מְסִיעָתָן'. Com explicàvem a 'nota a la traducció' d'aquest treball, el canvi de vocalització que trobem al llarg del text és conseqüència de la contaminació de les 'mater lectionis' (Blackman 1963, p. 497).

¹⁶¹ Exercint un càrrec públic o comunitari (Ferrer 2010, p. 80).

¹⁶² Literalment 'Nom dels Cels'; en hebreu 'cel' és dual-plural.

¹⁶³ Ferrer creu que 'pares' fa referència al sistema patriarcal d'Israel i per extensió al conjunt de la tradició religiosa del poble jueu.

¹⁶⁴ Gorfinkle apunta que en cada comunitat, el treball i la bondat de les generacions passades viu en el present i que la bondat que la comunitat fa en l'actualitat viurà en generacions futures (2005, p. 21).

RaMBaM declara que Déu fa aquesta declaració a les persones que estan treballant pel benestar comunal perquè [és possible] que de vegades se'ls impedeix la realització d'una 'mitzvà' per la seva participació¹⁶⁵. Per tant, Déu ens exigeix de vegades del compliment d'alguns preceptes, ja que ens dediquem al benestar comunal i que, tot i que no els portem a terme, trobarem la recompensa com si els haguéssim fet.

Rabbenu Yonà, i de la mateixa manera que l'andalusí i nosaltres traduïm 'דְּרַךְ אֶרֶץ' (transcrit com 'derech eretz') significa 'ocupació, feina, treball', però de vegades, explica el mestre català, designa a la bona conducta ètica dependent del context. A més, justifica que no hem de treballar per la comunitat per tal d'aconseguir honor, guanys o poder, sinó pel bé del col·lectiu, perquè creu que, a la llarga, obtenim més si ens esforcem per la nostra societat que si només cerquem el nostre propi benefici.

ג הוּוּ זְהִירִין בְּרִשׁוֹת שְׂאִין מְקַרְבִּין לוֹ לְאָדָם אֶלָּא לְצַרְךָ עֲצָמוֹ ; נִרְאִין כְּאוֹהָבִין בְּשַׁעַת הַנְּאֻתָו, וְאִין עוֹמְדִין לוֹ לְאָדָם בְּשַׁעַת דְּחֻקוֹ.

2:3 “**Sigueu prudents amb les autoritats, ja que no s’acosten a la persona si no és per la convenença d’ells mateixos; es mostren com amics a l’hora del seu profit i no fan costat a la persona en temps de dificultat.**”¹⁶⁶

Maimònides diu que la Misnà descriu quina mena de persones conformen 'l'autoritat' i aconsella que siguem acurats en tenir els governants a prop. Si rellegim el verset deu del primer capítol d'Abot: “Estima la feina, odia els poders i no et donis a conèixer a l'autoritat.”

Yonà coincideix amb RaMBaM en aquesta afirmació i ens dóna l'exemple que el rei sempre vol saber els pensaments de la seva població, però que la població mai no coneix les intencions i els plans de palau. El

¹⁶⁵ Touger 1994, p. 80.

¹⁶⁶ Aquest verset és propietat de Rabban Gamliel ben Yehudà ha-Nassí que és l'últim mestre esmentat al verset precedent.

mestre català també posa com exemple que les autoritats sempre ens demanen diners perquè els els donem, però quan no en tenim, no ens n'ofereixen, sinó, tot el contrari, no tenen cap mena de clemència.

ד הוא הִיה אומר, עֲשֵׂה רְצוֹנוֹ כְּרְצוֹנִי, כְּדִי שְׂיַעֲשֶׂה רְצוֹנִי כְּרְצוֹנוֹ. בְּטֹל רְצוֹנִי מִפְּנֵי רְצוֹנוֹ, כְּדִי שְׂיִבְטֹל רְצוֹן אַחֲרַיִם מִפְּנֵי רְצוֹנִי. הִלֵּל אומר אל תִּפְרוֹשׁ. מִן-הַצְּבוּר; וְאֵל תִּאֲמֵן בְּעַצְמֶךָ עַד יוֹם מוֹתֶךָ; וְאֵל תִּדְּוֹן אֶת-חֲבֵרְךָ עַד שֶׁתִּגִּיעַ לְמִקוֹמוֹ; וְאֵל תִּאמֶר דְּבַר שְׂאֵי אֶפְשֶׁר לְשִׁמוֹעַ שְׂסוּפוּ לְהִשְׁמַע; וְאֵל תִּאמֶר לְכִשְׂאֶפְנָה אֲשֶׁנָּה, שְׂמָא לֹא תִפְנָה.

2:4 Ell¹⁶⁷ deia: “Compliu el seu desig com si fos el vostre desig per tal que Ell (Déu) faci el vostre desig com si fos el seu. Anul·leu la vostra voluntat davant la seva voluntat perquè Ell (Déu) anul·li la voluntat dels altres davant la vostra voluntat.” Hil·lel¹⁶⁸ diu: “No us allunyeu de la comunitat, no confieu en vosaltres mateixos fins el dia de la vostra mort, no jutgeu el vostre amic fins que no estigueu en el seu lloc, no digueu res que no pugui ser escoltat, ja que finalment serà escoltat. I no digueu que quan tingueu temps ja estudiareu perquè potser no en tindreu de temps.”

A diferència de la composició de ha-Gerondí i de la versió hebrea que hem fet servir nosaltres, RaMBaM fa dos versets d'aquesta 'misnà'. Del primer no comenta res; en canvi, del segon (que comença amb “Hil·lel diu...”) interpreta que no ens hem d'apartar de la comunitat només quan aquesta hagi agafat hàbits indesitjables de conversa, ja que la nostra finalitat primera és el compliment de les 'mitzvot'. Referint-se al verset quinzè (que és el seu catorzè)¹⁶⁹ del primer capítol en el qual es diu que el nostre estudi de la Torà ha d'ésser durador.

¹⁶⁷ Rabban Gamliel ben Yehudà ha-Nassí.

¹⁶⁸ Ferrer explica que la identitat d'aquest mestre ha estat força discutida i que podria remetre'ns a Hil·lel el Vell (de les darreres zugot, segle I a. de la n. e.) o del fill de Rabbí, o del seu nét (2010, p. 82). Ferrer creu que l'hem de situar dins la descendència de Rabbí pel fet d'haver estat citat després de l'altre fill.

¹⁶⁹ Com al verset 1:13, per exemple, Maimònides agrupa dos versets en un sol.

Ha-Gerondí comenta en referència a la primera part d'aquest verset que hom no ha de tenir cap altre desig que no sigui el desig de Déu, el desig de satisfer el Nom del Cel; ja en fer això, aconseguirem que el nostre desig sigui el seu. En quan a la segona meitat del verset, raona que la comunitat rep glòria pel seu 'rei' i per tot 'el seu regne' (referint-se a Déu i al seu poble) quan compleix les 'mitzvot'. Malgrat això, i concordant amb les paraules de Maimònides, si la comunitat és corrupta i pecadora, hem de deslligar-nos amb la finalitat de complir els preceptes i no rebre el càstig comunitari. A més, aclareix que no hem de deixar l'estudi per l'endemà, ja que no sabem quin futur ens espera, ja que les circumstàncies que ens envolten canvien constantment.

ה הוא הַיָּה אֹמֵר אֵין בּוֹר יָרָא חֲטָא וְלֹא עִם הָאָרֶץ חָסִיד, וְלֹא הַבַּיִשָּׁן לָמֵד, וְלֹא הַקְּפָדוֹן מִלָּמֵד, וְלֹא כָּל-הַמְּרַבֵּה בְּסַחֲוֹרָה מִחֲכִים; וּבְמִקּוֹם שֵׂאִין אֲנָשִׁים, הַשְּׁתַּדֵּל לְהִיּוֹת אִישׁ.

2:5 Ell¹⁷⁰ deia: “No hi ha ignorant que temi el pecat, a la terra no hi ha ignorant (que sigui) piados, el vergonyós no aprendrà, l'impacient no ensenyarà i tot el qui triomfa en els negocis no es compta entre els savis. I en un lloc on no hi ha homes¹⁷¹, esforceu-vos per ser-ho vosaltres¹⁷².”

Primer de tot hem d'aclarir un concepte en la traducció. Ambdós rabins tradueixen la locució 'עִם הָאָרֶץ' com un adjectiu que designa aquella persona que no té qualitats intel·lectuals. Tot i això, aquesta locució també pot significar 'habitant de la terra (d'Israel)', segons el diccionari Targarona (pàgina 937). Nosaltres hem traduït com 'ignorant' pel context de tot el verset.

¹⁷⁰ Hil·lel.

¹⁷¹ Cukierkorn aclareix que 'homes' fa referència al fet que no hi hagi cap líder; entenem líder com a cap de la comunitat o mestre capaç d'ensenyar la Torà i a fer-la complir.

¹⁷² Consulteu 'notes a la traducció', p. 4. Recordem que traduïm per la segona persona del plural.

Pel mestre andalusí ‘ignorant’ significa aquell que no té saviesa ni tampoc qualitats ètiques, ja que podem ser il·letrats, però això no comporta que tinguem bones virtuts; per ‘impacient’ entén aquell que s’empipa de seguida; finalment per ‘esforç’ declara que és la virtut de superar-nos tot i no tenim la direcció d’un mestre.

Pel mestre català, un ‘ignorant’ és aquell que està buit, que li manca la Torà, els preceptes i bona conducta, i per tant, l’ignorant no pot ser mai una persona pietosa, ja que mai no aconseguirà témer el pecat. Diferencia aquest adjectiu amb ésser analfabet, ja que aquest últim sí que temen les transgressions. Ha-Gerondí, a més, explica que ésser ‘vergonyós’ és una bona qualitat, excepte quan es tracta d’aprendre, i que per molt triomfant que hom sigui en els seus negocis, si no es dedica a l’estudi, no esdevindrà mai un veritable savi.

וְאִם הוּא רָאָה גְּלִגְלֵת¹⁷³ אַחַת שְׂצָפָה עַל פְּנֵי הַמַּיִם, אָמַר (לָהּ), עַל דְּאִטְפָּת¹⁷⁴ אֲטַבּוּךְ וְסוּף מְטִיפִיךְ יְטוּבוֹן.

2:6 Ell¹⁷⁵ també veié un crani que flotava sobre l’aigua. Li digué (al crani): “Pel fet que tu vas enfonsar¹⁷⁶, t’han enfonsat; i al final tots el que t’enfonsaren, seran enfonsats.”

Maimònides interpreta aquest verset amb el que es diu a *Proverbis* 5:22: “Les pròpies culpes enxampen l’injust, cau en la xarxa del propi pecat”. El mestre ens ensenya que tot aquell que porta violència i corrupció al final acabarà essent víctima contràriament a aquell que només es dedica a les bones virtuts.

¹⁷³ Judaica Press suggereix la forma ‘גולגלת’, però nosaltres presentem la forma tradicional que apareix a la resta de traduccions (Blackman 1963, p. 499).

¹⁷⁴ Com a la nota anterior, proposem aquesta paraula en comptes de ‘דאטפת’ ja que a les altres cinc edicions consultades és la forma que apareix (Ibíd., p. 499).

¹⁷⁵ Hil·lel.

¹⁷⁶ Cukierkorn afirma que hi ha comentaris que creuen que aquest verset ens remet a un lladre que matava la gent per poder robar-la i que, per amagar el seu crim, llençava els cossos al riu.

El mestre Yonà només posa algun exemple, ja què el significat d'aquesta 'misnà' és força clar, ara com aquell que es pren la justícia per la seva mà i executa un assassí, mereix la pena de mort, ja que no és ell a qui se li atribueix fer justícia¹⁷⁷.

ז הוא הנה אומר מרבה בשר מרבה רמה; מרבה נכסים, מרבה דאגה; מרבה נשים, מרבה כשפים; מרבה שפחות, מרבה זמה; מרבה עבדים, מרבה גזל; מרבה תורה, מרבה חיים; מרבה ישיבה, מרבה חכמה; מרבה עצה, מרבה תבונה; מרבה צדקה, מרבה שלום. קנה שם טוב, קנה לעצמו; קנה לו דברי תורה, קנה לו חיי העולם הבא.

2:7 Ell¹⁷⁸ deia: “A més carn, més cucs; a més possessions, més preocupacions; a més dones, més sortilegis; a més serventes, més depravació; a més esclaus, més robatoris; a més (estudi de la) Torà, més vida; a més escola, més saviesa; a més consell, més intel·ligència; a més caritat, més pau. El que adquirí un bon nom, ho adquirí per a si mateix; qui adquirí paraules de Torà, adquirí per a si mateix vida en el món que esdevindrà.”

RaMBaM no presenta cap comentari d'aquest verset. Ha-Gerondí, en canvi, explica cada afirmació: 'A més carn, més cucs' significa que menjar força amb la finalitat de no ser febles no ens porta cap benefici perquè en el dia de la nostra mort, tota la carn acumulada no servirà si no és per alimentar els cucs. 'A més possessions, més preocupacions' evidencia que el fet de tenir moltes propietats no ens farà viure més feliços; sinó que farà que tinguem cura d'elles constantment i que qualsevol persona rica i intel·ligent avala aquesta afirmació. Per les tres següents asseveracions: 'a més dones, més sortilegis', 'a més serventes, més depravació' i 'a més esclaus, més robatoris', el mestre explica que són fets que perpetren els altres, però que la Torà considera que l'autor és el senyor; així doncs, si un servent ens roba, nosaltres serem castigats, ja que la responsabilitat és nostra.

¹⁷⁷ Sedley 2008, p. 95.

¹⁷⁸ Hil·lel.

Sobre 'el que adquirí un bon nom, ho adquirí per a si mateix', Rabbenu Yonà explica que és una propietat que sempre perdura a diferència de les possessions terrenals. Una vegada aconseguim bona fama i el nostre nom és respectat, això perdurarà fins i tot fins que siguem morts.

ח רבן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי. הוא היה אומר אם למדת תורה הרבה, אל תחזיק טובה לעצמך, כי לך נוצרת. חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי ואלו הן, רבי אליעזר בן הרקנוס, ורבי יהושע בן חנניה, ורבי יוסי הכהן, ורבי שמעון בן נתנאל, ורבי אלעזר בן ערף. הוא היה מונה שבח, רבי אליעזר בן הרקנוס¹⁷⁹, בור סיד שאינו מאבד טפה; רבי יהושע אשרי יולדתו; רבי יוסי חסיד; רבי שמעון בן נתנאל ירא חטא ורבי אלעזר בן ערף מעין המתגבר. הוא היה אומר אם יהיו כל-חכמי ישראל בכף מאזנים, ואליעזר בן הרקנוס בכף שניה מכריע את-כלם. אבא שאול אומר משמו, אם יהיו כל-חכמי ישראל בכף מאזנים, ורבי אליעזר בן הרקנוס אף עמהם, ורבי אלעזר¹⁸⁰ בן ערף בכף שניה, מכריע את-כלם.

2:8 Rabban Yohanan ben Zakkay¹⁸¹ rebé (la Torà) de Hil·lel i de Xammay. Ell deia: “Si vas a estudiar força la Torà, no t’ho prenguis com un mèrit, ja que vas ser creat amb aquesta finalitat.” Cinc deixebles tingué Rabban Yohanan ben Zakkay, i ells foren: El mestre Elièzer ben Hurqanós¹⁸², el mestre Yehoixua ben Hananyà¹⁸³, el mestre Yossé ha-Cohen¹⁸⁴, el mestre Ximeon ben Netanel¹⁸⁵ i el mestre Elazar ben

¹⁷⁹ A diferència de les altres edicions, Judaica Press transcriu 'הורקנוס'.

¹⁸⁰ Judaica Press comet una errada i esmenta en aquesta frase el rabí Elièzer en lloc del mestre Elazar; per tant, edita 'אליעזר' en lloc de 'אלעזר' (Blackman 1963, p. 500). Si ens hi fixem, el cognom que s'empra és el de Elazar.

¹⁸¹ Tannà immediatament posterior a l'època del Segon Temple, actiu a les acaballes del segle I de la n. e. És comparat amb Moisès i Hil·lel. Se sap que fou deixeble de Hil·lel, de qui continuà la tradició acadèmica i que tingué un nombre considerable de deixebles que esdevingueren mestres (Ferrer 2010, p. 84). En aquest verset s'esmenten cinc deixebles seus.

¹⁸² Mestre tannaïta de la segona generació que visqué a les acaballes del segle I de la n. e. Mestre d'Aqavyà, a través del qual influí en el desenvolupament de l'halacà. Fou un dels pilars de la tradició talmúdica inicial (Ibíd., p. 84).

¹⁸³ Segons Ferrer, aquest mestre marxà juntament amb Elièzer ben Hurqanós quan Jerusalem era assetjada; fou el primer mestre d'Aqavyà (Ibíd., p. 85).

¹⁸⁴ Mestre de la segona generació de tannaïtes conegut per la seva pietat, que es va endinsar en l'estudi del misticisme (Ibíd., p. 85).

Arakh¹⁸⁶. Ell¹⁸⁷ enumerà les virtuts (dels seus deixebles): “El mestre Elièzer ben Hurqanós és un pou blanquejat que no perd una gota d’aigua; el mestre Yehoixua ben Hananyà, feliç aquella que el va engendrar; el mestre Yossé ha-Cohen és piadós, el mestre Ximeon ben Netanel és temorós del pecat, i el mestre Elazar ben Arakh és com una font que flueix.” Ell deia: “Si estigueren tots els savis d’Israel en un costat de la balança i Elièzer ben Hurqanós a l’altre costat, aquest els guanyaria a tots.” Abbà Xaül¹⁸⁸ diu en el seu nom: “Si el mestre Elièzer ben Hurqanós també estigués amb ells i el mestre Elazar ben Arakh a l’altre costat, aquest últim els venceria a tots.”

Maimònides fa d’aquest verset un parell. De la primera part no comenta res. La segona secció, la comença amb ‘cinc deixebles...’ i el mestre cordovès comenta les virtuts dels deixebles de Rabban Yohanan ben Zakkay: Del mestre Elièzer ben Hurqanós distingeix la seva memòria, del mestre Yehoixua ben Hananyà assenyala les seves virtuts ètiques, del mestre Yossé ha-Cohen destaca les seves virtuts ètiques i intel·lectuals, del mestre Ximeon ben Netanel despunta la seva austeritat, i aplaudeix el mestre Elazar ben Arakh per la seva àmplia claredat de concepció i comprensió. Perquè, per a ell, cada concepte difícil sembla ser fàcil, per les seves habilitats de comprensió que prevaldran en tots els assumptes¹⁸⁹.

Ha-Gerondí comenta les dues seccions. De la primera, el mestre català destaca que l’única finalitat amb la qual vam ser creats és la de l’estudi de la Llei i a causa de que mai acabem d’aprendre, no hem de felicitar-nos per la nostra saviesa.

¹⁸⁵ Ferrer comenta que aquest mestre, també de la segona generació de tannaïtes, fou un sacerdot que es casà amb la filla de Gamliel, el nét de Hil·lel.

¹⁸⁶ Un dels deixebles més destacats de Yohanan ben Zakkay. Com el rabí Yossé, es va dedicar a estudis místics (Ibíd., p. 85).

¹⁸⁷ Rabban Yohanan ben Zakkay.

¹⁸⁸ Ferrer afirma que es tracta d’un comerciant de Jerusalem, admirat per la seva honestedat (Ibíd., p. 86).

¹⁸⁹ Touger 1994, p. 84.

De la segona, també desenvolupa les qualitats dels cinc alumnes. Del primer diu que mai no oblidà una paraula apresada, del segon diu que és afortunat en el sentit que no és temorós de Déu perquè compleix els preceptes, del tercer diu que va més enllà del compliment de la Llei, del quart diu que construiria una tanca per tal d'evitar el mal, i del cinquè diu que és un expert d'analitzar profundament amb la lògica i la raó i que podria extreure nous significats de la Torà amb el seu gran coneixement.

ט אָמַר לָהֶם צְאוּ וּרְאוּ אֵיזוֹהֵי דֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל שֶׁיִּדְבַק בָּהּ הָאָדָם. רַבִּי אֶלְעִזָּר אָמַר עַיִן טוֹבָה; רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אָמַר חֵבֵר טוֹב; רַבִּי יוֹסִי אָמַר שָׁכֵן טוֹב; רַבִּי שְׁמַעוֹן אָמַר הַרוּאָה אֶת-הַנּוֹלָד; רַבִּי אֶלְעִזָּר אָמַר לֵב טוֹב. אָמַר לָהֶם רוּאָה אֲנִי אֶת-דְּבָרֵי אֶלְעִזָּר בֶּן עֲרָף מִדְּבָרֵיכֶם, שֶׁבְּכֻלָּל דְּבָרָיו דְּבָרֵיכֶם. אָמַר לָהֶם צְאוּ וּרְאוּ אֵיזוֹהֵי דֶרֶךְ רַעָה שֶׁיִּתְרַחֵק מִמֶּנָּה הָאָדָם. רַבִּי אֶלְעִזָּר אָמַר עַיִן רַעָה; רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אָמַר חֵבֵר רַע; רַבִּי יוֹסִי אָמַר שָׁכֵן רַע; רַבִּי שְׁמַעוֹן אָמַר הַלְוָה וְאֵינוֹ מְשַׁלֵּם, אֶחָד הַלְוָה מִן-הָאָדָם, כְּלוֹה מִן-הַמְּקוֹם בְּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים לז) לֹא רָשָׁע וְלֹא יִשְׁלֵם וְצַדִּיק חוֹנֵן וְנוֹתֵן; רַבִּי אֶלְעִזָּר אָמַר לֵב רַע. אָמַר לָהֶם רוּאָה אֲנִי אֶת-דְּבָרֵי אֶלְעִזָּר בֶּן-עֲרָף מִדְּבָרֵיכֶם, שֶׁבְּכֻלָּל דְּבָרָיו דְּבָרֵיכֶם.

2:9 Els digué¹⁹⁰: “Sortiu i busqueu quin és el camí recte que tot home ha de seguir.” El mestre Elièzer diu: “Un bon ull¹⁹¹.” El mestre Yehoixua diu: “Un bon amic.” El mestre Yossé diu: “Un bon veí.” El mestre Ximeon diu: “El que veu l’avenir¹⁹².” El mestre Elazar diu: “Un bon cor.” Ell¹⁹³ els digué: “Jo veig les paraules d’Elazar ben Arakh per sobre de les vostres paraules perquè en les seves paraules es troben les vostres paraules.” Els digué: “Sortiu i vegeu quin és el camí dolent del qual l’home ha d’allunyar-se.” El mestre Elièzer diu: “Un mal ull¹⁹⁴.” El mestre Yehoixua diu: “Un mal amic.” El mestre Yossé diu: “Un mal veí.” El mestre Ximeon diu: “Qui demana en préstec i no ho paga, un que demani en préstec a

¹⁹⁰ Rabban Yohanan ben Zakkay.

¹⁹¹ Segons Ferrer, això fa referència a les actituds personals, especialment al discerniment. (2010, p. 87). Segons Del Valle, aquest ‘bon ull’ és un ull que mira tots els homes amb bondat (1981, p. 793).

¹⁹² El que preveu les conseqüències dels seus actes (Ferrer 2010, p. 87).

¹⁹³ Rabban Yohanan ben Zakkay.

¹⁹⁴ Per a Ferrer, un mal ull és la representació de l’enveja.

l'home és com si li demanés a Déu¹⁹⁵.” Com està escrit (al llibre de *Salms* 37:21)¹⁹⁶: «El dolent demana i no paga, però el piadós perdona i paga.» El mestre Elazar diu: “Un mal cor¹⁹⁷.” Ell¹⁹⁸ els digué: “Jo veig que les paraules d’Elazar ben Arakh estan per sobre de les vostres paraules perquè en les seves paraules es troben les vostres paraules.”

El mestre cordovès diu que tenir ‘un bon ull’ és una bona virtut ètica perquè hom és conscient de tot allò que ha aconseguit, a diferència ‘d’un mal ull’ que hom se satisfà amb el que ha adquirit i sempre en vol més. ‘Un bon cor’ és també una bona qualitat i fa referència a la satisfacció que hom té amb les seves amistats; contràriament, ‘un mal cor’ és un defecte i els savis estan per advertir-nos-en.

El mestre gironí argumenta el mateix que RaMBaM.

וְהוּא מִתְחַמֵּם כְּנֶגֶד אוֹרְן שֶׁל חֲכָמִים, וְהוּא זֶהִיר בְּגַחְלָתוֹ שֶׁלֹּא תִכְוֶה, שְׁנִשְׁכָּתוֹ נְשִׁיכַת שׁוּעַל, וְעִקְצָתוֹ, עִקְצַת עֶקְרֵב, וְלַחִישָׁתוֹ, לַחִישַׁת שָׂרָף, וְכָל דְּבָרֵיהֶם כְּגַחְלֵי אֵשׁ.

2:10 Cadascun d’ells digué tres coses: El mestre Elièzer diu: “Aprecieu l’honor del vostre amic com el vostre propi honor, no us empieueu amb facilitat, penediu-vos un dia abans de la vostra mort¹⁹⁹ i escalfeu-vos amb el foc dels savis, però sigueu cauts amb no cremar-vos amb les

¹⁹⁵ La paraula per la qual traduïm ‘Déu’ és ‘lloc’. Com indica Pick, literalment ‘lloc’, paraula que és sovint utilitzada als textos jueus per referir-se a Déu perquè no hi ha cap lloc que no sigui impregnat per la Seva presència (1884, p. 121).

¹⁹⁶ Sl 37:21, “L’injust manlleua i no torna; el just, en canvi, és benèvol i dóna” (BCI 2005, p. 929).

¹⁹⁷ Cukierkorn afirma que el cor és la font de les emocions, però que, en aquella època, es creia que el cor era la font de la raó (els ronyons eren la font de l’emoció).

¹⁹⁸ Rabban Yohanan ben Zakkay.

¹⁹⁹ Dins del segon tractat de la Misnà anomenat *Moed* (en català, *Festivitat*), en el capítol *Xabbat*, 153a: Eliézer ben Hurqanós diu: penedeix-te un dia abans de la teva mort. Els seus deixebles el preguntaren: Potser hi ha algú que conegui el dia de la seva mort? Els contestà: per aquest motiu, precisament, l’home ha d’empenedir-se avui, perquè potser demà ja s’haurà mort. Per tant, tots els dies de la vida de l’home s’han de dedicar al penediment (Romano 1975, p. 269).

brases (del foc) ja que les seves mossegades²⁰⁰ (del foc) són com una mossegada de guineu, les seves picades són com la picada d'un escorpí, el seu murmuri és com el d'una serp i totes les seves paraules són com les brases del foc.”

RaMBaM aconsella que no hem de portar-nos a un estat d'ira perquè és com si estiguéssim venerant un déu fals, conclusió que extreu del passatge bíblic “no tinguis déus estrangers, no adoris els déus dels pagans”²⁰¹. També suggereix que hem d'estar tota la vida penedint-nos, ja que no sabem quan serà el dia de la nostra mort.

En relació al ‘foc dels savis’, el mestre cordovès presenta una similitud. Diu que, en apropar-nos molt al foc, podem cremar-nos, però que, si restem a certa distància, aprofitarem la seva escalfor i la seva llum per poder estudiar. Per tant, no hem d'apropar-nos als savis més enllà del que ens permeten.

Ha-Gerondí comença el seu comentari afirmant que no només els savis digueren tres coses sinó moltes més, però que aquestes tres coses les pronunciaven constantment. Opina també que no hem de menysprear l'honor del nostre amic perquè això no seria una conducta ètica.

El mestre català estableix que quan una serp mossega expulsa el verí de la mateixa manera que allò que provoca la ira en el cor d'un ximple. A més, raona que podem conèixer una persona per la seva conducta quan està borratxo, pel seu maneig de diners i pel seu comportament quan està empipat²⁰².

**יא רבי יהושע אומר עין הרע וייצר הרע ושנאת הבריות מוציאין את-
האדם מן-העולם.**

²⁰⁰ Del Valle interpreta aquesta mossegada com la pena de ‘herem’ que llencen els savis contra els que infringeixen la Torà (1981, p. 793). Hem traduït per ‘excomunió’ la paraula hebrea ‘herem’, ja que el terme emprat per Del Valle és cristià. ‘Herem’ és la censura religiosa jueva més important i implica l'exclusió d'una persona de la comunitat a la qual pertany.

²⁰¹ Salms 81:10 (BCI 2005, p. 984).

²⁰² Sedley 2008, p. 116.

2:11 El mestre Yehoixua diu: “Un mal ull, l’instint del mal i l’odi envers les persones²⁰³ treuen l’home del món.”

Maimònides afirma que l’estima per aconseguir béns materials ens porta a la depressió i a la soledat en tenir enveja de les possessions dels altres.

Ha-Gerondí coincideix amb l’afirmació de RaMBaM i hi afegeix que l’enveja fa que el nostres òrgans interns es debilitin produint-nos la mort i, per tant, hem d’aconseguir dominar la nostra ambició.

יב רבי יוסי אומר יהי ממוון חבירך חביב עליך כשליך; והתקו עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך; וכל-מעשיך יהיו לשם שמים.

2:12 El mestre Yossé diu: “Aprecieu els diners del vostre amic com els vostres propis diners, prepareu-vos per a l’estudi de la Torà, ja que no us arribarà com herència i que totes les vostres accions siguin per al Nom del Cel.”

RaMBaM ens remet al vuitè capítol del seu *Xemoné Peraqim* en analitzar aquest verset, ja que hi presenta la definició de ‘preparar-nos’ on bàsicament explica que les persones naixem sense virtuts ni defectes i que, al llarg de la nostra vida, hem d’aprendre a ser virtuosos.

Rabbenu Yonà focalitza ‘l’estudi de la Torà’ en l’única via que tenim per no ser ignorants, ja que ser-ho comporta que no siguem pietosos. A més, assenyala que, en estudiar, reduïm els nostres plaers terrenals i, en reduir-los, tenim més temps per estudiar.

יג רבי שמעון אומר הוי זהיר בקריאת שמע ובתפלה. וכשאתה מתפלל, אל תעש תפלתך קבע, אלא רחמים ותחנונים לפני המקום ברוך הוא, שנאמר (יואל ב) כי-אתה אל חנון ורחום ארך אפים ורב-חסד ונחם על הרעה, ואל תהי רשע בפני עצמך.

²⁰³ Literalment ‘persones’.

2:13 El mestre Ximeon diu: “Sigueu cauts amb la recitació de la ‘Xemà’²⁰⁴ i de l’Oració, quan reseu no feu una rutina de la vostra oració, sinó que supliqueu misericòrdia davant de Déu.” Com està escrit (al llibre de *Joel 2:13*)²⁰⁵: «Perquè Ell (Déu) és compassiu i misericordiós, pacient en l’ira, bondadós, i perdona el mal.» “I no sigueu malvats amb vosaltres mateixos.”

Maimònides interpreta ‘rutina’ com aquella tasca que se’ns encomana i que, en finalitzar-la, volem descansar. En referència a ‘malvats’, diu que quan l’home es considera dolent no té por de cometre pecats; per tant, si ens considerem torçats, mai no pensarem que cap transgressió és prou important i pecarem constantment.

Ha-Gerondí comença el seu comentari assenyalant que hem de tenir cura a l’hora de dir la Xemà i que el temps per poder recitar-la és prou ampli per no deixar de fer-ho. A més, recomana que no preguem com si fos un deute que tenim i que hem de satisfer, sinó per la pròpia nostra satisfacció. Concorda amb el mestre andalusí amb el significat de ser ‘malvats’ amb nosaltres mateixos.

יד רַבִּי אֶלְעָזָר אֹמֵר הָיִי שְׂקוּד לְלִמּוּד תּוֹרָה; (וְדַע) מֵה-שְׁתָּשִׁיב לְאַפִּיקוֹרוֹס²⁰⁶; וְדַע לְפָנַי מִי אֶתָּה עֵמֶל, וְנֶאֱמַן הוּא בַעַל מְלֵאכֶתֶדָּ שִׁישְׁלֵם-לְךָ שְׂכָר פְּעוּלֶתֶךָ.

2:14 El mestre Elazar diu: “Sigueu aplicats en l’estudi de la Torà, sapiguen el que respondreu a un incrèdul, sapiguen davant de qui treballem i qui és el patró que us remunerarà la vostra feina.”

²⁰⁴ L’oració més important del Judaisme consisteix en tres porcions del Pentateuc [Dt 6, 4-9; 11, 13-21 i Nm 15] i rep el seu nom de la paraula inicial de la primera part. Està establert que s’ha de recitar dues vegades al dia, al matí i a la nit (Gorfinkle 2005, p. 26).

²⁰⁵ Jl 2:13, “Esquinceu-vos el cor; i no els vestits. Convertiu-vos al Senyor; el vostre Senyor; el vostre Déu, que és compassiu i benigne, lent per al càstig i ric en l’amor; que es desdiuma de fer el mal” (BCI 2005, p. 803).

²⁰⁶ Judaica Press discrepa amb les altres edicions i transcriu ‘לְאַפִּיקוֹרוֹס’ (Blackman 1963, p. 504). La nostra versió respecta la forma tradicional de la paraula com fan les altres cinc edicions consultades.

Maimònides desxifra que ‘incrèdul’ està relacionat amb els ‘gentils²⁰⁷’ que no creuen, però no a un jueu no creient; per tant, el mestre aconsella estudiar tot allò que ens ajudarà a donar respostes a un gentil, però que anem amb compte amb llurs afers no sigui que se’ns fiquin al cor.

Contràriament a RaMBaM, el mestre Yonà manifesta que hem de tenir respostes pels gentils basant-nos en les Escriptures, perquè, del contrari, serà molt fàcil que ens puguin convèncer amb els seus arguments. Pel mateix motiu, hem de tenir clar per a qui treballem perquè hem de tenir present que l’únic al que realment hem de servir és Déu.

טו רבי טרפון אומר היום קצר והמלאכה מרובה²⁰⁸ והפועלים עֲצֵלִים והשֹׁכֵר הרבה ובעל הבית דוחק.

2:15 El mestre Tarfon²⁰⁹ diu: “El dia és curt²¹⁰, la feina és molta, els treballadors són fluixos, la recompensa és molta i l’amo de la casa es opressor.”

Per a Maimònides, que el dia sigui ‘curt’ és una analogia de la brevetat de la vida humana; per aquest motiu, el savi recomana que no hem de perdre el temps sent ganduls i aprofitar el màxim per a l’estudi de la Llei, a la cerca de coneixement i saviesa.

Ha-Gerondí coincideix amb la definició de Maimònides i hi esmenta que, quan Moisès pujà al Mont del Sinaí, no dormí durant els quaranta dies i les quaranta nits que hi estigué per rebre la Torà.

²⁰⁷ Per ‘gentil’ s’entén tot aquell que no és jueu.

²⁰⁸ Aquí trobem un altre exemple de diferència de vocalització. A diferència de les altres edicions, Judaica Press opta per la forma ‘מְרֻבָּה’ (Blackman 1963, p. 504).

²⁰⁹ Segons Cukierkorn, Tarfon pertanyia a l’acadèmia de Yabné. Ferrer diu que també era deixeble de Yohanan ben Zakkay.

²¹⁰ Cukierkorn assevera que ‘el dia és curt’ es refereix a la vida mateixa i a la forma de viure-la.

טז הוא הִיָּה אֹמֵר לֹא עָלֶיךָ הַמְּלָאכָה לְגִמּוֹר, וְלֹא אַתָּה בֶּן חוֹרִין לִיבְטֹל מִמְּנָה; אִם לְמִדַּת תּוֹרָה הַרְבֵּה נוֹתְנִים לְךָ שְׂכָר הַרְבֵּה, וְנֶאֱמַן הוּא בְּעַל מְלָאכְתְּךָ שִׁישְׁלֵם לְךָ שְׂכָר פְּעֻלְתְּךָ²¹¹; וְדַע מִתֵּן שְׂכָרְךָ שֶׁל צְדִיקִים לְעַתִּיד לְבֹא.

2:16 Ell²¹² deia: “No està en vosaltres acabar la feina, sinó que vosaltres sou lliures per alliberar-vos d’ella. Si estudiàreu molta Torà, molta recompensa us serà donada. El senyor de la vostra feina és qui us pagarà fidelment pel vostre treball. Sapiguen, però, que la recompensa dels justos serà donada en el futur que vindrà.”

RaMBaM afirma que ‘el futur que vindrà’ és el món que esdevindrà.

Pel contrari, el mestre gironí va més enllà en el seu comentari. Creu que no hem de menysprear la nostra capacitat intel·lectual i que no hem d’abandonar mai el compliment de les tasques que s’han encomanat, sinó, tot el contrari, hem d’estudiar la Torà dia i nit sense descans com si fóssim esclaus, ja que el coneixement és infinit, com és la recompensa de Déu.

²¹¹ Com succeeix en la nota núm. 206, l’editorial americana opta per ‘פְּעֻלְתְּךָ’ (Blackman 1963, p. 505).

²¹² El mestre Tarfon.

פרק ג - Capítol 3r

א עֲקֹבְיָא בֶן מַהֲלַלְאֵל אוֹמֵר הִסְתַּכַּל בְּשִׁלְשָׁה דְבָרִים וְאִין אַתָּה בָּא לִיְדֵי עֲבָרָה, דְּעַ מֵאִין בָּאתָ וּלְאֵן אַתָּה הוֹלֵךְ וְלִפְנֵי מִי אַתָּה עֲתִיד לִיתָן דִּין וְחֻשְׁבוֹן. מֵאִין בָּאתָ מִטְּפָה סְרוּחָה; וּלְאֵן אַתָּה הוֹלֵךְ לְמָקוֹם עֶפְרָרָה וְתוֹלְעָה; וְלִפְנֵי מִי אַתָּה עֲתִיד לִיתָן דִּין וְחֻשְׁבוֹן לִפְנֵי מַלְךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא.

3:1 Aqavyà ben Mahalalel²¹³ diu: “Meditau sobre aquestes tres coses i no caureu²¹⁴ en les mans de l’enuig; sapigueu d’on veniu, cap a on aneu, davant de qui demà rendireu comptes. D’on vinguéreu? D’una gota corrompuda. Cap a on aneu? A un lloc de pols, de cendra i de cucs. Davant de qui rendiràs comptes? Davant del Rei, rei de reis, el Sant, beneït sigui.”

Maimònides creu que quan hom mira cap enrere, cap el que ha viscut, es mourà amb humilitat, però si només mira cap endavant, cap el seu destí, perd tota preocupació pels assumptes d’aquest món. Així doncs, el mestre creu que si una persona aconsegueix aquestes tres virtuts mai cometrà pecat.

Ha-Gerondí opina que, en mirar enrere, no hem de sentir-nos orgullosos en cap moment, ja que tota persona superba és una abominació per a Déu. Quan mirem el nostre destí i perdem l’interès per l’estudi, estem treballant pels cucs, ja que ells són els que ens espera en morir. I és més, assenyala el mestre que la humiliació de l’ànima en el futur és molt pitjor que la deshonra que puguem sentir en el nostre cos en la vida actual, ja que el cos oblida, però l’ànima no.

ב רַבִּי חֲנִינְיָא סֵגֵן הַכֹּהֲנִים אוֹמֵר הָיוּ מִתְפַּלְלִים בְּשִׁלּוּמָה שָׁל מַלְכוּת שְׂאֵלְמָלְא מוֹרְאָה, אִישׁ אֶת-רַעְהוּ חַיִּים בְּלַעוּ. רַבִּי חֲנִינְיָא בֶן תְּרַדְיוֹן אוֹמֵר שְׁנַיִם שְׂיוֹשְׁבֵין וְאִין בֵּינֵיהֶן דְּבָרֵי תוֹרָה, הָרִי זֶה מוֹשֵׁב לְצִים, שְׂנַאֲמֵר (תהלים א), וּבְמוֹשֵׁב לְצִים לֹא יָשָׁב; אֲבָל שְׁנַיִם שְׂיוֹשְׁבֵין וְיִישׁ

²¹³ Com especifica Ferrer, Aqavyà ben Mahalalel fou membre del Sanedrí i mestre de la primera generació de tannaïtes que visqué durant el segle I de la n. e., en l’època de Hil·lel. És recordat per la seva rígida doctrina (2010, p. 94).

²¹⁴ Literalment ‘venir a les mans’.

בִּינֵיהֶם דְּבָרֵי תוֹרָה שְׂכִינָה שְׂרוּיָה בֵּינֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי ג), אִזְ נִדְבָרוּ לִרְאִי ה' אִישׁ אֶל-רֵעֵהוּ וַיִּקְשֹׁב ה' וַיִּשְׁמַע וַיִּכְתֹּב סֵפֶר זִכְרוֹן לְפָנָיו לִירְאֵי ה' וּלְחֹשְׁבֵי שְׂמוֹ. אֵין לִי אֶלָּא שְׂנִים, מִנֵּין שֶׁאֶפְלוּ אֶחָד שְׂיוֹשֵׁב וְעוֹסֵק בַּתּוֹרָה, שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא קוֹבֵעַ לוֹ שְׂכָר? שֶׁנֶּאֱמַר (איכה ג), יֹשֵׁב בְּדָד וַיִּדָּם כִּי נֹטַל עָלָיו.

3:2 El mestre Haninà²¹⁵, prefecte²¹⁶ dels sacerdots, diu: “Pregueu per la pau del regne, ja que si, no existís el temor que ensenya, l’home es menjaria viu el seu company.” El mestre Hananyà ben Teradyon²¹⁷ diu: “Dos que seuen junts i no hi ha paraules de Torà entre ells, vet aquí que això és una reunió de frívols; com està escrit (al llibre de *Salms* 1:1)²¹⁸: «I en una reunió d’insolents no s’assegui.» Però dos que seuen junts i hi ha paraules de Torà entre ells, la Presència Divina²¹⁹ estarà entre ells; com està escrit (al llibre de *Malaquies* 3:16)²²⁰: «Aleshores els que temien l’Etern, parlaren l’un amb l’altre. I Déu prestà atenció i escoltà. I fou escrit al llibre de records²²¹ davant Seu (de Déu), per als que temien l’Etern i tingueren present el Seu Nom.» No tinc més (comentaris) que aquests dos. D’on s’aprèn que quan un s’asseu i es dedica (a l’estudi) de la Torà, el Sant, beneït sigui, li estableix una recompensa?; com està escrit (al llibre de *Lamentacions* 3:28)²²²: «Que sigui solitari i mediti en silenci perquè se li imposarà (una recompensa).»”

²¹⁵ Ferrer assenyala que era deixeble de Yehoixua ben Hananyà i que se’l situa en el segle I de la n. e., ja que, segons el Talmud de Babilònia, visqué la destrucció del Temple (2010, p. 95). Més concretament, Pick afirma que Haninà hagué de viure abans de la destrucció del Temple. Pel fet que Haninà és esmentat amb aquest títol (Rabí), podem inferir amb certesa, que ell fou l’últim responsable/encarregat d’aquest ofici (1884, p. 212).

²¹⁶ En hebreu, ‘ha-Cohanim’. La paraula hebrea ‘Cohen’ designa aquell que és descendent directe d’Aaron, el primer sacerdot del Primer Temple de Jerusalem. Aquest càrrec fou hereditari i tenia una sèrie de responsabilitats i deures dins del temple que no en tenien la resta de sacerdots.

²¹⁷ Gorfinkle afirma que Hananyà ben Teradyon visqué al voltant del 120 de la n. e. (2005, p. 29) i que fou el sogre del Rabí Meir. Ferrer afegeix que morí màrtir en ser torturat pels romans (2010, p. 95).

²¹⁸ Sl 1:1, “Feliç l’home que no es guia pels consells dels injustos, ni va pels camins dels pescadors, ni s’asseu en companyia dels descreguts” (BCI 2005, p. 890).

²¹⁹ La paraula hebrea ‘Xekhinà’ significa literalment ‘presència’ i ‘habitatge’ i es refereix en la literatura rabínica a la immanència espiritual de Déu en el món.

²²⁰ Ml 3:16, “Però llavors els qui creuen en el Senyor s’ho han parlat entre ells. El Senyor els ha escoltat i ha sentit què deien. Ha quedat escrit en un llibre, perquè davant el Senyor hi hagués constància dels qui creuen en ell i reverencien el seu nom” (Ibíd., pp. 881-882).

²²¹ On suposadament s’anoten i es comptabilitzen totes les nostres accions.

²²² Lm 3:28, “Que resti tot sol en silenci. / Quan el Senyor el corregeix” (Ibíd., p. 1.223).

Maimònides fa d'aquesta 'misnà' dos versets. El primer correspon a la figura del mestre Haninà i el segon a la figura del rabí Hananyà. Del primer no fa cap comentari; del segon, afirma que 'una reunió de frívols' és absurda, ja que el motiu principal de conversar amb un amic és lloar les virtuts de la Torà; si un d'ells no està gens interessat és perdre el temps i ser també un vel·leïtós. Referent a 'meditar en silenci', el mestre cordovès opina que significa xiuxiuejar d'una manera afable i delicada com s'indica al passatge bíblic: "Després del terratrèmol va arribar foc, però el Senyor tampoc no era en aquell foc. Després del foc es va alçar el murmuri d'un ventijol suau"²²³. La meditació i estudi de la Torà sempre comporta una recompensa.

Per explicar 'pregar per la pau del regne', ha-Gerondí recorre a les paraules del rei David trobades en el següent passatge de la Torà: "Quan ells estaven malalts, jo em vestia de sac en senyal de dol, m'afligia i dejunava, no deixava de pregar"²²⁴ i argumenta que no hem de pregar per les nostres necessitats, sinó per les carències i penúries de la comunitat. 'Una reunió de frívols' significa, pel mestre gironí, aquella gent que es troba per xerrar sobre ximpleries; aquesta gent perd el seu temps lliure que podria aprofitar per meditar sobre l'Escriptures perquè la reflexió serà premiada en un futur com també ho estarà l'estudi.

ג רַבִּי שְׁמַעוֹן אָמַר שְׁלֹשָׁה שְׂאֲכָלוּ עַל שְׁלֶחַן אֶחָד, וְלֹא אָמְרוּ עָלָיו דְּבָרֵי תוֹרָה כְּאֵילוּ²²⁵ אָכְלוּ מִזִּבְחֵי מִתִּים, שְׁנֵאֲמַר (ישעיה כח), כִּי כָל-שְׁלֶחָנוֹת מָלְאוּ קִיא צֹאֵה²²⁶ בְּלִי מְקוֹם. אֲבָל שְׁלֹשָׁה שְׂאֲכָלוּ עַל שְׁלֶחַן אֶחָד וְאָמְרוּ עָלָיו דְּבָרֵי תוֹרָה כְּאֵילוּ אָכְלוּ מִשְׁלֶחָנוּ שֶׁל מְקוֹם בְּרוּךְ הוּא, שְׁנֵאֲמַר (יחזקאל מא), וַיְדַבֵּר אֵלַי זֶה הַשְּׁלֶחַן אֲשֶׁר לִפְנֵי ה'.

²²³ Reis I 19:12 (BCI 2005, p. 475).

²²⁴ Salms 35:13 (ibíd., p. 926).

²²⁵ La forma presentades per les altres edicions és 'כְּאֵלוּ', vocalitzant la paraula sense 'mater lectionis' (Blackman 1963, p. 507).

²²⁶ Judaica press vocalitza 'צוֹאֵה' (Ibíd., p. 507).

3:3 El mestre Ximeon²²⁷ diu: “Tres que menjaren sobre una (mateixa) taula i no digueren sobre ella paraules de Torà, és com si s’hagueren menjat els sacrificis pels morts; com està escrit (al llibre d’*Isaïes* 28:8)²²⁸: «Perquè totes les taules estan plenes de vòmits i excrements sense (que hi hagi) cap lloc (net).» Però si tres que menjaren sobre una (mateixa) taula i digueren sobre ella paraules de Torà, és com si menjaren en les taules de Déu, beneït sigui”; com està escrit (al llibre d’*Ezequiel* 41:22)²²⁹: «I em digué “aquesta és la taula que està davant de Déu”».”

Per a RaMBaM, ‘els sacrificis pels morts’ és sinònim de sacrificis per les falses deïtats, ja que ‘vòmits i excrements’ són adjectius que designen els déus impostors. A més, assenyala que menjar i beure vi en excés fa que no pensem lúcidament i ens oblidem de l’estudi de la Llei.

Rabbenu Yonà també opina que si en una taula no hi ha paraules de Torà és perquè hi ha idolatria, ja que, explica el mestre, tres persones que mengen juntes formen un grup i tot grup té l’obligació de recitar ‘Bircat ha-Mazon’²³⁰; la gent no hauria de trobar-se per plaer, hi afegeix.

ד רַבִּי חֲנִינְא בֶן חַכְיִנְאִי אָמַר הַנְּעוּר בְּלֵילָה וְהִמְחִלָּךְ בְּדַרְךְ יְחִידִי וְהִמְפְּנָה לְבוֹ לְבַטְלָה הָרִי זֶה מִתְחַיֵּיב בְּנַפְשׁוֹ.

3:4 El mestre Haninà ben Hakhinay²³¹ diu: “El que està despert en la nit, el que va pel seu camí solitàriament i el que es despreocupa del seu cor per cometre pecat, vet aquí que aquest és responsable de la seva ànima.”

²²⁷ Gorfinkle assenyala que visqué a mitjans el segle II de la n. e. i que fou deixeble del rabí Aqibà. Ferrer complementa aquesta informació dient que, a partir de l’Edat Mitjana, gaudí d’una gran veneració popular pel fet de ser un dels mestres principals que apareixen al *Zohar* (en català, *Esplendor*), obra de caire místic, inspiradora de la càbala (2010, p. 97).

²²⁸ Is 28:8, “Totes les taules són plenes de vòmits, no hi ha net ni un racó” (BCI 2005, 565).

²²⁹ Ez 41:22, “L’altar de fusta feia tres colzades d’alçada, per dues de llargada i dues d’amplada. Els seus angles sortien enfora. El sòcol i les parets de l’altar-taula eren de fusta. Llavors l’home em digué: -Aquesta és la taula que hi ha davant el Senyor” (Ibíd., p. 764).

²³⁰ Aquesta és l’oració que es recita després de qualsevol àpat per donar gràcies a Déu. Segons el judaisme més tradicional, si tres persones s’asseuen juntes, tenen l’obligació de beneir els aliments.

²³¹ També deixeble del rabí Aqibà.

Maimònides manifesta que tot aquell que fa el que es descriu en el verset hauria d'ésser castigat per la mà de Déu perquè en comportar-se d'aquesta manera rebutja i nega les creences religioses.

Ha-Gerondí també declara que aquestes persones haurien de rebre un càstig perquè qui obra segons aquesta 'misnà' està perdent el seu temps en no dedicar-lo a la Torà; aquest temps és molt valuós, ja que estem sols i no tenim cap distracció per la nostra feina diària ni per la gent que ens envolta.

ה רבי נְחוּנְיָא בֶן הַקָּנָה אָמַר כָּל-הַמְקַבֵּל עָלָיו עַל²³² תּוֹרָה, מְעַבְרִין מִמֶּנּוּ עַל מַלְכוּת וְעַל דְּרָדָּ אֲרָץ, וְכֹל הַפּוֹרֵק מִמֶּנּוּ עוֹל תּוֹרָה נוֹתֵינּוּ עָלָיו עוֹל מַלְכוּת וְעוֹל דְּרָדָּ אֲרָץ.

3:5 El mestre Nehunyà ben Haqqanà²³³ diu: “Tot el que accepta el jou de la Torà sobre si mateix, se li eximeix del jou del regne²³⁴ i del jou del treball. I tot el que rebutja el jou de la Torà sobre si mateix, se li dóna el jou del regne i el jou del treball.”

RaMBaM assenyala que 'el jou de la Torà' és l'obligació d'estudiar, que 'el jou del regne' és la submissió per un rei i pels deures i imposicions que ens encomana, i que 'el jou del treball' és els rigors de les circumstàncies²³⁵; és a dir, la severitat dels quefers diaris. El mestre també afirma que tot aquell que accepta el jou de la Torà serà compensat per Déu amb uns jous del rei i de la feina molt més lleugers.

El mestre Yonà concorda amb les paraules del mestre andalusí i hi afegeix que qui rebutja la Llei i cerca només plaer en fer diners, per exemple, mai no estarà satisfet amb els seus guanys, el que farà que estigui sempre

²³² Judaica Press suggereix vocalització llarga 'עול' a diferència de les altres edicions consultades (Blackman 1963, p. 508).

²³³ Ferrer diu que la seva datació és insegura; Gorfinkle, en canvi, afirma que visqué al voltant de l'any 80 de la n. e.

²³⁴ Segons Del Valle s'eximeix de pagar l'impost a les autoritats o d'haver de prestar serveis personals (1981, p. 795).

²³⁵ Touger 1994, p. 94.

esclavitzat a la feina per aconseguir-ne més i no tingui mai temps per al descans.

וְרַבִּי חֲלַפְתָּא בֶן דּוּסָא²³⁶ אִישׁ כֹּפֵר חֲנִנְיָה אוֹמֵר עֲשֶׂרָה שְׁיֹשְׁבֵינ וְעוֹסְקִין בְּתוֹרָה שְׂכִינָה שְׁרוּיָה בֵּינֵיהֶם, שְׁנַאֲמַר (תהלים פב), אֱלֹהִים נָצַב בְּעֵדֹת אֵל. וּמְנִין אֶפִּילוֹ²³⁷ חֲמִשָּׁה, שְׁנַאֲמַר (עמוס ט), וְאֶגְדָּתוֹ עַל אֶרֶץ יִסְדָּה. וּמְנִין אֶפִּילוֹ שְׁלֹשָׁה, שְׁנַאֲמַר (תהלים פב), בְּקֶרֶב אֱלֹהִים שִׁפְט. וּמְנִין אֶפִּילוֹ שְׁנַיִם, שְׁנַאֲמַר (מלאכי ג), אִזּוֹ נִדְבְּרוּ יִרְאִי ה' אִישׁ אֶל-רַעְיָהוּ וַיִּקְשֹׁב ה' וַיִּשְׁמַע וְגו'. וּמְנִין אֶפִּילוֹ אֶחָד, שְׁנַאֲמַר (שמות כ), בְּכֹל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אִזְכִּיר אֶת-שְׁמִי אֲבוֹא²³⁸ אֵלֶיךָ וּבִרְכָתֶיךָ.

3:6 El mestre Halaftà ben Dossà²³⁹, home de Kefar Hananya, diu: “Deu²⁴⁰ que seuen junts i s’ocupen de (l’estudi de) la Torà, la Presència Divina es troba entre ells; com està escrit (al llibre de *Salms* 28:1)²⁴¹: «Déu està davant la congregació.» D’on s’aprèn àdhuc quan en són cinc (en comptes de deu)?; com està escrit (al llibre d’*Amós* 9:6)²⁴²: «Fundà el seu grup sobre la terra.» D’on s’aprèn àdhuc quan en són tres?; com està escrit (al llibre de *Salms* 82:1)²⁴³: «Déu sentenciarà quan hi hagi una batalla.» D’on s’aprèn àdhuc quan en són dos?; com està escrit (al llibre de *Malaquies* 3:16)²⁴⁴: «Aleshores els que temien l’Etern, parlaren l’un amb l’altre. I Déu prestà atenció i escoltà.» I d’on s’aprèn àdhuc quan

²³⁶ A diferencia de les altres edicions, l’emprada en aquest treball omet ‘ben Dossà’ (Blackman 1963, p. 508).

²³⁷ Les altres edicions presenten una vocalització més reduïda: ‘אַפִּלוֹ’. Vegeu nota núm. 222.

²³⁸ Judaica Press proposa una vocalització reduïda: ‘אַבֵּא’ (Ibíd., p. 508).

²³⁹ Tant Ferrer com Gorfinkle proposen que segurament fou deixeble del rabí Meïr. Això sí, Ferrer àdhuc apunta que alguns textos l’esmenten com a fill de Dosà (2010, p. 99).

²⁴⁰ ‘Minyan’ significa ‘nombre, quantitat...’. És la designació per al quòrum de deu homes adults, majors de tretze anys o més, que són necessaris per al servei de la sinagoga pública i d’algunes altres cerimònies religioses (Skolnik et al. 2007, Vol. Núm. 14, p. 302).

²⁴¹ Sl 28:1, “Del recull de David. / A tu clamo, Senyor: / Penyal meu, no facis el sord al meu crit! / Si no fas cas de mi, m’assemblaré / als qui baixen a la fossa de la mort” (BCI 2005, p. 917).

²⁴² Am 9:6, “Ell té dalt al cel els graons del tron i sosté la volta del cel sobre la terra. Crida les aigües de la mar i les aboca sobre la terra. El seu nom és «el Senyor»” (Ibíd., p. 818).

²⁴³ Sl 82:1, “Salm. Del recull d’Assaf- / Déu s’aixeca en l’assemblea divina i judica els qui la formen” (Ibíd., p. 984).

²⁴⁴ Ml 3:16, “Però llavors els qui creuen en el Senyor s’ho han parlat entre ells. El Senyor els ha escoltat i ha sentit què deien. Ha quedat escrit en un llibre, perquè davant el Senyor hi hagués constància dels qui creuen en ell i reverencien el seu nom” (Ibíd., pp. 881-882).

n'és només un?; com està escrit (al llibre d'Èxode 20:24)²⁴⁵: «En tot lloc que es recordi el meu nom, vindré cap a tu i et beneiré.»

Tant el mestre cordovès com el gironí entenen que 'congregació' és un grup de deu persones²⁴⁶ com a mínim i que una cort ha d'estar composta per no menys de tres jutges. Ara bé, tots dos desenvolupen els conceptes de 'fundar' i 'grup', i afirmen que una mà és grup de cinc' (establir el seu grup); és a dir, que Déu fundà amb les seves mans el seu poble.

ז רבי אלעזר איש בריתותא אומר תן לו משלו, שאתה ושלך שלו, וכן בְּדוֹד הוּא אֹמֵר (דברי הימים א כט) כִּי מִמֶּךָ הַכֹּל וּמִיָּדְךָ נִתְּנוּ לָךְ. רַבִּי שְׁמַעוֹן אֹמֵר הַמְהִלְךָ בְּדַרְךָ וְשׁוֹנֶה, וּמִפְּסִיק מִמְּשַׁנְתּוֹ, וְאֹמֵר מֵהַנָּאָה אֵילָן זֶה! וּמֵהַנָּאָה נִיר זֶה! מַעֲלָה עָלָיו הַכְּתוּב כְּאֵילוֹ מִתְּחִיב בְּנִפְשׁוֹ.

3:7 El mestre Elazar²⁴⁷, home de Bartota, diu: “Doneu-li (a Déu) d’allò seu ja que vosaltres i el que és vostre sou (també) d’ell. I així com digué (el Rei) David (al llibre de *Cròniques I*, 29:14)²⁴⁸: «Perquè de tu provenen totes les coses i per la teva mà t’ho donaren.»” El mestre Ximeon diu: “Aquell que va pel camí estudiant Torà i abandona el seu estudi dient: «Què bonic és aquest arbre i quin camp tan bonic és aquest!» Les Escripures el consideren com si hagués perdut la seva ànima.”

RaMBaM no presenta comentari sobre aquest verset que divideix en dos 'misnaiot'. Ha-Gerondí, per contra, fa una extensa exegesi. En primer lloc, el mestre defineix que tot el que som i tenim pertany a Déu i, en conseqüència, tant el nostre cos com els nostres diners són seus. El mestre

²⁴⁵ Ex 20:24, “Fes de terra l’altar que em dediquis. Ofereix-m’hi els teus holocaustos i els teus sacrificis de comunió, els teus anyells i cabrits i els teus vedells, i jo vindré a beneir-te en tots els llocs on faré present en meu nom” (Ibíd., p. 111).

²⁴⁶ Vegeu nota núm. 82.

²⁴⁷ Deixeble de Yehoiuxa ben Hananya, i col·lega d’Aqibà, pertany a la tercera generació de tannaïtes, de la primera meitat del segle II de la n. e. Conegut per la seva generositat (Ferrer 2010, p. 100).

²⁴⁸ 1 Cr 29:14, “Qui sóc jo i qui és el meu poble per a tenir la gosadia de fer-te ofrenes generoses com aquestes? És ben cert que tot ve de tu: i això que t’oferim, tu ens ho has donat” (BCI 2005, p. 1.345).

diu que els diners són de Déu i que se'ns presten per poder viure respectuosament i que no és un dipòsit nostre. És més, Yonà fa una comparació fent-hi servir les paraules del Rei David: Els diners que tenim han de contribuir a la construcció del Temple.

També interpreta les paraules del mestre Ximeon de la següent manera: Creu que en el moment que perdem l'interès en les Escripures i abracem la conversa mundana comencem a ser els únics responsables de la nostra vida i que no podrem culpar Déu de les nostres desgràcies futures.

ח רבי דוסיתאי²⁴⁹ ברבי ינאי משום רבי מאיר אומר כל-השוכח דבר אחד ממשנתו, מעלה עליו הכתוב כאילו²⁵⁰ מתחייב בנפשו, שנאמר (דברים ד), רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן-תשכח את-הדברים אשר ראו עיניך. יכול אפילו²⁵¹ תקפה עליו משנתו, תלמוד לומר (שם) ופן-יסורו מלבבך כל ימי חייך; הא אינו מתחייב בנפשו, עד שישוב ויסירם מלבו.

3:8 El mestre Dosttay²⁵² fill del mestre Yannay, en el nom del mestre Meïr, diu: “tot aquell que oblidava una paraula del seu estudi, les Escripures el consideren com si hagués perdut la seva ànima; com està escrit (al llibre de *Deuteronomi* 4:9)²⁵³: «Només tingues cura de tu mateix i cuida molt la teva ànima perquè no oblidis les coses que venen als teus ulls.» Es pot fins i tot (aplicar aquesta consideració) quan el seu estudi fou dur? Les Escripures diuen (també) que no se separin del teu camí tots els dies de la teva vida, ja que (aquell) no perd la seva ànima, mentre no s'assegui i les allunyi del seu cor.”

²⁴⁹ L'edició americana presenta 'דוסיתאי' sense indicar el 'dagueix' en la primera consonant. Un 'dagueix' és un accent diacritic inventat pels masorettes al segle VI per fixar la pronunciació correcta de l'hebreu bíblic (Blackman 1963, pp. 509-510).

²⁵⁰ Vegeu nota núm. 222.

²⁵¹ Vegeu nota núm. 234.

²⁵² Deixeble de Meïr i col·lega de Rabbí, de la cinquena generació de tannaïtes (Ferrer 2010, p. 101). Pick afirma que aquest mestre també fou conegut amb el nom de 'Dositheus' (1884, p. 214).

²⁵³ Dt 4:9, “Tanmateix, estigues atent i mira bé de no oblidar mai els fets que els teus ulls han contemplat. Que durant tota la vida no se t'esborrin de la memòria: fes-los conèixer als teus fills i als fills dels teus fills” (BCI 2005, p. 246).

Maimònides fa un comentari comú per aquest i els dos següents versets. El mestre només raona les locucions que comencen per ‘tot aquell/tot el que...’ afirmant-hi això és un concepte que també accepten els filòsofs; és a dir, que totes les qualitats bones comporten saviesa. Contràriament a les dolentes, que fan que tinguem menys coneixement; la manca d'intel·lecte causa conflicte i ens empenya a abandonar l'estudi.

Rabbenu Yonà manifesta que hem de ser castigats si oblidem el que aprenem, ja que, si no ho recordem, hem d'estudiar-ho tantes vegades com sigui necessari. L'oblit ha de comportar sanció perquè només és causa de l'abandonament de l'estudi. Tot i això, el mestre afirma que, si oblidem a causa de la nostra avançada edat o per qualsevol altre motiu fora del nostre control, Déu no ho tindrà en compte i ens evitarà la penitència.

ט רַבִּי חֲנִינָא בֶן דּוֹסָא אָמַר כָּל שְׂפִירָאֵת חָטְאוּ קוּדְמָת לְחַכְמָתוֹ חַכְמָתוֹ מְתַקְיָמָת, וְכָל שְׂחַכְמָתוֹ קוּדְמָת לִירָאֵת חָטְאוּ אִין חַכְמָתוֹ מְתַקְיָמָת. הוּא הָיָה אָמַר כָּל שְׂמַעְשָׂיו מֵרַבִּין²⁵⁴ מְחַכְמָתוֹ, חַכְמָתוֹ מְתַקְיָמָת, וְכָל שְׂחַכְמָתוֹ מֵרַבָּה²⁵⁵ מִמַּעְשָׂיו אִין חַכְמָתוֹ מְתַקְיָמָת.

3:9 El mestre Haninà ben Dossà²⁵⁶ diu: “Tot el qui la por del seu pecat precedeix la seva saviesa, la seva saviesa perdurarà, però tot el que la seva saviesa precedeix la por del seu pecat, la seva saviesa no perdurarà.” Ell deia: “Tot el que les seves accions sobrepassen la seva saviesa, la seva saviesa perdurarà, però tot el que la seva saviesa sobrepassa les seves accions, la seva saviesa no perdurarà.”

Ha-Gerondí diu que aquest verset està relacionat amb l'esforç per aprendre; si hom estudia amb por a Déu, adquirirà el coneixement perquè no

²⁵⁴ L'edició *Mishnayoth* proposa 'מְרַבִּין' fent ús de la 'mater lectionis' (Blackman 1963, p. 510).

²⁵⁵ De la mateixa manera que la nota anterior, l'edició americana presenta 'מְרַבָּה' (Ibíd., p. 510).

²⁵⁶ Ferrer esmenta que aquest mestre era tannaïta de la primera generació i deixeble de Yohanan ben Zakkay. Rabí molt venerat, es deia que la seva pregària era sempre escoltada per Déu. Fou tingut per molt piados, honest i íntegre (2010, pp. 102-103).

voldrà pecar. Si només estudiem per motius intel·lectuals deixant de banda la por al Creador, la saviesa que podem adquirir no perdurarà.

י הוא הִיָּה אוֹמֵר כֹּל שְׁרוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הַיְמָנוּ, רוּחַ הַמָּקוֹם נוֹחָה הַיְמָנוּ, וְכֹל שְׂאֵין רוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הַיְמָנוּ, אֵין רוּחַ הַמָּקוֹם נוֹחָה הַיְמָנוּ. רַבִּי דוֹסָא בֶן הַרְכִּינָס אוֹמֵר שָׁנָה שֶׁל שְׁחֵרִית, וַיֵּין שֶׁל צְהָרִים, וְשִׁיחַת הַיְלָדִים, וַיִּשְׁיבֵת בְּתֵי כְּנִסְיוֹת שֶׁל עַמֵּי הָאָרֶץ, מוֹצִיאֵין אֶת-הָאָדָם מִן-הָעוֹלָם.

3:10 Ell²⁵⁷ deia: “Tot el que és apreciat pels homes és (també) apreciat per Déu; però tot el que no és apreciat pels homes, (tampoc) no és apreciat per Déu.” El mestre Dossà ben Harkinàs²⁵⁸ diu: “Son del matí, vi del migdia, conversa de nens, les escoles i les cases de reunions dels ignorants treuen l’home del món²⁵⁹.”

Ha-Gerondí justifica aquest verset declarant que tot aquell que no plau a la resta serà trobat culpable davant de Déu.

Pel mestre, ‘son del matí’ comporta dormir massa i, en conseqüència, arribar tard a la primera oració del matí. ‘Vi del migdia’ significa que deixem d’estudiar i ens abandonem al pecat; ‘conversar amb els nens’ també suposa apartar-se de l’estudi, ja que tothom estima la canalla i pot perdre les hores jugant amb ella; ‘les escoles i les cases de reunions dels ignorants’ acostumen a congregar els malèvols i convertir la gent que hi seu en diables. Yonà conclou que ‘treure l’home del món’ significa la mort, ja que la finalitat amb què la humanitat fou creada és només l’estudi i el compliment de la Llei.

יא רַבִּי אֶלְעָזָר הַמוֹדְעִי אוֹמֵר הַמַּחֲלֵל אֶת-הַקְּדוֹשִׁים, וְהַמְבִּיָּה אֶת-הַמוֹעֲדוֹת, וְהַמְלַבֵּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בְּרַבִּים, וְהַמְפָּר בְּרִיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אֲבִינוּ

²⁵⁷ El mestre Haninà ben Dossà.

²⁵⁸ Ferrer creu que fou un mestre d’una llarga longevitat, així, i tot pertànyer a la primera generació de tannaïtes, degué néixer a les acaballes del segle I a. de la n. e. i morí al final del segle I de la n. e. És conegut també per la seva riquesa i erudició en la Torà (Ibíd., p. 103).

²⁵⁹ D’aquest món i del que esdevindrà, segons Del Valle.

עָלוּ הַשָּׁלוֹם, וְהַמְּגִלָּה פָּנִים בְּתוֹרָה שְׁלֹא כְהִלְכָה, אֶף עַל פִּי שֵׁשׁ בְּיָדוֹ
תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, אֵין לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא.

3:11 El mestre Elazar ha-Modai²⁶⁰ diu: “Qui profana les coses sagrades, qui menysprea les festes, qui avergonyeix el seu amic públicament, qui anul·la el pacte del nostre pare Abraham, sigui la pau amb ell, i qui interpreta la Torà contràriament a la llei, tot i que tingui en la seva mà la Torà i hagi fet bones obres, no tindrà lloc en el món que esdevindrà.”

RaMBaM assenyala que humiliar la Torà públicament és el pitjor pecat que pot haver-hi. Per ‘humiliar la Torà’, el mestre entén que és violar els preceptes públicament i oberta. En referència a ‘anul·lar el pacte d’Abraham’ es refereix a aquell que intenta esborrar qualsevol senyal de la seva circumcisió. Aquests dos trets fan que el pecador no tingui lloc en el món que esdevindrà a no ser que se’n penedeixi.

Ha-Gerondí declara que les tres pitjors transgressions són la idolatria, les pràctiques sexuals immorals i l’assassinat. Per al rabí, humiliar tant la Torà com el nostre amic públicament és una mena de matar i, per tant, hem de ser castigats.

Yonà concorda amb Maimònides en el tema de la circumcisió i la mala interpretació de la Llei. Hi afegeix que la mort i el patiment d’aquell que ha pecat no és suficient per netejar les seves transgressions i per tal de viure en el món que esdevindrà no hi queda una altra que el penediment.

יב רַבִּי יִשְׁמַעֵאל אֹמֵר הָיָי קַל לְרֹאשׁ²⁶¹, וְנוֹחַ לְתַשְׁחֶרֶת²⁶², וְהָיָי מִקָּבֵל
אֶת-כָּל-הָאָדָם בְּשִׂמְחָה.

²⁶⁰ Ferrer afirma que fou un mestre molt conegut, però de qui només ens ha quedat una sola halacà en el Talmud (TJ Taan 4,4) (2010, p. 104). Pick assenyala que el mestre Eleazar fou de la ciutat de Modiín, un lloc situat a dues hores a l’est de Lod; esmentat a *Macabeus I* (1884, p. 214).

²⁶¹ Judaica Press ofereix aquest nom indeterminat; per tant, proposa ‘לראש’; en català, ‘un superior’ (Blackman 1963, p. 511).

²⁶² L’editorial americana també indetermina aquest nom i opta per ‘לתשחורת’; en català, ‘un jovent’ (Ibíd., p. 511).

3:12 El mestre Yixmael²⁶³ diu: “Sigueu submisos amb el superior, complaents amb el jovent, i rebeu tota persona amb alegria.”

Per a Maimònides ser ‘complaent’ amb els més joves significa tenir paciència; ho defineix d’aquesta manera: Hem d’èsser sincers amb ells (el jovent) i no necessitem ser tan flexibles (com amb un mestre) i actuar sense pretensions²⁶⁴. A més, explica que no buscar pretensions en els més joves no comporta que els tractem amb animositat i ira, ja que hem de tractar tothom amb alegria i goig.

Rabbenu Yonà concorda amb el comentari de Maimònides. L’única diferència que hi ha entre els dos és que el gironí tradueix la paraula hebrea ‘תְּשֹׁחֶרֶת’ com ‘oficials’ o superiors.

יג רַבִּי עֲקִיבָא אֹמֵר שְׁחוּק וְקִלּוֹת רָאשׁ, מְרַגְלִין לְעֵרְוָה. מְסוּרֶת, סִיג לְתוֹרָה; מַעֲשָׂרוֹת, סִיג לְעוֹשֶׁר; נְדָרִים, סִיג לְפְרִישוֹת; סִיג לְחֻמְתָּה שְׂתִיקָה.

3:13 El mestre Aqibà²⁶⁵ diu: “La broma i la manca de serietat acostumen la infàmia. La tradició és una tanca per a la Torà. El delme una tanca per a la riquesa. Els vots una tanca per a l’abstinència. Una tanca per a la saviesa és el silenci.”

RaMBaM explica que quan hom fa ‘una tanca a l’abstinència’ i la compleix aconsegueix l’habilitat de dominar-se a si mateix. Aquesta habilitat es torna cada vegada més gran i, com a resultat, és més fàcil contenir-se; això significa, segons el mestre, que la capacitat de transgressió i d’èsser impurs minva amb el nostre auto control.

²⁶³ Mestre tannaïta de la tercera generació, tingué per mestres Nehunyà ben Haqqanà, Eliézer ben Hurqanós, Yehoixua ben Hananyà. Fou l’autor de tretze regles hermenèutiques que permetien la interpretació de qualsevol text de la Torà (Ferrer 2010, p. 104).

²⁶⁴ Touger 1994, p. 99.

²⁶⁵ Mestre de la tercera generació de tannaïtes, és una de les figures senyeres de la Misnà. Deixeble d’Eliézer ben Hurqanós (Ferrer 2010, p. 105).

Ha-Gerondí és molt més dilatat en el seu comentari. Comença afirmant que la por a Déu ens allunya de la immoralitat. El fet que 'la tradició és una tanca a la Torà' significa que els mestres jueus passaren les Escriptures als seus deixebles i els ensenyaren com s'havien de llegir totes i cadascuna de les paraules que s'hi inclouen per tal de no errar en la seva pronunciació; aleshores els savis foren una tanca per protegir el contingut de la Revelació ja que, a més, circulaven moltes còpies que no eren totalment fidels al text entregat a Moisès.

Per al mestre català, els delmes controlen la riquesa, ja que, a més diners, més obligació hi ha d'entregar una part a la comunitat; si no existís aquesta tanca, l'opulència podria ser infinita i, en conseqüència, podria provocar que el ric s'apartés de la Llei en creure que no hi ha més déu que les possessions terrenals. A més, assenyala el mestre, a més caritat, més riquesa espiritual.

L'abstinència tant de menjar com de beure es veuen com bones qualitats ètiques; si només mengem i bevem per nodrir-nos, no caiem en el plaer corporal que també ens porta a la transgressió.

En relació a 'una tanca a la saviesa és el silenci', Yonà creu que un estudiant que aprèn del seu mestre ha de callar fins i tot quan té una idea al cap, ha de deixar parlar al mestre fins que doni tot el seu discurs, ja que això significa que el deixeble està donant per bones les seves interpretacions en ser impacient. La impaciència és aleshores una virtut ètica negativa i, per tant, no hem de parlar davant d'algué que sigui més savi que nosaltres.

יד הוא הִיה אומר חֵבִיב אָדָם שֶׁנִּבְרָא בְּצַלְם ; חֵבֶה יִתְּרָה נוֹדְעַת לוֹ שֶׁנִּבְרָא בְּצַלְם, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ט), בְּצַלְם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת-הָאָדָם. חֵבִיבִין יִשְׂרָאֵל, שֶׁנִּקְרְאוּ בְּנִים לְמִקּוֹם ; חֵבֶה יִתְּרָה נוֹדְעַת לָהֶם שֶׁנִּקְרְאוּ בְּנִים לְמִקּוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יד), בְּנִים אַתֶּם לַה' אֱלֹהֵיכֶם. חֵבִיבִין יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּתְּנוּ לָהֶם כָּלִי חֲמֻדָּה ; חֵבֶה יִתְּרָה נוֹדְעַת לָהֶם שֶׁנִּתְּנוּ לָהֶם כָּלִי חֲמֻדָּה שֶׁבוּ נִבְרָא הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ד), כִּי לָקַח טוֹב נִתְּנִי לָכֶם תּוֹרָתִי אֶל-תִּזְבּוּ.

3:14 Ell²⁶⁶ deia: “Estimat és l’home que fou creat a imatge de Déu. Amor li fou demostrat en ser creat a la Seva imatge; com està escrit (al llibre del *Gènesi* 9:6)²⁶⁷: «amb la Seva forma Déu crea l’home.» Estimat és (el poble d’) Israel que fou anomenat fills de Déu. Amor li fou demostrat en ser anomenats fills de Déu; com està escrit (al llibre de *Deuteronomi* 14:1)²⁶⁸: «Vosaltres sou els fills del vostre Déu.» Estimat és (el poble d’) Israel perquè fou un objecte preciós. Amor li fou demostrat en donar-li un objecte preciós amb el que fou creat el món; com està escrit (al llibre de *Proverbis* 4:2)²⁶⁹: «Perquè un bon coneixement vaig donar-vos, no abandoneu la meva Llei.»”

Maimònides opina que si donem qualsevol mena de possessió a algú, li hem de fer entendre quan d’apreciat és el regal, ja que moltes vegades donem coses a la gent i les menyspreen perquè no aprecien el seu valor, ja que el desconeixen.

Ha-Gerondí raona que totes les coses són ‘estimades’, ja que foren creades amb el propòsit de satisfer aquells que es compleixen els preceptes i dediquen a l’estudi de la Torà. A més, afirma que Israel és el fill de Déu, ja que Aquest el trià entre totes les nacions del món i, per això, ens va entregar la Llei i, pel fet d’haver-nos triat, no hem d’abandonar el Totpoderós.

טו הכל צפוי, והרשות נתונה; ובטוב העולם נדון²⁷⁰, והכל לפי רוב המעשה.

3:15 “Tot és observat i l’opció de triar fou donada²⁷¹, el món serà jutjat amb bondat i tot depèn de la quantitat d’accions que es fan.”²⁷²

²⁶⁶ El mestre Aqibà.

²⁶⁷ Gn 9:6, “El qui vessi la sang d’un home, un altre home vessarà la seva sang, perquè l’home ha estat fet a imatge de Déu” (BCI 2005, p. 25).

²⁶⁸ Dt 14:1, “Vosaltres sou fills dels Senyor; el vostre Déu: no us feu incisions ni us afaiteu el front en senyal de dol” (Ibíd., p. 259).

²⁶⁹ Pr 4:2, “Us transmeto un saber excel·lent:/ No abandoneu el que us ensenyo!” (Ibíd., p. 1.134).

²⁷⁰ L’edició americana ofereix la forma ‘נדון’ (Blackman 1963, p. 513).

²⁷¹ És a dir, que fou un regal.

RaMBaM insisteix en la importància d'aquest verset i que per la seva magnitud no podia estar escrit per cap altre que no fos el rabí Aqibà. El mestre andalusí assenyala que tot fou creat per Déu i, per tant, tot és observat pel Creador, fins i tot abans de que tingui lloc. Això no significa, per al mestre andalusí, que les coses han d'ocórrer perquè Déu així ho vulgui, sinó perquè l'home té capacitat de decidir, i a nosaltres ens correspon si volem viure seguint els preceptes o tenir una vida plena de transgressions.

Ha-Gerondí coincideix amb Maimònides en la capacitat de triar que se'ns concedí; per això, recorre al passatge bíblic: "Avui et proposo d'escollir entre la vida i la mort, entre la felicitat i la desgràcia"²⁷³. També en el seu comentari, el gironí cita el mestre cordovès: "tot depèn d'una gran quantitat d'obres, però no només d'un acte"²⁷⁴ per definir que la caritat és una de les accions més bones i apreciades.

טז הוא הִיָּה אוֹמֵר, הַכֹּל נִתּוֹן בְּעֵרְבוֹן, וּמִצְוָה פְּרוּסָה עַל כָּל-הַחַיִּים; הַחַנּוּת פְּתוּחָה, וְהַחֲנֻנִי מְקִיף, וְהַפְּנִיקָס פְּתוּחָה, וְהַיָּד כּוֹתֶבֶת, וְכָל הַרוּצָה לְלוֹת יָבוֹא וְיִלּוֹה, וְהַגְּבָאִים מְחֻזְרִים תְּדִיר בְּכָל יוֹם, וְנִפְרָעִין מִן-הָאָדָם מִדְּעֵתוֹ וְשֵׁלָא מִדְּעֵתוֹ, וַיֵּשׁ לָהֶם עַל מַה-שִּׁיִּסְמוּכוּ; וְהַדִּין דִּין אֱמֵת. וְהַכֹּל מִתְקַן²⁷⁵ לְסַעוּדָה.

3:16 Ell²⁷⁶ deia: "Tot²⁷⁷ fou entregat en préstec i la xarxa està estesa sobre tot ésser viu. El comerç està obert, el botiguer dona en préstec, el llibre de préstec està obert i una mà hi escriu. Tot el que necessita un préstec ve i pren prestat. Els cobradors passen amb freqüència cada dia i són abonats per l'home amb el seu consentiment o sense ell, i tenen

²⁷² Ja que no s'esmenta qui enuncia aquest verset, deduïm que és Aqibà perquè és el mestre dels dos versets precedents.

²⁷³ Deuteronomi 30:15 (BCI 2005, p. 278).

²⁷⁴ Sedley 2008, p. 179.

²⁷⁵ Judaica Press vocalitza la paraula amb 'mater lectionis' i ofereix 'מְתוּקָן' a diferència de les altres edicions consultades (Blackman 1963, p. 513).

²⁷⁶ El mestre Aqibà; aquí, en canvi, es fa servir el pronom personal per introduir el mestre.

²⁷⁷ Tot allò que fou entregat a l'home.

sobre què recolzar-se i el judici és un judici just i tot està preparat per al festí.”

Maimònides agrupa aquest verset i els dos següents i últims en un mateix. Declara que no cal comentar aquesta ‘misnà’, ja que els conceptes que s’hi detallen ja foren explicats amb les paraules del mestre Haninà ben Dossà en el punt novè d’aquest tercer capítol.

Ha-Gerondí assenyala que donar o rebre ‘en préstec’ significa que res ens pertany; és a dir, que tot i que se’ns donin herències, o sous, o qualsevol altre tipus d’entrega, no és nostre, sinó de Déu; per tant, nosaltres som els únics responsables de les nostres propietats que no són nostres, sinó del Nom del Cel. El fet que en aquesta ‘misnà’ se citi ‘tot ésser viu’ és per recordar-nos que nosaltres i que no podem evitar la mort.

Rabbenu Yonà manifesta que la botiga estigui ‘oberta’ és un eufemisme per aquest món en què vivim i que mirem el món com una botiga de la qual traiem tot allò que necessitem sense reparar si serem capaços de pagar tot el que hi agafem. També fa una analogia del ‘botiguer’ amb Déu; el Creador s’apunta en una llista tot el que prenem i fem; i a l’hora del judici final, ens passarà el càrrec.

El mestre també comenta que el significat de ‘la mà escriu’ és una paràbola, ja que, de la mateixa manera que fa el botiguer, Déu no s’oblida de res; i que ‘el llibre de préstec està obert’ és per tal que el venedor no s’oblidi dels petits deutes si hom en té de més grans. D’aquesta mateixa manera, els petits i els grans pecats són iguals com si fossin escrits davant de Déu, i fins i tot, els més antics no seran oblidats²⁷⁸.

Yonà interpreta que se’ns permet fer préstec perquè Déu ens deixa fer tot el que vulguem, sempre i quan portem a terme el compliment dels preceptes. El fet que els cobradors ‘passin cada dia’ descriu que Déu ens

²⁷⁸ Sedley 2008, p. 182.

observa constantment i que s'adona de tot el que fem; per aquest motiu, els cobradors tenen la divina atribució de justícia per desenvolupar la seva feina.

Finalment, el mestre opina que el 'festí' és una manera de referir-se al món que esdevindrà.

יז רבי אלעזר בן עזריה אומר אם אין תורה אין דרך ארץ, אם אין דרך ארץ אין תורה; אם אין חכמה אין יראה, אם אין יראה אין חכמה; אם אין בינה אין דעת, אם אין דעת אין בינה; אם אין קמח אין תורה, אם אין תורה אין קמח. הוא היה אומר כל שחכמתו מרובה²⁷⁹ ממעשיו, למה הוא דומה? לאילן שענפיו מרובין²⁸⁰, ושרשיו מעטין²⁸¹, והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו, שנאמר (ירמיה יז), והיה כערער בערבה ולא יראה כי-יבוא טוב ושכן חררים במדבר ארץ מלחה ולא תשב. אבל כל שמעשיו מרובין מחכמתו למה הוא דומה? לאילן שענפיו מעטין, ושרשיו מרובין, שאפילו²⁸² כל-הרוחות שבעולם באות ונושבות בו, אין מזיזין אותו ממקומו, שנאמר (שם), והיה כעץ שתול על-מים ועל-יובל ישלח שרשיו ולא יראה כי-יבא חום והיה עליהו רענן ובשנת בצורת לא ידאג ולא ימיש מעשות פרי.

3:17 El mestre Elazar ben Azaryà²⁸³ diu: “Si no hi ha Torà, no hi ha normes de conducta; i si no hi ha normes de conducta, no hi ha Torà. Si no hi ha saviesa, no hi ha temor; i si no hi ha temor, no hi ha saviesa. Si no hi ha coneixement, no hi ha ciència; i si no hi ha ciència, no hi ha saviesa. Si no hi ha farina, no hi ha Torà; i si no hi ha Torà, no hi ha farina.” Ell deia: “Tot el que la seva saviesa supera les seves accions, a què s’assembla? A un arbre de branques abundants i d’escasses arrels que si arriba el vent l’arrenca i el bolca de cap; com està escrit (al llibre de *Jeremies* 17:6)²⁸⁴: «I fou com un arbust al desert que no veia quan venia el bé, habitava en llocs àrids al desert de terra salada e inhabitable». Però el que les seves accions superen la seva saviesa, a

²⁷⁹ Vegeu nota num. 255.

²⁸⁰ Vegeu nota núm. 254.

²⁸¹ Judaica Press opta per vocalitzar ‘מעטין’ (Blackman 1963, pp. 514-515).

²⁸² Vegeu nota núm. 237.

²⁸³ Ferrer afirma que fou un mestre tannaïta de la tercera generació i un dels més importants de l’acadèmia de Jàmnia (2010, p. 109).

²⁸⁴ Jr 17:6, “Serà com un matoll de l’Arabà que mai no tasta la pluja; viu en un desert xardorós, en una terra salabrosa que no es pot habitar” (BCI 2005, p. 648).

què s'assembla? A un arbre d'escasses branques i d'abundants arrels que si tots els vents que hi ha al món vingueren i bufessin sobre ell, no el mourien del seu lloc; com està escrit (al mateix llibre 17:8)²⁸⁵ «I fou com un arbre plantat sobre l'aigua i sobre el cabdal que estenia les seves arrels que no veia quan venia el calor i fou el seu fullatge verd àdhuc en any de sequera i no es preocupà de deixar de donar fruits.»

Rabbenu Yonà assenyala que la manca de coneixement de la Llei fa que no puguem complir els preceptes de manera perfecta, ja que tot està expressat i disposat en les Escriptures. Explica que 'no hi ha saviesa si no hi ha temor', ja que si no tenim por al Cel, el coneixement no pot subsistir, ja que és molt fàcil abandonar-los a la vida còmoda i deixar de banda l'obligació de l'estudi.

Yonà afirma que la ment humana està dividida en tres aspectes: El que el mestre considera com la saviesa per se, la comprensió i el coneixement. Segons el gironí, la saviesa és el coneixement que hem adquirit, la comprensió és el que es deriva del nostre pensament en comparar els elements, i finalment afirma que el coneixement és la síntesi d'haver adquirit la informació; per aquest motiu, justifica el mestre, no pot haver-hi coneixement si no hi ha comprensió.

יח רבי אליעזר בן חסמא אומר, קנין, ופתיחי נדה, הן הן גופי הלכות, תקופות וגמטריאות²⁸⁶ פּרפּראות לחכמה.

3:18 El mestre Elièzer ben Hismà²⁸⁷ diu: “Els (tractats sobre) els nius (d'ocells) i l'inici de la impuresa menstrual²⁸⁸ són lleis essencials. Les estacions i les 'guematriot'²⁸⁹ són una saó per a la saviesa.”

²⁸⁵ Jr 17:8, “Serà com un arbre que arrela vora l'aigua, que enfonsa les arrels ran del torrent; no té por quan ve l'estiu, el seu fullatge es manté verd: no es neguiteja en anys de secada, no deixa de donar fruit” (Ibíd., p. 648).

²⁸⁶ De manera diferent a les altres edicions contrastades, l'editorial americana usa la forma 'גמטריאות' (Blackman 1963, p. 515).

²⁸⁷ Un dels mestres de Jàmnia, de la tercera generació, que visqué vers el primer terç del segle II de la n. e. (Ferrer 2010, pp. 110-111).

Rabbenu Yonà afirma que 'nius' fa referència als parells de coloms que se sacrifiquen per una dona en donar a llum la seva criatura; aquesta ofrena i la menstruació són part fonamental de 'l'halacà', ja que la dona esdevé impura en menstruar.

El mestre, d'altra banda, opina que tant 'les estacions' estan relacionades amb l'astronomia i que tant els càlculs astrals com les 'guematriot' necessiten de les matemàtiques i aquestes aguditzen el nostre cervell.

²⁸⁸ 'Qinnim' (en català, 'Nius') i 'Niddà' ('Mestruació') són dos tractats de la Misnà. El primer correspon a l'ordre de *Qodaixim* (*Santedats*) i el segon a l'ordre de *Tohorot* (*Pureses*). Recordem que l'Abot pertany al quart ordre de la Misnà anomenat *Neziqín* (*Danys*).

²⁸⁹ Valor numèric de les lletres que componen l'alefat (alfabet hebreu). Com sempre, citat de l'anglès, les guematriot ('guematria' en singular) són el conjunt de les regles hermenèutiques agàdiques per a la interpretació de la Torà. El sistema consisteix a explicar una paraula, o grup de paraules, d'acord amb el valor numèric de les lletres que la/les compon/en, o mitjançant la substitució d'altres lletres de l'alfabet per aquells valors numèrics d'acord amb el mètode establert (Skolnik et al. 2007, vol. Núm. 7, p. 423).

פרק ד - Capítol 4t

א בן זומא אומר איזהו חכם? הלומד מכל אדם, שנאמר (תהלים קיט), מכל מלמדי השכלתי כי עדותיך שיחה לי²⁹⁰. איזהו גבור? הכובש את-צרו, שנאמר (משלי טז), טוב ארך אפים מגבור ומשל ברוחו מלוכד עיר. איזהו עשיר? השמח בחלקו, שנאמר (תהלים קכח), יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך, אשריך, בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא. איזהו מכבד²⁹¹? המכבד את-הבריות, שנאמר (שמואל א ב), כי מכבדי אכבד ובזי יקלו.

4:1 Ben Zomà²⁹² diu: “Qui és savi? Aquell que aprèn de l’home; com està escrit (al llibre de *Salms* 119:99)²⁹³: «De tots els meus mestres aprengué perquè el teu precepte és un pou (de saviesa) per a mi.» Qui és valent? Aquell que conquereix el seu instint; com està escrit (al llibre de *Proverbis* 16:32)²⁹⁴: «El que domina la seva ira és millor que el poderós, i el que governa el seu esperit és més valuós que el que conquereix una ciutat.» Qui és ric? El que és feliç amb la seva porció; com està escrit (a *Salms* 128:2)²⁹⁵: «Quan mengis el fruit de l’esforç de les teves mans, seràs feliç en aquest món i feliç en el món que esdevindrà.» Qui és honorable? El que honora les criatures; com està escrit (al llibre de *Samuel I*, 2:30)²⁹⁶: «Honoraré aquells que m’honorin i aquells que em menyspreïn, desapareixeran.»”

²⁹⁰ Contràriament a les altres edicions contrastades, Judaica Press omet aquesta oració: ‘כי עדותיך שיחה לי’; en català, ‘perquè el teu precepte és un pou per a mí’ (Blackman 1963, p. 516).

²⁹¹ L’edició americana vocalitza ‘מכבד’ (Ibíd., p. 516).

²⁹² Anomenat Ximeon ben Zomà, fou un deixeble del rabí Yehoixua ben Hananya (Israelstam 1935, p. 43) que visqué a mitjan segle II de la n. e. Ferrer diu que no se li dona el títol de rabí pel fet que no devia ser ordenat, tal com passa amb Ben Azay i Ben Nanàs (Ferrer 2010, p. 112).

²⁹³ Sl 119:99, “Sóc més instruït que tots els meus mestres / de tant que medito el teu pacte” (BCI 2005, p. 1.033).

²⁹⁴ Pr 16:32, “Val més ser pacient que valent, / dominar-se, més que conquerir ciutats” (Ibíd., p. 1.154).

²⁹⁵ Sl 128:2, “Menjaràs del fruit del teu treball, / seràs feliç i tindràs sort” (Ibíd., p. 1.041).

²⁹⁶ 1 Sa 2:30, “Jo, el Senyor, Déu, d’Israel, havia promès que la teva casa i la casa dels teus pares viuria sempre a la meua presència. Però ara jo, el Senyor, t’asseguro que em guardaré prou de complir-ho; perquè jo honoro els que m’honoren, però els qui em menyspreen seran menyspreats. Ho dic jo, el Senyor” (Ibíd., p. 365).

Maimònides no presenta cap interpretació d'aquest verset i només justifica que amb els seus capítols introductoris el significat d'aquestes cites bíbliques ja resten explicades. Per exemple, en el segon capítol de la seva obra *Xemoné Peraqim*, ens ensenya que l'home té dos tipus de virtuts positives que són les intel·lectuals i les ètiques. En relació a les qualitats intel·lectuals, RaMBaM apunta que són la saviesa i el coneixement immediat d'una banda, i de l'altra, el pensament abstracte. Les virtuts ètiques fan relació a [...] disciplina, generositat, justícia, paciència, humilitat, contenció, coratge i sensibilitat²⁹⁷.

Rabbenu Yonà diu que els escolars que no són jueus defineixen saviesa no com coneixement, sinó com l'amor per la sapiència. Manifesta que tot i que un hagi adquirit un gran coneixement, si no té amor per allò aprés, no és un savi, sinó un boig²⁹⁸. Només és savi aquell que té coratge per continuar aprenent, independentment de tot el que li quedi per aprendre. En aquest sentit, l'amor pel coneixement és també important pel fet que ens aparta de la por a Déu. Amb aquesta afirmació, el mestre català argumenta que és savi aquell que aprèn de l'home, ja que, en instruir-se amb la cultura dels altres, mai no deixa d'incrementar la seva pròpia.

Yonà afirma que és 'valent' no només aquell que té un bon estat físic i és fort, sinó aquell que té un bon cor, ja que li proporciona força moral i, d'aquesta forma, evita la inclinació a la transgressió. És més, aquell que domina les seves passions serà capaç de perdonar l'ofensor tot i que estigui enutjat a causa de la seva por al Creador.

El mestre també declara que és 'honorable' aquell que honora els altres perquè, en fer-ho, s'honora a si mateix, ja que la resta, en observar la seva actitud, l'honoren de la mateixa manera.

²⁹⁷ Touger 1994, p. 21.

²⁹⁸ Sedley 2008, p. 192.

ב בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה כבחמורה, ובורח מן-העברה, שמצוה גוררת מצוה, ועברה גוררת עברה; ששכר מצוה, מצוה, ושכר עברה, עברה.

4:2 Ben Azay²⁹⁹ diu: “Sigueu afanyosos davant del precepte fàcil com davant del difícil i fugiu del pecat perquè el precepte arrossega un altre precepte i el pecat arrossega un altre (pecat). La recompensa per un precepte és el precepte i la recompensa per un pecat és un altre pecat.”

Maimònides interpreta que hem de complir els preceptes de la mateixa manera que Moisès els complí; més val dur a terme mig manament, però fer-ho bé que no fer-ne cap.

Ha-Gerondí assenyala que el compliment d'una 'misnà' senzilla ens porta a realitzar-ne més, ja que cada vegada que fem un manament estem més a prop de Déu, de la mateixa manera que un pecat ens n'allunya i ens fa continuar pecant. També manifesta que Déu no ens ha creat bons o dolents, sinó que ens ha donat la llibertat per triar entre el bé i el mal i, en conseqüència, el fruit de complir un precepte ens farà que vulguem realitzar més manaments per obtenir més recompenses.

ג הוא היה אומר אל תהי בז לכל אדם ואל תהי מפליג לכל דבר, שאין לה אדם שאין לו שעה, ואין לה דבר שאין לו מקום.

4:3 Ell³⁰⁰ deia: “No sigueu aus de rapinya per a cap home i no sigueu indiferents davant de cap cosa, ja que no hi ha cap home que no tingui la seva hora ni cap cosa que no tingui el seu lloc.”

Maimònides declara que tothom té el potencial per fer bones accions i males, i que aquestes últimes poden causar danys a tercers; per tant, hem de

²⁹⁹ De nom Ximeon, fou company de ben Zomà, deixeble primer de Yehoixua ben Hananyà i seguidament del rabí Aqibà. Tampoc no fou ordenat rabí, encara que tenia el dret d'intervenir públicament en l'acadèmia i exposar-hi els seus propis punts de vista (Ferrera 2010, p. 114). Israelstam afirma que la seva mort s'atribueix a haver tret al Jardí de l'especulació teosòfica que alguns identifiquen amb el gnosticisme, tot i que en algunes fonts és nomenat una de les primeres víctimes de les persecucions d'Adriano (1935, p. 44).

³⁰⁰ Ben Azay.

tenir cura de no fer-ne de dolentes perquè si hem deshonrat algú, aquest també ens pot ferir.

Ha-Gerondí concorda totalment amb la visió del mestre andalusí.

ד רבי לויטס איש יבנה אומר מאד מאד הוי שפל רוח, שתקות אנוש רמה. רבי יוחנן בן ברוקא אומר כל-המחליל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי; אחד שוגג ואחד מזיד בחלול השם.

4:4 El mestre Levitàs³⁰¹, home de Yabné, diu: “Sigueu molt, molt humils d’esperit, ja que l’esperança de l’ésser humà són els cucs.” El mestre Yohanan ben Beroqà diu: “Tot el que profana el Nom del Cel en secret serà castigat públicament; tant si fou un pecador involuntari o intencionat en la profanació del Nom de Déu.”

RaMBaM fa d’aquest apartat dos versets. De la dita del mestre Levitàs, opina que la humilitat és de les més elevades qualitats i que és el punt intermedi entre orgull i deshonor. Enumera una sèrie de passatges bíblics en què el tema principal és l’orgull, la supèrbia i la humilitat per fer-nos entendre que hem d’esforçar-nos a tenir una bona ànima i deixar fora d’ella qualsevol tipus d’arrogància pensant en el món que esdevindrà, on no necessitarem el nostre cos.

Rabbenu Yonà assenyala que Maimònides, en el seu comentari, explica molt bé la diferència entre orgull i arrogància i que això ens ha de servir per intentar no ser orgullosos, ja que aquesta actitud serà penada, i en el dia de la nostra mort, els orgullosos només seran els cucs davant el nostre cadàver.

Quant a les paraules de ben Beroqà, tant l’andalusí com el català afirmen que profanar el Nom de Déu és pitjor que els tres més abominables pecats³⁰² i que més val morir que tacar o violar el Nom de l’Altíssim, i tot i

³⁰¹ Deixeble de Yehoixua ben Hananyà i contemporani d’Aqibà, aquest mestre visqué a mitjan segle II de la n. e. i pertanyé a la tercera generació de tannaïtes. Segons Israelstam, només coneixem aquesta citació seva en la Misnà i alguns passatges atribuïts a ell al Pirqé Abot del Rabí Natan (1935, p. 45).

³⁰² Consulteu comentari d’Abot 3:11, p. 78.

que l'haguem pronunciat involuntàriament, serem castigats públicament perquè hem demostrat que tenim control dels nostres pensaments.

ה רבי ישמעאל בנו אומר הלומד תורה על מנת ללמד, מספיקין בידו ללמוד וללמד; והלומד על מנת לעשות, מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות. רבי צדוק אומר אל תעשים עטרה להתגדל בהם, ולא קרדם לחפור בהם. וכך היה הלל אומר ודאשתמש³⁰³ בתגא חלף. הא למדת כל-הנהנה מדברי תורה, נוטל חיו מן-העולם.

4:5 El mestre Yixmael³⁰⁴, el seu fill, diu: “El que aprèn Torà per ensenyar, li serà permès aprendre i ensenyar; però, el que aprèn per dur-ho a la pràctica, li serà permès aprendre, ensenyar i practicar-ho.” El mestre Tsadoq³⁰⁵ diu: “No convertiu (les paraules de la Torà) en una corona per vanagloriar-vos amb elles i tampoc no feu-ne una aixxa per cavar amb elles.” D’aquesta manera, el mestre Hil·lel diu: “Tot el que fa ús de la corona, perirà³⁰⁶. Apregueu això: «El que s’aprofita de les paraules de la Torà, la seva vida és presa d’aquest món».”

Maimònides també divideix aquest punt en dos versets: la dita del mestre Yxmael per una banda, i la dels mestres Tsadoq i Hil·lel per una altra. Del primer no fa cap comentari.

Amb la cita del mestre Tsadoq, l’andalusí aprofita per afirmar que no tenia cap pensament de comentar-la perquè és força evident el seu significat i perquè les seves paraules no seran enteses per la resta d’escolars, però que farà comentari sense tenir en compte el que pensaren els savis que precediren ni el que puguin pensar els que vinguin darrera seu. Per tant, Maimònides està afirmant que no s’ha de fer de la Torà un mitjà per guanyar-

³⁰³ L’editorial americana proposa ‘דיִשְׁתַּמֵּשׁ’ (Blackman 1963, pp. 517-518).

³⁰⁴ Segons assenyala Gorfinkle, Yixmael fou contemporani d’Aqibà. Ferrer diu que fou fill de rabí Yohanan ben Beroqà i que pertany a la quarta generació de tannaïtes (2010, p. 115).

³⁰⁵ També conegut com Tsadoq I, fou un mestre tannaïta de la primera generació que visqué en el segle I de la n. e. Es diu que dejunà durant quaranta anys perquè el temple no fos destruït (Ibíd., p. 116).

³⁰⁶ Paral·lelisme amb el verset 1.13: “Ell deia: «El que fa gran el seu nom el perdrà, el que no engrandeix (la seva saviesa) restarà, el que estudia (la Torà) mereix la mort, el que explota la corona (de la Torà per al seu benefici) perirà».”

se la vida. Aquesta afirmació anava en contra del pensament dels rabins europeus que denunciaren la seva filosofia i manera d'interpretar tant la Torà i la Misnà. El mestre justifica les seva afirmació recolzant-se dient que no hi ha cap passatge del Pentateuc on s'esmenti que algú obtenia diners en ensenyar el contingut de la Llei. També aprofita la cita de Hil·lel per recordar que aquest era molt pobre i mai no acceptà diners dels altres perquè es podés dedicar a l'estudi, però, malgrat això, es rodejà amb els més savis i avui dia (en època del mestre andalusí) era considerat com dels més il·lustres.

Aquest és sense cap dubte, el punt d'Abot on més clar està les diferents visions que portaren la Controvèrsia de Maimònides. En un principi podria semblar curiós que ha-Gerondí cités en el seu comentari d'aquest verset (ja que el comentari de Maimònides és previ) per atacar o denunciar el mestre cordovès, però no ho fa. En no fer-ho, i és el que resulta peculiar, és el seu silenci. El fet que no esmenti Maimònides, fa pensar d'una banda, el mestre català va ignorar-lo completament, o bé que estava d'acord amb les seves teories i, en no citar-lo, s'evitava la reprimenda del rabins del seu entorn. Sens dubte, aquí trobem una porta cap una recerca futura.

וְרַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר כָּל-הַמְכַבֵּד אֶת-הַתּוֹרָה, גּוֹפּוֹ מְכַבֵּד³⁰⁷ עַל הַבְּרִיּוֹת; וְכָל הַמְחַלְלֵל אֶת-הַתּוֹרָה, גּוֹפּוֹ מְחַלְלֵל³⁰⁸ עַל הַבְּרִיּוֹת.

4:6 El mestre Yossé³⁰⁹ diu: “Tot el que honora la Torà, el seu cos és honorat per les persones, però tot el que profana la Torà, el seu cos és profanat per les persones”.

Per a Maimònides, ‘honorar la Torà’ té el significat de complir els preceptes mostrant-hi afany, d’honorar a l’hora els seus deixebles, ja que el

³⁰⁷ Judaica Press vocalitza aquest verb amb ‘mater lectionis’: ‘מְכַבֵּד’ (Blackman 1963, p. 518).

³⁰⁸ L’editorial americana també vocalitza aquest verb amb ‘mater lectionis’: ‘מְחַלְלֵל’ (Ibíd., p. 518).

³⁰⁹ Fill de Halafta, és un mestre tannaïta de la quarta generació que visqué a Sèforis. Deixeble de rabí Aqibà, és esmentat més de tres-centes vegades en la Misnà. Fou mestre de Rabbí (Ferrer 2010, p. 117).

donen suport en la seva tasca de mestre, i sobretot, tenir respecte pels textos que la componen. Òbviament, la profana el que no segueix aquestes instruccions.

Ha-Gerondí explica que ‘honorar la Torà’ no simbolitza que posem les Escripures damunt la terra i seiem al costat (al mateix nivell), sinó que significa parlar, comentar i jutjar favorablement els que són justos en l’estudi i el compliment de la Llei. Qui honora, per tant, la Torà és ajudat pel Cel perquè també sigui honorat per la resta.

רַבִּי יִשְׁמַעֵאל בֶּנוֹ אֹמֵר הַחוּשֵׁד עֲצָמוּ מִן-הַדִּין, פּוֹרֵק מִמֶּנּוּ אֵיבָה וְגַזְל, וְשָׁבוּעַת שָׂוָא, וְהִגֵּס לְבוֹ בְּהוֹרָאָה, שׁוֹטָה רָשָׁע, וְגִס רוּחַ.

4:7 El mestre Yixmael³¹⁰, el seu fill, diu: “El que es desposseeix de fer judici, s’allibera de l’enemistat, de robatoris i del perjuri; però, el que és vulgar en gratitud per al seu cor, és boig, dolent i vulgar d’esperit.”

RaMBaM opina que ‘vulgar’ és aquell que, no tenint un clar enfocament sobre un assumpte, no dubta a prendre decisions i tampoc les pren sense témer Déu.

Rabbenu Yonà ens remet al verset bíblic: “En totes les ciutats que el Senyor; el teu Déu, dóna a cada una de les teves tribus, nomena-hi jutges i capdavanters, encarregats de sentenciar amb justícia els casos del poble”³¹¹ per aclarir-nos que aquell que ‘es desposseeix de fer judici’ contradiu els preceptes, ja que hem de perseguir sempre la justícia com està indicat a la Torà, ja que no podem traspasar els nostres judicis als jutges d’altres ciutats.

Referent als adjectius ‘boig, dolent i vulgar’, el mestre gironí diu que el primer és aquell que es creu savi i no hi ha cap bogeria més gran que creure-s’ho; el segon és un descarat, però que potser tem Déu; i finalment el tercer

³¹⁰ Fou el més erudit dels cinc fills de Yossé ben Halafta. Igual que el seu pare, visqué a Sèforis, on fundà una escola. Exercí de jutge de manera brillant i imparcial (Ibíd., p. 117).

³¹¹ Deuteronomi 16:18 (BCI 2005, 262).

adjectiu correspondria a aquell que és un orgullós, ja que està motivat per l'arrogància i el desig de poder.

ח הוא הִזָּה אוֹמֵר אֶל תְּהִי דָן יְחִידִי, שְׂאִין דָן יְחִידִי, אֶלָּא אֶחָד, וְאֵל תֵּאמַר קִבְּלוּ דַעְתֵּי שְׁהוּ רִשְׁאִין וְלֹא אֶתָּה.

4:8 Ell³¹² deia: “No jutgeu en solitari, ja que només Déu jutja en solitari, i no digueu que acceptin la vostra opinió, ja que ells³¹³ són l'autoritat i no pas vosaltres.”

Maimònides explica que al tractat misnàic del Sanedrí (que és el quart de l'ordre *Neziqín*) permet una persona capacitada per jutjar públicament pel seu coneixement a fer-ho, però que, com aquest tractat d'Abot tracta d'afers ètics, 'jutjar en solitari' sense demanar consulta o ajut a la resta no és gens just ni decent. El mestre també desenvolupa que si els altres jutges discrepen de la nostra opinió, no hem de prendre el seu punt de vista, sinó que ells han de tenir l'opció d'acceptar el nostre discurs i veredictes segons recomana la Misnà.

Ha-Gerondí també ens remet al mateix tractat misnàic per desenvolupar el seu comentari. També argumenta que només Déu és l'únic que pot jutjar en solitari i que qualsevol home que vulgui dictar sentència per ell mateix, està agafant el rol de Déu i això és pecat. Només una autoritat rabínica de fort prestigi halàic (que domina perfectament l'halacà') podria jutjar en solitari, tot i que el mestre recomana que accepti les opinions dels seus col·legues de professió.

ט רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר כָּל-הַמְּקַיִים אֶת-הַתּוֹרָה מֵעַנִּי³¹⁴ סוֹפוּ לְקַיְימָהּ מֵעֶשֶׂר³¹⁵, וְכָל הַמְּבַטֵּל אֶת-הַתּוֹרָה מֵעֶשֶׂר, סוֹפוּ לְבַטְּלָהּ מֵעַנִּי.

³¹² El mestre Yixmael.

³¹³ Segons Del Valle, 'ells' són la resta de membres del Tribunal.

³¹⁴ L'edició americana vocalitza: 'מעוני' (Blackman 1963, p. 519).

³¹⁵ Judaica Press també vocalitza aquest mot de la mateixa manera que la paraula de la nota anterior: 'מעושר' (Ibid., p. 519).

4:9 El mestre Yonatan³¹⁶ diu: “Tot el que compleix la Torà en la pobresa, acabarà complint-la en la riquesa i tot el que rebutja la Torà en la riquesa, acabarà complint-la en la pobresa.”

RaMBaM desenvolupa aquest verset dient que aquell que és pobre i ha de fer esforços per poder estudiar la Llei acabarà estudiant-la sense tenir cap problema que l'aparti de la seva comesa, però aquell que es dedica als plaers de menjar i beure en comptes de dedicar el temps a l'estudi terminarà preocupat per trobar pa pels seus àpats perquè li seran negats tota mena de facilitats.

El mestre Yonà diu el mateix que Maimònides, però afegeix que el que dedica el seu temps a l'estudi essent pobre, arribarà a ésser ric i aquesta nova situació el permetrà disposar de més temps per a l'aprenentatge.

י רַבִּי יוֹנָתָן אָמַר הָיוּ מְמַעֵט בְּעֵסֶק, וְעֵסוּק³¹⁷ בַּתּוֹרָה; וְהָיוּ שְׂפֵל רוּחַ בְּפָנָיו כָּל-אָדָם; וְאִם בָּטְלָתָּ מִן-הַתּוֹרָה, יֵשׁ-לְךָ בְּטָלִים הַרְבֵּה כְּנִגְדָּךְ, וְאִם עֲמַלְתָּ בַתּוֹרָה, יֵשׁ-לוֹ שְׂכָר הַרְבֵּה לִיתֵן לְךָ.

4:10 El mestre Meïr³¹⁸ diu: “Estigueu menys en el negoci i ocupeu-vos de la Torà. Sigueu modestos d'esperit davant de tothom. Si vau rebutjar la Torà, tindreu moltes necessitats per atendre, però si vau esforçar-vos en (l'estudi de) la Torà, Ell (Déu) té una bona recompensa per donar-vos.”

RaMBaM torna a explicar que aquest verset ens diu que hem de dedicar més temps a l'estudi que no pas a les nostres activitats comercials (si les tenim). A més, aclareix que 'modest d'esperit' és aquella persona que tracta a tothom per igual independentment de la seva condició social, i que si

³¹⁶ Savi de la quarta generació, que visqué durant la segona meitat del segle II de la n. e. Fou deixeble de rabí Yixmael (Ferrer 2010, p. 118).

³¹⁷ Segons l'edició *Mishnayoth*, aquest mot està vocalitzat: 'עֵסֶק' (Blackman 1963, pp. 519-520).

³¹⁸ Ferrer explica que el rabí Meïr fou una gran figura dels tannaïtes de la quarta generació i deixeble de rabí Aqibà (2010, p. 118).

ens relacionem amb la gent de la mateixa manera, obtindrem recompensa en un futur.

Ha-Gerondí afirma les paraules de Maimònides i diu que l'estudi ha d'ésser la nostra tasca principal. Contràriament a l'andalusí, 'modest d'esperit' té dos significats: El primer és no actuar de forma arrogant si hem après moltíssim de les Escriptures i tampoc no actuar de forma superior sobre aquells que estan en una posició inferior per allunyar-nos de l'orgull.

El mestre català també diu que 'tenir necessitats per atendre' és la manera en què Déu ens envia el càstig per haver desatès l'estudi; és a dir, que el Totpoderós ens envia intermediaris per castigar-nos, però les recompenses que tenim pel compliment dels preceptes ens arriben directament de la seva Mà.

יא רבי אליעזר בן יעקב אומר העושה מצוה אחת קונה לו³¹⁹ פרקליט אחד, והעובר עברה אחת קונה לו קטגור אחד; תשובה ומעשים טובים כתרס בפני הפרענות³²⁰. רבי יוחנן הסנדלר אומר כל-כנסיה שהיא לשם שמים סופה להתקיים, ושאינה לשם שמים, אין סופה להתקיים.

4:11 El mestre Elièzer ben Yaaqob³²¹ diu: “El que fa un precepte adquireix per a si mateix un defensor. Qui comet un pecat adquireix per a si mateix un acusador. El penediment i les bones accions són un escut envers el càstig.” El mestre Yohanan ha-Sandelar³²² diu: “Tota assemblea que es fa pel Nom del Cel, acaba subsistent, però si no es fa en Nom del Cel, no acabarà subsistent.”

³¹⁹ L'edició americana escriu aquesta paraula amb 'dagueix': 'לו' (Blackman 1963, p. 520).

³²⁰ Judaica Press també fa ús de 'mater lectionis' per a aquesta paraula: 'הפּרענות' (Ibíd., p. 520).

³²¹ Ferrer aclareix que amb aquest nom foren coneguts dos savis diferents. El primer pertany a la segona generació de tannaïtes, i l'altre a la quarta. El primer fou un expert en la distribució i significat de cada element estructural del temple. El segon formà part del consell d'Uixà l'endemà mateix de l'abolició dels decrets prohibitius de l'emperador Adrià (2010, p. 119).

³²² Mestre tannaïta de la quarta generació i deixeble de rabí Aqibà a qui assistí durant la detenció per part dels romans. (Ibíd., p. 119). El cognom 'ha-Sandelar' significa 'el Sabater', ofici que probablement exercí.

El mestre andalusí fa dos versets d'aquesta 'misnà'. Opina que 'advocat' és aquell que parla davant positivament de nosaltres davant del rei, i que 'acusador' és el que parla malament de nosaltres davant del rei i l'instiga perquè ens castigui.

El català concorda amb la definició de 'advocat'. A més, assenyala que el penediment per les nostres accions dolentes o enumerar les bones accions que hem fet ens protegeix del càstig.

Només el mestre català analitza les paraules del mestre ha-Sanddelar. Afirmar que les reunions que es fan per la Torà i pel seu estudi és una reunió que té lloc pel bé del Cel, ja que aquells que es congreguen, s'assessora entre els uns i els altres, el que provoca que siguin honorats en detriment dels altres.

יב רבי אלעזר בן שמוע אומר יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשליך, וכבוד חברך כמורא רבך, ומורא רבך כמורא שמים.

4:12 El mestre Elazar ben Xammua³²³ diu: “Sigui l'honor del vostre deixeble estimat per vosaltres com el vostre propi, i l'honor del vostre amic com el respecte pel vostre mestre, i el respecte pel vostre mestre sigui com el respecte pel Cel.”

RaMBaM no fa comentari d'aquest verset. Ha-Gerondí inclou aquest text en el següent verset 4:13.

יג רבי יהודה אומר הוי זהיר בלמוד ששגגת למוד עולה זדון. רבי שמעון אומר שלשה כתרים הם, כתת תורה, כתת כהנה, וכתת מלכות, וכתת שם טוב עולה על גביהן.

³²³ Gorfinkle afirma que Elazar ben Xammua fou deixeble d'Aqibà. Ferrer argumenta que no pogué ser ordenat a casa de l'empresonament d'Aqibà (Ibíd., p. 120).

4:13 El mestre Yehudà³²⁴ diu: “Sigueu cauts en l’estudi (de la Torà) ja que una errada en l’estudi és un pecat pervers.” El mestre Ximeon³²⁵ diu: “Hi ha tres corones: La corona de la Torà, la corona del sacerdoci i la corona del regne, però la corona d’un bon nom està per sobre de totes les altres tres.”

Maimònides separa aquest verset en dos. Contràriament, ha-Gerondi els agrupa juntament amb la dita anterior (4:12). En l’edició que hem treballat nosaltres explicada, en la introducció, així com a les versions de consulta que es relacionen en la bibliografia, aquestes ‘misnaiot’ conformen només una.

El mestre cordovès no presenta comentari a les paraules del mestre Yehudà. Referent a l’ensenyament del mestre Ximeon, argumenta que ‘tres corones’ són els tres tipus de grandesa que li fou concedit al Poble d’Israel i que són el sacerdoci, el regne i la saviesa. El sacerdoci va ser adquirit per Aaron, el regne va ser obtingut pel Rei David i la Torà està disposada per tot aquell que vulgui estudiar-la i d’aquesta manera, coronar el seu cap amb coneixement.

Respecte al mestre gironí sobre les paraules d’Elazar ben Xammua, afirma que hem de tractar tothom de la mateixa manera independentment de si són estudiants o amics, ja que, tot i que la Misnà no diu que hem de tractar l’estudiant amb el mateix honor que el nostre amic perquè no són iguals, no he de retreure el mèrit ni l’honor ni als deixebles ni a les amistats. Per al gironí, l’honor està inclòs en la por i no vice versa. Justifica que la paraula ‘honor’ està destinada als estudiants i amics perquè no hi ha cap obligació de tenir-los por; en canvi, la paraula ‘por’ està relacionada amb els mestres i Déu, ja que els mestres ens ensenyen a tenir por a Déu.

³²⁴ Mestre de la quarta generació de tannaïtes, deixeble d’Aqibà, fou un home pobre i reconegut per la seva erudició; se li atribueixen més de sis-centes lleis. Fou també mestre de Rabbí (Ibíd., pp. 120-121).

³²⁵ Esmentat a Abot 3.3, Ximeon ben Yohay fou mestre de la quarta generació de tannaïtes.

En referència a la citació del mestre Yehudà, Yonà opina que la naturalesa de l'home és limitada i oblidadissa, així que hem de concentrar-nos en aprendre bé la Llei fins saber perfectament cadascuna de les paraules que la componen i no deixar portar-nos pel nostre pensament inicial perquè és molt fàcil que ens equivoquem i una interpretació errònia de la Torà està contemplat com un acte voluntari. A més, diu que hi ha quatre tipus de pecadors: el que peca per negligència, el pecador del qual el seu pecat és intencionat, aquell del qual el seu pecat és inintencionat i aquell que peca amb circumstàncies fora del seu control³²⁶.

El comentari de Yonà a les paraules del mestre Ximeon és pràcticament similar al del mestre andalusí; només hi afegeix cites bíbliques a l'obtenció del sacerdoci (Nombres 25:13) i a l'adquisició del regne (Èxode 20:21).

יד רַבִּי נְהוֹרַאי אוֹמֵר הָיִי גוֹלָה לְמִקּוֹם תּוֹרָה וְאַל תֵּאמַר שֶׁהִיא תְּבוּאָה אֲחֵרִית, שֶׁחֲבָרִית קִיְמוּהָ בְּיָדָהּ, וְאַל בִּינְתָהּ אֶל תִּשְׁעוּן.

4:14 El mestre Nehoray³²⁷ diu: “Exilieu-vos a un lloc (on s’estudia la) Torà, no digueu que ella vindrà darrere vostre perquè el contacte amb els vostres amics és el que la manté al vostre costat i en la vostra opinió no us recolzeu.”

RaMBaM explica que aquest verset recomana que ens retirem a un lloc tranquil per estudiar la Torà, però que no ens allunyem dels nostres amic ja que contribueixen al fet que nosaltres puguem aclarir els dubtes que ens apareixen a l'estudi.

Ha-Gerondí comenta que hauríem de viure en un indret on hi hagi savis; és més, diu que és millor retirar-nos-hi amb els nostres amics per estudiar-la conjuntament. Aclareix també que no ens recolzem en el nostre

³²⁶ Sedley 2008, p. 230.

³²⁷ El nom de rabí Nehoray és un pseudònim que vol dir ‘el lluminós’; es podria referir a Meïr, Nehemià o Elazar ben Arakh (Ferrer 2010, p. 121).

coneixement, sinó que demanem consell als savis per no errar en les nostres interpretacions i decisions.

טו רבי ינאי אומר אין בדינו לא משלות הרשעים, ואף לא מיסורי הצדיקים. רבי מתיא בן חרש אומר הוי מקדים בשלום כל-אדם, והוי זנב לאריות, ואל תהי ראש לשועלים.

4:15 El mestre Yannay³²⁸ diu: “En la nostra mà no hi ha ni la tranquil·litat dels malvats ni els patiments dels justos.” El mestre Matyà ben Hereix³²⁹ diu: “Sigueu els primers a saludar tothom i sigueu cua de lleons i no cap de guineus.”

Maimònides i ha-Gerondi separen aquest verset en dos, segons les dites de cada mestre.

El mestre andalusí no fa comentari de les paraules del primer savi. De les del segon, opina que és millor ser ‘cua de lleons que cap de guineus’ en el sentit que és millor ser estudiant d’un savi que el mestre d’un ignorant, ja que només adquirirem més saviesa si som dels primers.

El català analitza la dita del mestre Yannay dient que els justos no tenen ni la pau, ni la seguretat ni la salut de les quals disposen els malvats en aquest món. També hi afegeix que ‘el patiment dels justos’ és el sofriment infringit per amor a Déu, que fa que no s’apartin de l’estudi de la Torà. El comentari del català a la frase del mestre ben Hereix és idèntic al del mestre andalusí.

טז רבי יעקב אומר העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא; התקן עצמך בפרוזדור³³⁰ כדי שתפנס לטרקלין³³¹.

³²⁸ Rabí citat únicament a l’*Abot*, que degué pertànyer a la quarta generació de mestres tannaïtes (Ibíd., p. 121).

³²⁹ Deixeble d’Elazar ben Azaryà i Eliézer ben Hurqanós, pertany a la tercera generació de tannaïtes (Ibíd., p. 122).

³³⁰ L’edició americana vocalitza la primera síl·laba amb ‘i’ a diferència de les altres cinc edicions consultades; així doncs, escriu ‘בפרוזדור’ (Blackman 1963, p. 522).

³³¹ Com en la nota anterior, l’editorial vocalitza amb ‘i’; obtenim ‘לטרקלין’ (Ibíd., p. 522).

4:16 El mestre Yaaqob³³² diu: “Aquest món s’assembla a l’avantsala del món que esdevindrà. Prepareu-vos a l’avantsala per poder entrar al saló.”

Maimònides explica el significat semàntic de les paraules ‘avantsala’ i ‘saló’. Diu que és una analogia prou clara: En aquest món, és on adquirim les virtuts necessàries que ens ajudaran a tenir una vida plena en el món que esdevindrà.

Ha-Gerondí explica que és una metàfora i que el propòsit en aquest món és aconseguir la recompensa en el món futur.

יז הוא הַיָּה אוֹמֵר יָפָה שְׁעָה אַחַת בְּתְּשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים בְּעוֹלָם הַיָּה מִכָּל חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא ; וְיָפָה שְׁעָה אַחַת שֶׁל קוֹרֵת רוּחַ בְּעוֹלָם הַבָּא מִכָּל חַיֵּי הָעוֹלָם הַיָּה.

4:17 Ell³³³ deia: “Millor és una hora de penediment i de bones accions en aquest món que tota la vida en el món que esdevindrà; i millor és una hora de satisfacció en el món que esdevindrà que tota la vida en aquest món.”

RaMBaM diu que ja està explicat en el capítol desè del tractat Sanedrí que després de la mort no podem aconseguir més virtuts ni perfeccionar aquelles que hem aconseguit en aquesta vida; per tant, hem d’aprofitar aquesta vida per l’estudi de la Torà; la pèrdua de temps no es pot recuperar mai més.

Per explicar el significat d’aquest verset, Rabbenu Yonà narra la història del mestre Yossé ben Yoézer: Hores abans d’èsser executat pels romans, el mestre ben Yoézer es trobà amb el seu nebot, que era una persona dolenta. El nebot es rigué del seu oncle dient-li que de poc li havia servit la seva comesa d’estudiar i dedicar tantes hores a Déu. El mestre el respongué que si Déu tractava així de bé els que són malvats, que bé hauria de tractar els

³³² Rabí Yaacob ben Korxay, un dels mestres de Rabbí (Ferrer 2010, p. 122).

³³³ El mestre Yaaqob.

que són bones persones en el món que esdevindrà. El seu nebot es penedí i demanà la pena de mort per a ell mateix. Minuts abans de l'execució de ben Yoézer, el mestre tingué la visió del seu nebot ascendent al Cel darrere seu i digué que per una bona acció que el seu nebot tingué en demanar la seva mort, havia adquirit la vida en la vida futura.

יח רבי שמעון בן אלעזר אומר אל תרצה את-חברך בשעת כעסו, ואל תנחמנו בשעה שמתו מטל³³⁴ לפניו, ואל תשא אל לו בשעת נדרו, ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו.

4:18 El mestre Ximeon ben Elazar³³⁵ diu: “No satisfeu el vostre amic en l’hora de la seva ira, no el consoleu quan l’hora de la seva mort estigui davant seu, no el pregunteu en l’hora del seu vot i no us esforceu en mirar-lo en l’hora de la seva feblesa.”

RaMBaM afirma que el que es diu en aquest verset són virtuts ètiques i que una persona no deu fer cap comentari només en aquella situació que sigui l’apropiada.

Ha-Gerondí afirma que si parlem a un amic quan està empipat el farem que s’empipi més; per això, no hem de ‘satisfer-lo en l’hora de la seva ira’. De la mateixa manera, si el consolem davant la seva mort, l’empiparem i farem que pronunciï paraules impròpies. Si el preguntem pel ‘seu vot’, el confondrem i el causarem danys. Entén també l’última part del verset com que, si una persona s’avergonyeix dels seus pecats, és millor no dir-li res, ja que farem que la seva vergonya augmenti.

יט שמואל הקטן אומר (משלי כד) בנפל אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך פן-יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו.

³³⁴ Judaica Press també utilitza una ‘mater lectionis’ per vocalitzar aquesta paraula: ‘מטל’ (Blackman 1963, pp. 522-523).

³³⁵ Deixeble de rabí Meir, pertanyent a la cinquena generació de tannaïtes, de final del segle II de la n. e. El trobem poques vegades en la Misnà, però en la Tosseftà apareix més de cent vegades (Ferrer 2010, p. 123).

4:19 Xemuél ha-Qatan³³⁶ diu (al llibre de *Proverbis* 24:17-18)³³⁷: “No celebren la caiguda del vostre amic, no us alegren del seu fracàs, no s’alegri el vostre cor quan ell ensopegui per por de que Déu ho vegi, s’empipi i tregui la seva ira sobre el vostre amic.”

RaMBaM diu que aquesta instrucció del mestre Xemuél ha-Qatan ja fou donada pel Rei Salomó i que significa que el mestre ens dóna una instrucció de tolerància per evitar que pequem.

Rabbenu Yonà també cita el Rei Salomó per desenvolupar el seu comentari. A més, comenta que ha-Qatan vol explicar-nos que si Déu veu que hom s’alegra de la caiguda d’un enemic, l’Altíssim oblidarà l’enemic i es concentrarà a castigar el que s’ha rigut.

כ אֱלִישֶׁע בֶּן אֲבוּיָה אֹמֵר הַלּוֹמֵד יֵלֵד לְמָה הוּא דוֹמָה? לְדַיּוֹ כְּתוּבָה עַל נֵיר חֲדָשׁ. וְהַלּוֹמֵד זָקֵן לְמָה הוּא דוֹמָה? לְדַיּוֹ כְּתוּבָה עַל נֵיר מְחוּק. רַבִּי יוֹסִי בַר ³³⁸ יְהוּדָה אִישׁ כָּפַר הַבְּבֵלִי אֹמֵר הַלּוֹמֵד מִן-הַקְּטָנִים, לְמָה הוּא דוֹמָה? לְאוֹכֵל עֵנָבִים קֵהוֹת וְשׁוֹתָה יַיִן מִגִּתּוֹ. וְהַלּוֹמֵד מִן-הַזְּקֵנִים לְמָה הוּא דוֹמָה? לְאוֹכֵל עֵנָבִים בְּשׁוֹלוֹת וְשׁוֹתָה יַיִן וְשָׁן. רַבִּי אֹמֵר אֵל תִּסְתַּכַּל בְּקִנְיָן אֶלָּא בְּמָה-שֵׁשׁ בּוֹ; יֵשׁ קִנְיָן חֲדָשׁ מִלֵּא יֵשׁן וְיֵשׁן שֶׁאֶפְלוּ חֲדָשׁ אֵין בּוֹ.

4:20 Elixà ben Abuyà³³⁹ diu: “El que estudia (la Torà) quan és nen a què s’assembla? A la tinta escrita sobre pergamí nou, però el que estudia quan és vell, a què s’assembla? A la tinta escrita sobre pergamí esborrat.” El mestre Yossé bar Yehudà³⁴⁰, home de Kefar ha-Bablí

³³⁶ Com en català el seu cognom indica ‘ha-Qatan’ fou ‘el Petit’. Mestre tannaïta de la primera generació que visqué a les acaballes del segle I i començaments del II dC (Ibid., p. 123).

³³⁷ Pr 24:17-18, “No t’alegris quan cau el teu enemic; / si ensopega, no ho celebres: / El Senyor, que ho veu, no s’hi complauria / i retiraria el càstig contra ell” (BCI 2005, p. 1.167).

³³⁸ A diferència de les altres edicions que han estat contrastades, l’edició *Mishnayoth* presenta ‘בְּרַבִּי’ amb la qual cosa, la traducció del nom d’aquest mestre seria ‘Yossé fill del Rabí Yehudà’ (Blackman 1963, p. 523).

³³⁹ Mestre de rabí Meïr, de la tercera generació de tannaïtes. Fou dels pocs que penetrà en els misteris més profunds de la comprensió de la Torà. Més endavant va perdre la fe en Déu i adoptà una posició herètica. Des d’aquell moment, li fou llevat el títol de rabí i ni tan sols no se l’anomenava pel nom patern, sinó que era conegut com ‘l’altre’ (Ferrer 2010, p. 124).

³⁴⁰ Ferrer explica que fou un rabí de la quarta generació de tannaïtes, de final del segle II de la n. e. Fou un dels primers col·legues de Rabí (Ibid., p. 125).

341 diu: “El que estudia entre els joves, a què s’assembla? A menjar raïm jove i a veure vi de la seva premsa, però aquell que estudia entre els vells, a què s’assembla? A menjar raïm madur i a veure vi anyenc.” El mestre³⁴² diu: “No us fixeu en el càntir, sinó en allò que hi ha dins. No hi ha cap càntir nou ple d’anyenc i càntir vell que, fins i tot, no tingui de vi nou en el seu interior.”

Maimònides divideix aquest verset en dos: Un per la dita de ben Abuyà i l’altre per la cita de bar Yehudà.

Del primer comenta que el verset ens ensenya que, si aprenem a una edat primerenca, podem retenir perfectament els coneixements, però, a mesura que ens fem més grans, la capacitat d’assimilació minva. Del segon, afirma que el mestre repara en el fet que, quan som joves, el nostre aprenentatge està ple de dubtes i problemes.

Ha-Gerondí fa la comparació que la tinta en un pergami nou no pot ser esborrada, de la mateixa manera que aprendre la Torà en la infància no s’oblida mai. També interpreta les paraules de bar Yehudà com el mestre andalusí.

כא רַבִּי אֶלְעָזָר הַקָּפָר אָמַר הַקְּנָאָה וְהַתְּאֻוָּה וְהַכְּבוֹד, מוֹצִיאִין אֶת-הָאָדָם מִן-הָעוֹלָם.

4:21 El mestre Elazar ha-Qappar³⁴³ diu: “L’enveja, la luxúria i la vanaglòria treuen l’home del món.”

El mestre andalusí explica que el mestre ha-Qappar vol explicar que, si tenim aquests vicis, no podrem adquirir virtuts ètiques ni intel·lectuals.

El mestre català explica àmpliament aquestes tres paraules. Diu que hi ha dos tipus d’enveja: una de negativa i una de positiva i que cadascuna

³⁴¹ A Galilea.

³⁴² Segons el Rabí Nachman de Breslav en el seu llibre *Breslov Pirkey Avot. Ethics of the Fathers*, atribueix aquesta part del verset al mestre Yehudà haNasí. (2010, p. 185).

³⁴³ Mestre de la cinquena generació de tannaïtes que visqué a final del segle II de la n. e. (Ferrer 2010, p. 125).

d'aquestes engloba un parell o tres: L'enveja negativa és la infelicitat que els dolents senten en veure un amic que és just, i també quan, sense odiar un amic, no volen que estudiï ja, i ells tampoc ho fan. L'enveja positiva és la que se sent per qualsevol tipus de possessió material.

El mestre també comenta que el desig és el primer pas per pecar i que també hi ha diversos tipus de desig, com és ara la luxúria. En referència a l'honor, diu que no només té connotacions positives, sinó també negatives, com, per exemple, sentir-se per sobre de la resta. El desig que hom pot sentir perquè l'honorin fa que sigui una persona ordinària.

כב הוא הַיָּה אֹמֵר הַיְלֹדִים לְמוֹת; וְהַמֵּתִים לְהַחְיֹת; וְהַחַיִּים לְיָדוֹן לַיָּדַע לְהוֹדִיעַ, וְלְהוֹדֵעַ, שֶׁהוּא אֵל, הוּא הַיּוֹצֵר הוּא הַבוֹרֵא, הוּא הַמְּבִין, הוּא הַדִּיּוֹן, הוּא עֵד, הוּא בַּעַל דִּין, וְהוּא עֹתִיד לְדוֹן, בְּרוּךְ הוּא שֶׁאֵין לְפָנָיו לֹא עוֹלָה וְלֹא שְׂכָחָה, וְלֹא מְשׂוֹא פָּנִים, וְלֹא מִקַּח שׁוֹחַד שֶׁהַכֹּל שָׁלוֹ; וְדַע שֶׁהַכֹּל לְפִי הַחֲשָׁבוֹן; וְאֵל יִבְטִיחֶךָ יִצְרָךְ שֶׁהַשְּׂאוֹל בֵּית מָנוֹס לָךְ; שֶׁעַל כָּרְחֶךָ אֵתָה נּוֹצֵר (וְעַל כָּרְחֶךָ אֵתָה נוֹלָד), וְעַל כָּרְחֶךָ אֵתָה חַי, וְעַל כָּרְחֶךָ אֵתָה מֵת, וְעַל כָּרְחֶךָ אֵתָה עֹתִיד לִיתֵן דִּין וְחֲשָׁבוֹן לְפָנָי מְלָךְ מְלָכֵי הַמְּלָכִים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא.

4:22 Ell³⁴⁴ deia: “Els nens estan destinats a morir, els morts a reviure i els vius per ésser jutjats, per saber, per ensenyar i per reconèixer que Ell és Déu. Ell és l'autor, Ell és el creador, Ell és el que comprèn, Ell és el que jutja, Ell és testimoni, Ell és l'acusador al judici i Ell serà qui jutgi, beneït sigui, que no hi ha davant seu cap injustícia, ni oblit, ni favoritisme per uns, ni acceptació de suborn perquè tot està en Ell i sapigueu que tot és un compte per a Ell³⁴⁵. No deixeu que els vostres mals impulsos us convencin que el vostre fi està en la vostra tomba, ja que contra la vostra voluntat fóreu creats (i contra la vostra voluntat nasquéreu). I contra la vostra voluntat viviu, contra la vostra voluntat morireu i rendireu comptes davant del Rei, rei de reis, el Sant, beneït sigui.”

³⁴⁴ El mestre Eleazar ha-Qappar.

³⁴⁵ És a dir, que tot depèn de les nostres accions i Ell (Déu) ho té en compte.

Maimònides explica que hi ha tres categories de persones: el que naixerà, el que està naixent i que morirà, i els que viuran una altra vegada després de morir. En aquest sentit, el mestre cordovès interpreta aquest verset com que nosaltres no podem decidir sobre la nostra vida, ja que Déu fa la seva voluntat.

Ha-Gerondí també té la mateixa interpretació que Maimònides i ja que no podem decidir què serà de nosaltres, és millor que ens dediquem a l'estudi, ja que no sabem si en el món que esdevindrà hi haurà o no judici com asseguren els heretges.

פרק ה - Capítol 5è

א בַּעֲשֶׂה מְאֻמְרוֹת נִבְרָא הָעוֹלָם. וּמָה-תִּלְמֹד לֹמַר? וְהֲלֹא בְּמֵאֻמְרָא אֶחָד יָכוֹל לְהִבְרָאוֹת? אֲלֵא לְהַפְרֵעַ מִן-הַרְשָׁעִים שְׂמֵאֻבְדִּין אֶת-הָעוֹלָם שְׁנִבְרָא בַּעֲשֶׂה מְאֻמְרוֹת, וְלִיתֵן שָׂכָר טוֹב לְצַדִּיקִים שְׂמִקְיָיִמִין אֶת-הָעוֹלָם שְׁנִבְרָא בַּעֲשֶׂה מְאֻמְרוֹת.

5:1 Amb deu instruccions³⁴⁶ fou creat el món. I què en diu el Talmud?: «Amb una instrucció (única) no pogué ser creat, sinó (que va ser creat) per castigar els dolents que destrueixen el món que fou creat amb deu ordres, i per donar una bona recompensa als justos que sostenen el món que fou creat amb deu comandaments.»

Maimònides afirma sobre 'amb deu instruccions fou creat el món' que en el relat de la creació apareix només nou vegades 'I Déu digué' (instruccions divines) en lloc de deu; però si, a això, hi afegim la primera frase de la Torà 'al principi, Déu va crear el cel i la terra', en fan una desena; aquesta primera acció no requereix el verb 'dir', ja que és prou clar que la creació del cels i la terra no va tenir lloc sense que Déu la formulés. Per al mestre, que n'hi hagi deu disposicions en compte de només una, 'I Déu digué, sigui el cel i la terra, i la llum ...' explica que Déu volgués demostrar d'una banda, la gran importància i majestuositat de la seva entitat i, d'una altra, l'ordre i la magnitud de les coses.

El savi andalusí també opina que 'els dolents que destrueixen el món' són aquells que no perfeccionen llurs ànimes, ja que l'objectiu final que Déu ens donà fou el compliment dels preceptes; en abandonar els manaments, corrompem el nostre esperit.

Ha-Gerondí coincideix amb les explicacions del cordovès sobre 'les deu instruccions'. Referent 'als dolents que destrueixen el món', afirma que la Misnà ens ensenya que la influència del diable és immensa i que la destrucció del món serà 'retribuïda' per Déu; en canvi, el món fou creat

³⁴⁶ Del Valle diu que aquestes deu instruccions són donades a *Gènesi* 1:3, 1:6, 1:9, 1:11, 1:14, 1:20, 1:24, 1:26, 1:29 i 2:18.

per a les bones persones, que aquestes sí seran recompensades en el món que esdevindrà.

ב עֲשָׂרָה דורות מאדם ועד נח להודיע כמה ארץ אפים לפניו, שכל הדורות היו מכעיסין ובאין, עד שהביא עליהם את-מי המבול. עֲשָׂרָה דורות מנח עד אברהם, להודיע כמה ארץ אפים לפניו, שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שבא אברהם וקבל עליו שכר כלם.

5:2 Hi hagué deu generacions des d'Adam fins a Noè per fer saber quanta paciència té Déu, ja que totes les generacions continuaren provocant la seva ira fins que portà les aigües del diluvi sobre ells. Hi hagué deu generacions des de Noè fins Abraham per fer saber quanta paciència té Déu, ja que totes les generacions continuaren provocant la seva ira fins que vingué Abraham i rebé ell mateix la recompensa de tothom.

Una altra vegada s'esmenta el nombre 'deu'. Maimònides assenyala que aquest nombre també apareix en el capítol cinquè del Gènesi, ja que s'hi mostren deu generacions i que en el desè es presenten deu tribus.

Contràriament a l'andalusí, el mestre català centra el seu comentari en aquest verset en el tema del pecat i de les aliances que Déu féu amb el seu poble.

ג עֲשָׂרָה נסיונות נתנסה אברהם אבינו עליו השלום ועמד בכולם, להודיע כמה חבתו של אברהם אבינו עליו השלום.

5:3 Amb deu proves fou provat Abraham, el nostre pare, sigui la pau amb ell, i superà totes elles, per fer saber quan gran és l'afecte d'Abraham, el nostre pare, sigui la pau amb ell.

Maimònides continua remarcant la importància del nombre deu. Primerament, explica les deu proves a les quals Abraham fou sotmès; ara com l'exili de la seva terra, la fam que trobà en exiliar-se, la ferocitat amb què els egipcis el reberen, la guerra contra els quatre reis, com es narra a Gènesi 14:12, etc.

Rabbenu Yonà també relata les deu proves. En canvi, explica que Déu temptà Abraham per demostrar al món que, com a conseqüència de la por que el patriarca el tingué, complí perfectament totes les provances.

ד עֲשֶׂרָה נְסִים נַעֲשׂוּ לְאַבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם, וְעֲשֶׂרָה עַל הַיָּם. (עֲשֶׂר מִכּוֹת הַבַּיָּא הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרַיִים וְעֲשֶׂרָה עַל הַיָּם). עֲשֶׂר נְסִיוֹנוֹת נִסּוּ אַבוֹתֵינוּ אֶת-הַמָּקוֹם בְּרוּךְ הוּא בְּמִדְבָּר, שֶׁנֶּאֱמַר (בַּמִּדְבָּר יֵד), וַיִּנְסוּ אֹתִי³⁴⁷ זֶה עֲשֶׂר פְּעָמִים וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי.

5:4 Deu miracles foren realitzats per als nostres pares a Egipte i altres deu sobre el mar. Deu plagues portà el Sant, beneït sigui, sobre els egipcis a Egipte i altres deu sobre el mar. Deu vegades els nostres pares provaren el Sant, beneït sigui, al desert; com està escrit (al llibre de *Nombres* 14:22)³⁴⁸: «I em provaren aquestes deu vegades i no escoltaren la meua veu.»

RaMBaM incorpora aquest verset amb l'anterior. No obstant això, versa el seu comentari en l'explicació dels deu miracles i a més, afirma que les plagues foren enviades contra el poble d'Egipte i no contra Israel; que els israelites no fossin afectats és un miracle per al mestre.

En el comentari de ha-Gerondí trobem absolutament les mateixes afirmacions i explicacions que en el de l'andalusí.

ה עֲשֶׂרָה נְסִים נַעֲשׂוּ לְאַבוֹתֵינוּ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, לֹא הַפִּילָה אִשָּׁה מְרִיחַ בָּשָׂר הַקְּדָשׁ; וְלֹא הַסְּרִיחַ בָּשָׂר הַקְּדָשׁ מֵעוֹלָם; וְלֹא נִרְאָה זָבוּב בְּבֵית הַמִּטְבָּחִים; וְלֹא אִירַע קָרִי לְכַהֵן גְּדוֹל בַּיּוֹם הַכַּפּוּרִים; וְלֹא כָּבוּ גְּשָׁמִים אִשׁ שֶׁל עֲצֵי הַמַּעֲרָכָה; וְלֹא נִצְחָה הַרוּחַ אֶת-עַמּוּד הָעֵשָׂן; וְלֹא נִמְצָא פָּסוּל בְּעֹמֶר, וּבִשְׂתֵי הַלֶּחֶם, וּבְלֶחֶם הַפָּנִים; עוֹמְדִים צְפוּפִים וּמְשַׁתַּחֲוִים רְוָחִים; וְלֹא הִזִּיק נֶחֶשׁ וְעַקְרָב בִּירוּשָׁלַיִם מֵעוֹלָם; וְלֹא אָמַר אָדָם לְחַבְרוּ צַר לִי הַמָּקוֹם שֶׁאֵלֵין בִּירוּשָׁלַיִם.

³⁴⁷ De forma diferent a les altres edicions comparades, Judaica Press vocalitza aquesta partícula de complement directe de primera persona del singular fent ús d'una 'mater lectionis': 'אותי' (Blackman 1963, p. 526).

³⁴⁸ Nm 14:22, "Juro que ningú dels qui, després de contemplar la meua presència gloriosa i els prodigis que he fet a Egipte al desert, ara em posen a prova, desobeint-me per desena vegada" (BCI 2005, p. 203).

5:5 Deu miracles foren realitzats per als nostres pares al Temple Sagrat. Mai cap dona no avortà a causa de l'aroma de l'ofrena sacrificial, mai la carn del sacrifici per al món no es podrí, mai no es veié cap mosca a l'escorxador, i mai el gran sacerdot no tingué una pol·lució en el Dia dels Perdons³⁴⁹, mai les pluges no apagaren el foc de la llenya que hi havia a l'altar, mai el vent no desvià la columna de fum; mai no es trobà cap imperfecció a l'omer³⁵⁰, als dos pans³⁵¹ i al pa de la proposició³⁵², les gents estaven dempeus molt apilotades per poder jeure còmodament; mai cap serp o escorpí feren mal a Jerusalem, mai ningú no digué al seu company: És per a mi estret³⁵³ el lloc per romandre a Jerusalem.

Maimònides versa el seu comentari sobre el Temple Sagrat i la seva excel·lència. Explica que el Temple estava situat en una explanada amb cel descobert i que ni les pluges ni el vent, mai no aconseguiren apagar el foc que era ofrena per a Déu.

El mestre Yonà és més explicatiu i comenta que 'cap dona no avortà a causa de l'aroma de l'ofrena', ja que tota la carn sacrificial es cremava i feia olor a carn rostida i no pas a una altra cosa. També hi assenyala que aquesta

³⁴⁹ Una de les festivitats més importants del Judaisme 'Yom Kipur' (en català, 'Dia de l'Expiació') en què es dejuna per vint-i-quatre hores. Segons s'indica a la Torà, concretament al llibre de *Levític* 23:27: "El dia deu del mes setè és el dia de l'Expiació. Convoqueu un aplec sagrat, dejuneu i presenteu una ofrena que serà cremada en honor del Senyor" (Ibíd., p. 172). En aquest verset apareix com 'Yom ha-Kipurim', la forma plural pel què traduïm com a 'Dia dels Perdons'.

³⁵⁰ Segons indica Romano, 'omer' és el manat d'espigues que havia de lliurar-se al sacerdot en efectuar la sega (1975, p. 225), tal i com queda indicat al primer tractat de la Misnà anomenat '*Zeraim*' (en català, '*Sements*' que són lleis relacionades amb l'agricultura), en el capítol de 'Hal·là' ('Massa'). Aquesta explicació prové del llibre de *Levític* 23:10: "Quan entrareu al país que jo us dono i començareu la sega, porteu als sacerdots la primera garba, les primícies de la collita" (BCI 2005, p. 171).

³⁵¹ Al llibre de *Levític* 23:17: "Des d'arreu on habitareu porteu dos pans per presentar-los solemnement; cada pa serà preparat amb sis quilos de flor de farina i serà cuit amb llevat. Són les primícies per al Senyor" (Ibíd., p. 172).

³⁵² Al llibre de l'*Èxode* 25:30: "Damunt la taula, posa-hi els pans d'ofrena; que sempre n'hi hagi davant meu" (Ibíd., p. 118).

³⁵³ Al llibre d'*Isaïes* 49:20: "Aviat sentiràs el que et diuen / els fills que donaves per perduts: / «No hi cabem! Fes-nos lloc, / que puguem habitar-hi!»" (Ibíd., p. 596).

carn es podia menjar en el termini de dos dies, ja que mai no es podria; això sí, sempre i quan fou una ofrena per a festes³⁵⁴ més petites.

El mestre gironí també comenta que la ciutat de Jerusalem és immensa per tal d'acollir tot el seu poble en temps de festivitats. Però diu el capítol 'és estret el lloc per romandre', ja que tot i ser la ciutat plena de gent, hi havia espai per a tothom.

וַעֲשֶׂה דְּבָרִים נְבָרָאוּ בְּעֶרְבַ שְׁבֵת בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת, וְאֵלוּ הוּ, פִּי הָאָרֶץ, וּפִי הַבְּאֵר, וּפִי הָאֵתוֹן, וְהַקֶּשֶׁת, וְהַמֶּן, וְהַמָּטָה, וְהַשְּׁמִיר, וְהַכֶּתֵב, וְהַמְּכֻתָב, וְהַלּוּחֹת; וַיֵּשׂ אֲוֹמְרִים אֶף הַמַּזִּיקִין, וְקִבּוּרְתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, וְאֵילוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ; וַיֵּשׂ אֲוֹמְרִים אֶף צָבַת בְּצִבְתַּ עֲשׂוּיָהּ.

5:6 Deu coses foren creades en la vigília de 'Xabbat', al capvespre, i aquestes són: La boca de la terra³⁵⁵, la boca del pou³⁵⁶, la boca de l'ase³⁵⁷, el 'qèxet'³⁵⁸, el 'mannà', el bastó (de Moisès), el 'xamir'³⁵⁹, l'escriptura, el text i les taules. I es diu que també els dimonis, la tomba de Moisès i el moltó d'Abraham³⁶⁰, el nostre pare. I també es diu que les tenalles amb tenalles són fetes.

³⁵⁴ El Judaisme classifica les seves festes en Festes Majors i Festes Menors. A les primeres corresponen aquelles que estan explicades en la Torà (per exemple, Péssah, Sukkot, Yom Kipur i Xavuot entre altres), i a les segones aquelles que són d'institució rabínica (com ara, Purim, Hanukkà i Tu bi-Xevat).

³⁵⁵ Al llibre de *Nombres* 16:32: "La terra es va obrir i els engolí amb les seves famílies, amb tots els homes de Corè i tots els seus béns" (Ibíd., p. 208).

³⁵⁶ Com indica Del Valle aquesta boca es tracta d'aquella que subministrà aigua als israelites quan vagaren pel desert.

³⁵⁷ Al llibre de *Nombres* 22:28: "Llavors el Senyor va fer que la somera el parlés. La somera li digué a Balaam: -Què t'he fet perquè em peguis per tercera vegada?" (Ibíd., p. 217).

³⁵⁸ El 'qèxet' és l'arc de Sant Martí. Òbviament, per la connotació cristiana que hi ha en la paraula catalana, ometem la traducció.

³⁵⁹ Al segon tractat de la Misnà, anomenat '*Naixim*' (en català, '*Dones*'), al capítol de 'Guitin' ('Actes de Divorci'), Romano afirma que el Talmud no ens aclareix de què es tracta. Segons Raixí i Maimònides, el 'xamir' era un cuc petit que podia foradar la pedra més dura, mentre que l'apòcrif Testament de Salomó considera que era una pedra duríssima (1975, p. 480).

³⁶⁰ És a dir, el moltó sacrificat en lloc del seu fill Isaac. *Gènesi* 22, 13: "Abraham va alçar els ulls i veié un moltó agafat per les banyes a uns matolls. Hi va anar, el va prendre i l'oferí en holocaust en comptes del seu fill" (BCI 2005, p. 40).

RaMBaM explica que la voluntat de Déu no és canviant, sinó que, en crear el món, ja disposà tot el que s'hauria de fer en el futur i que tot està inclòs en les lleis físiques naturals.

Rabbenu Yonà relaciona cada cosa que fou creada en 'Xabbat' amb un passatge bíblic: 'la boca de la terra', amb Nombres 16:31-34; 'la boca del pou', amb Èxode 17:5-7; 'la boca de l'ase', amb Nombres 22:28; el 'qèxet', amb Gènesi 9:13; 'el mannà', amb Èxode 16:24-25; 'el bastó de Moisès', amb Èxode 4:17; i finalment 'el xamir', amb Reis I 6:7.

שְׁבַע דְּבָרִים בְּגֵלָם וְשִׁבְעָה בְּחֻכָּם. חֻכָּם אֵינוֹ מְדַבֵּר בְּפָנָי מִי שֶׁהוּא
גָּדוֹל מִמֶּנּוּ בְּחֻכָּמָה; וְאֵינוֹ נִכְנָס לְתוֹךְ דְּבָרֵי חֲבָרוֹ; וְאֵינוֹ נִבְהַל לְהִשָּׁיב;
שׂוֹאֵל כְּעֵינָן, וּמִשִּׁיב כְּהִלְכָה; וְאוֹמֵר עַל רֵאשׁוֹן רֵאשׁוֹן, וְעַל אַחֲרוֹן
אַחֲרוֹן; וְעַל מֵה-שְּׁלֹא שָׁמַע אוֹמֵר לֹא שָׁמַעְתִּי; וּמוֹדָה עַל הָאֲמֵת.
וְחִלּוּפֵיהֶן בְּגֵלָם³⁶¹.

5:7 Set trets es donen en el neci i set en el savi. Un savi no parla davant de qui és més gran en saviesa que ell i, davant del 'minyan', no interromp la conversa del seu amic, no s'apressa a respondre, pregunta el que és rellevant, respon segons la llei, diu el que és primer per començar i, al final, el que és per al final, diu sobre el que no escoltà: «no vaig escoltar-ho», i admet la veritat. Els trets contraris es donen en el neci.

Maimònides explica les diferències que hi ha entre 'brut, illetrat, cru, savi i pietós'³⁶², ja que es repeteixen sovint en les paraules dels savis. Per a l'andalusí, 'brut' és aquell que no té ni intel·ligència (Torà) ni virtuts morals (ètica), però això no significa que sigui una persona dolenta, sinó que està vuit de qualitats; 'illetrat' és aquella persona normal que té virtuts ètiques, però que no ha adquirit coneixements; 'cru' ('neci' en la nostra traducció) és el que té virtuts tant ètiques com intel·lectuals, però no és una persona perfecte, ja que sempre està confosa; el 'savi' és aquell que ha adquirit

³⁶¹ L'editorial americana vocalitza: 'בְּגֵלָם' (Blackman 1963, p. 529).

³⁶² Les paraules que es trobem en la traducció anglesa del text original de Maimònides són: 'boor, am haaretz, golem, chacham i chassid'. (Touger 1994, p. 132).

ambdues virtuts; finalment 'pietós' és el que és savi, però porta a l'extrem la seva pietat. El mestre afirma que un savi és aquell que té les set propietats que s'expliquen al verset.

Ha-Gerondí compara el concepte de 'neci' amb un fetus, amb una persona que encara no està acabada de fer. Hi afegeix, al seu comentari, que també 'neci' és aquella persona no refinada, ja que no desitja saviesa, sinó explicar el seu pensament i respon a les preguntes abans de que se'ls hagi formulat.

ח שְׁבַע מִיַּי פְּרַעַנִיּוֹת³⁶³ בְּאֵין לְעוֹלָם, עַל שְׁבַע גּוֹפֵי עֲבִירָה³⁶⁴. מְקַצְתָּן מְעַשְׂרִין, וּמְקַצְתָּן אֵינָן מְעַשְׂרִין, רָעַב שֶׁל בְּצֻרַת בָּאָה, מְקַצְתָּן רַעֲבִים, וּמְקַצְתָּן שְׁבַעִים. גָּמְרוּ שְׁלֹא לְעֹשֶׂר, רָעַב שֶׁל מְהוּמָה וְשֶׁל בְּצֻרַת³⁶⁵ בָּאָה. וְשְׁלֹא לְטוֹל אֶת-הַחֲלָה, רָעַב שֶׁל כְּלִיָּה בָּאָה. דָּבַר בָּא לְעוֹלָם, עַל מִיתוֹת הָאֲמוֹרוֹת בְּתוֹרָה שְׁלֹא נִמְסְרוּ לְבֵית דִּין, וְעַל פְּרוֹת³⁶⁶ שְׁבִיעִית. חָרַב בָּא לְעוֹלָם, עַל עֲנוּי הַדִּין, וְעַל עוֹוֹת הַדִּין, וְעַל הַמּוֹרִים בְּתוֹרָה שְׁלֹא כִּהְלָכָה.

5:8 Set tipus de calamitats vingueren al món per set formes de pecat. Algunes donaren delmes i les altres no en donaren cap de delme, arribà (aleshores) la fam a causa de la sequera, alguns estigueren famolencs i els altres estigueren saciats. Decidiren (tots els homes) no donar³⁶⁷ el delme i arribà una fam d'enrenou i de sequera. Decidiren no separar la 'hal-là'³⁶⁸ i arribà una fam de destrucció. Una pesta arribà al món per les penes de mort contemplades en la Torà que no foren despatxades pel tribunal, i pels fruits de l'any sabàtic. Una espasa arribà al món pel retard del judici, per la perversió del judici i pels que ensenyaren la Torà no seguint 'Thalacà'³⁶⁹.

³⁶³ Judaica Press vocalitza 'פְּרַעַנִיּוֹת' (Blackman 1963, pp. 529-530).

³⁶⁴ 'עֲבִירָה' (Ibíd., pp. 529-530).

³⁶⁵ 'בְּצֻרַת' (Ibíd., pp. 529-530).

³⁶⁶ 'פְּרוֹת' (Ibíd., pp. 529-530).

³⁶⁷ Literalment 'separar'.

³⁶⁸ Vegeu nota núm. 350.

³⁶⁹ Vegeu nota núm. 23.

El mestre cordovès explica que la sequera arriba per la manca de pluja, però que la pluja pot caure en un indret. A més, explica els diferents tipus de fam: La 'fam per sequera' és aquella que es produeix per l'efecte de la manca de precipitacions; la 'fam per pànic', ja que els homes es dediquen a les guerres i abandonen el conreu de les terres; i la 'fam per destrucció' és la produïda per la manca absoluta d'aigua. En referència a 'una espasa arribà amb retard', el mestre veu la demora dels judicis pels assumptes més ximpls.

Rabbenu Yonà també explica en el seu comentari els tipus de fam i concorden perfectament amb els del mestre andalusí.

ט חִיָּה רָעָה בָּאָה לְעוֹלָם, עַל שְׁבוּעַת שָׁוְא, וְעַל חֲלוּל הַשֵּׁם. גְּלוּת בָּהּ לְעוֹלָם, עַל עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, וְעַל גְּלוּי עֲרִיּוֹת, וְעַל שְׁפִיכוֹת דָּמִים, וְעַל הַשְּׁמֹטַת הָאָרֶץ. בְּאַרְבַּעַת פְּרָקִים הִדְבֵּר מִתְרַבֶּה, בְּרַבִּיעִית, וּבְשִׁבְעִית, וּבְמוֹצָאֵי שְׁבִיעִית, וּבְמוֹצָאֵי הַחֹג שֶׁבְכָל שָׁנָה וְשָׁנָה. בְּרַבִּיעִית, מִפְּנֵי מַעֲשֵׂר עָנִי שְׁבִיעִית; וּבְמוֹצָאֵי שְׁבִיעִית, מִפְּנֵי פְרוֹת³⁷⁰ שְׁבִיעִית; וּבְמוֹצָאֵי הַחֹג שֶׁבְכָל שָׁנָה וְשָׁנָה, מִפְּנֵי גֹזַל מִתְּנוּת עֲנִיִּים.

5:9 Una bèstia ferotge arribà al món per jurament fals i per blasfèmia a Déu. L'exili arribà al món per la idolatria, l'incest, el vessament de sang, i a causa de la negligència per proporcionar un alliberament a la terra durant l'any sabàtic. La pesta s'incrementà en quatre períodes: En el quart any, en el setè, en l'any posterior al setè i al final de cada festivitat³⁷¹ any rere any. En el quart any a causa del delme pels pobres corresponent al tercer any, en el setè any a causa del delme pels pobres corresponent al sisè any, en l'any posterior al setè a causa dels fruits de l'any sabàtic i després de cada festivitat any rere any pel robatori de donacions als pobres.

³⁷⁰ Vegeu nota núm. 365.

³⁷¹ Segons la traducció que presenta Del Valle, es refereix a la festa dels Tabernacles; en hebreu 'Sukkot'. (1981, p. 803). Juntament amb les festivitats de 'Xavuot' i 'Péssah', aquesta festa commemora el trànsit del poble jueu pel desert vivint en cabanyelles.

RaMBaM argumenta que el cicle de l'agricultura és de set anys i que a l'ordre *Zeraim*³⁷² de la Misnà queda clarament explicat.

Ha-Gerondí parafraseja les paraules d'aquest verset, però no aporta cap informació nova; ara bé, ens remet al següent passatge bíblic per explicar els delmes: "Cada tres anys, serà l'any del delme. Llavors separa la desena part de les teves collites, posa-la a disposició dels levites, dels immigrants, dels orfes i de les viudes, perquè puguin menjar fins a saciar-se en les teves ciutats."³⁷³

אָרְבַּע מִדּוֹת בְּאֶדָם, הָאוֹמֵר שְׁלִי וְשֶׁלְּךָ שְׁלָךְ. זֶה מִדָּה בִּינוֹנִית, וַיֵּשׁ אֹמְרִים זֶה מִדַּת סְדוֹם; שְׁלִי שְׁלָךְ וְשֶׁלְּךָ שְׁלִי, עַם הָאֶרֶץ; שְׁלִי שְׁלָךְ וְשֶׁלְּךָ שְׁלִי, חֲסִיד; שְׁלִי שְׁלָךְ וְשֶׁלְּךָ שְׁלִי, רָשָׁע.

5:10 Hi ha quatre tipus d'home: El que diu «el que és meu és meu i el que és teu és teu», aquest és el tipus més comú, i n'hi ha que diuen que aquest és el tipus de Sodoma; (El que diu) «el que és meu és teu i el que és teu és meu», és la gent més comuna; (El que diu) «el que és meu és teu i el que és teu és teu», és el piadós; i (el que diu) «el que és meu és meu i el que és teu és meu», és el dolent.

Maimònides argumenta que 'el piadós' és aquell que augmenta les bones accions en portar-se a si mateix a l'extrem bo de les coses³⁷⁵ i que 'el dolent' és aquell que es mou cap a l'altre extrem i dóna l'exemple de la cobdícia, ja que el malvat vol els seus diners i també els diners dels altres.

Ha-Gerondí justifica que el primer tipus d'home ('el que és meu és meu i el que és teu és teu') no és gens generós perquè no entrega la seva propietat pel benefici de la comunitat. Del segon tipus, el mestre l'associa als 'illetrats' que descriu l'andalusí a Abot 5:7, ja que aquesta mena d'homes

³⁷² Aquest és el primer tractat de la Misnà. Recordem que Abot pertany a l'ordre de *Neziqín* que és el quart de la Misnà.

³⁷³ Deuteronomi 26:12 (BCI 2005, p. 272).

³⁷⁴ Judaica Press vocalitza 'ר' (Blackman 1963, 531).

³⁷⁵ Consulteu Abot 5:7.

volen fer perfecte el món repartint la riquesa entre tots. Això pot ser bo per la societat, argumenta el mestre, però no diu gaire de la seva saviesa perquè, tot i que vol fer del món un lloc millor, no té les eines intel·lectuals per dur la seva tasca a terme. El tercer i quart tipus, com afirma Maimònides, són els que porten la seva generositat a l'extrem; en el tercer cas cap al positiu i el quart cap al negatiu.

יא אַרְבַּע מִדּוֹת בִּדְעוֹת, נוֹחַ לְכַעוֹס וְנוֹחַ לְרָצוֹת, יֵצֵא שְׂכָרוֹ בְּהִפְסָדוֹ ; קָשָׁה לְכַעוֹס וְקָשָׁה לְרָצוֹת, יֵצֵא הֶפְסָדוֹ בְּשְׂכָרוֹ ; קָשָׁה לְכַעוֹס וְנוֹחַ לְרָצוֹת חֲסִיד ; נוֹחַ לְכַעוֹס³⁷⁶ וְקָשָׁה לְרָצוֹת רָשָׁע.

5:11 Hi ha quatre tipus de temperament: Fàcil d'empipar-se i fàcil d'apaivagar, el seu guany apareix en la seva pèrdua; difícil d'empipar-se i difícil d'apaivagar, la seva pèrdua apareix en el seu guany; difícil d'empipar-se i fàcil d'apaivagar, és el piadós; i fàcil d'emprenyar-se i difícil d'apaivagar, és el dolent.

RaMBaM afirma que, a la Misnà, es denomina piadós aquell que la seva paciència és tan infinita que demostra una manca de sensibilitat, però aquell que s'exalta de seguida és anomenat dolent.

Rabbenu Yonà explica els quatre tipus de temperament a diferència del comentari del mestre cordovès. El primer tipus és un comportament desastrós i la seva actitud l'acostarà cap a les forces del mal; el segon tipus té una conducta correcta, ja que sempre es mostra pacient i tolerant; el tercer és aquell que tots els seus pecats tenen com a causa la còlera; i, finalment, el quart és el que tampoc no té limitacions per dur a terme qualsevol tipus de transgressió.

³⁷⁶ En contrastar l'edició *Mishnayoth* amb les altres cinc esmentades en la introducció, observem que l'edició de Judaica Press comet un error tipogràfic ja que tipografia 'לְכַעוֹת' (Blackman 1963, p. 532).

יב אַרְבַּע מִדּוֹת בְּתַלְמִידִים, מֵהָרַךְ³⁷⁷ לְשִׁמוּעַ וּמֵהָרַךְ לְאֵבֶד, יֵצֵא שְׂכָרוֹ בְּהַפְסָדוֹ; קָשָׁה לְשִׁמוּעַ וְקָשָׁה לְאֵבֶד, יֵצֵא הַפְסָדוֹ בְּשְׂכָרוֹ; מֵהָרַךְ לְשִׁמוּעַ וְקָשָׁה לְאֵבֶד, חָכָם; קָשָׁה לְשִׁמוּעַ וּמֵהָרַךְ לְאֵבֶד, זֶה חֶלֶק רָע.

5:12 Hi ha quatre tipus d'estudiants: ràpid per escoltar i ràpid per oblidar: el seu guany apareix en la seva pèrdua; difícil per escoltar i difícil per oblidar: la seva pèrdua apareix en el seu guany; ràpid per escoltar i difícil per oblidar: és el savi; i difícil per escoltar i ràpid per oblidar: aquesta és la pitjor part.

Un cop més, el dos mestres continuen amb la seva manera d'analitzar les diferents classes d'homes. Per a Maimònides, aquell que s'esforça per aprendre és el savi i el que és mandrós és el malvat; per aquest motiu, hem de tenir cura de saber les virtuts ètiques dels que ens envolten.

El català descriu que el primer tipus serà recompensat perquè no aparta el seu estudi de la seva vida encara que no recordi res del que aprèn perquè la seva intenció és bona; el segon no oblida allò que aprèn com a causa de la dificultat que té per retenir el coneixement; el tercer ha de mirar constantment el que aprengué, ja que no pot confiar en la seva memòria; i el quart també serà recompensat pel seu esforç ja que l'estudi continu el farà millorar dependent de la seva natura.

יג אַרְבַּע מִדּוֹת בְּנוֹתְנֵי צְדָקָה, הָרוֹצֶה שְׂיִתֵּן וְלֹא יִתְּנוּ אַחֲרָיִם, עֵינָיו רָעָה בְּשֵׁל אַחֲרָיִם; יִתְּנוּ אַחֲרָיִם, וְהוּא לֹא יִתֵּן, עֵינָיו רָעָה בְּשֵׁלוֹ; יִתֵּן וְיִתְּנוּ אַחֲרָיִם, חָסִיד; לֹא יִתֵּן וְלֹא יִתְּנוּ אַחֲרָיִם, רָשָׁע.

5:13 Hi ha quatre tipus entre els que donen almoïna: el que dóna, però que no donin els altres: el seu ull és dolent amb els altres; el que vol que donin els altres, però ell no dóna: el seu ull és dolent amb ell mateix; el que dóna, però que també donin els altres: és el piadós; i el que no dóna, però que tampoc no donin els altres: és el dolent.

Maimònides no tradueix ni comenta aquest passatge.

³⁷⁷ Judaica Press presenta 'מָהָר' a diferència de les altres edicions que coincideixen en 'מֵהָרַךְ' (Ibíd., p. 532).

El mestre Yonà explica els quatre tipus: del primer, diu que aquestes persones només volen la recompensa i la glòria per a ells mateixos, i del segon, diu que li manca la generositat que el motivaria per la contribució dels seus propis diners³⁷⁸. En referència als dos últims, aquell que és generós és pietós, però el que és malvat és aquell que ni dóna almoïna ni vol que els altres en donin.

יד אַרְבַּע מִדּוֹת בְּהוֹלְכֵי לְבֵית הַמִּדְרָשׁ, הוֹלֵךְ וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה, שְׂכָר הַלֵּיכָה בְּדוֹ; עוֹשֶׂה וְאֵינוֹ הוֹלֵךְ, שְׂכָר מַעֲשֶׂה בְּדוֹ; הוֹלֵךְ וְעוֹשֶׂה, חֶסֶד; לֹא הוֹלֵךְ וְלֹא עוֹשֶׂה, רָשָׁע.

5:14 Hi ha quatre tipus entre els que van a la casa de l'estudi: El que va i no fa (l'estudi): la recompensa d'anar-hi està en la seva mà; el que fa i no hi va: la recompensa de fer està en la seva mà; el que va i fa: és el piadós; i el que no va i no fa, és el dolent.

I una vegada més, trobem en aquest verset la contraposició entre piadós i malvat. RaMBaM torna, un cop més, a presentar les definicions de 'brut, il·letrat, cru o neci, pietós i malvat', però aquesta vegada relacionades amb l'estudi; bàsicament el mestre torna a repetir el seu discurs del comentari a Abot 5:12.

Ha-Gerondí explica que malvat no és aquell que comet pecats, sinó també aquell que no duu a terme el compliment dels preceptes i ens aconsella que no hem d'esperar que arribi el moment per complir-los perquè la realització de les 'mitzvot' ha d'ésser constant i meticulosa.

טו אַרְבַּע מִדּוֹת בְּיוֹשְׁבֵי לְפָנֵי חֲכָמִים, סְפּוּג, וּמְשַׁפֵּךְ, מְשַׁמְרֵת, וְנִפְהָ. סְפּוּג, שֶׁהוּא סוֹפֵג אֶת-הַכֹּל; מְשַׁפֵּךְ, שֶׁמְכַנֵּס בְּזוֹ³⁷⁹ וּמוֹצִיא בְּזוֹ; מְשַׁמְרֵת, שֶׁמוֹצִיאָה אֶת הַיַּיִן וְקוֹלְטָת אֶת-הַשְּׂמֵרִים; וְנִפְהָ, שֶׁמוֹצִיאָה אֶת-הַקֶּמַח וְקוֹלְטָת אֶת-הַסֵּלֶת.

³⁷⁸ Sedley 2008, p. 307.

³⁷⁹ Vegeu nota núm. 374.

5:15 Hi ha quatre tipus entre els que s'asseuen davant dels savis: Una esponja, un embut, un colador i un tamís: una esponja és el que absorbeix tot; un embut és el que entra per una part i surt per l'altra; un colador és qui deixa passar el vi i reté els pòsits (del vi); i un tamís és el que deixa passar la farina i reté la sèmola.

Ambdós mestres comenten les analogies entre 'esponja, embut, colador i tamís' i coincideixen en el mateix significat que, per una altra banda, ja queda prou clar en el propi verset.

Rabbenu Yonà afegeix que les persones que no retenen el coneixement no són malvades als ulls de Déu, ja que la intel·ligència de l'home no està relacionada amb la pietat o amb la impietat, sinó que, com diuen els filòsofs, és un do³⁸⁰.

טז כָּל-אֶהָבָה שֶׁהִיא תְּלוּיָה בְּדָבָר, בְּטֵל דְּבָר, בְּטֵלָה אֶהָבָה; וְשֵׂאִינָה תְּלוּיָה בְּדָבָר, אֵינָה בְּטֵלָה לְעוֹלָם. אֵיזוֹ הִיא אֶהָבָה הַתְּלוּיָה בְּדָבָר? זֶה אֶהָבַת אֲמִנוֹן וְתָמָר. וְשֵׂאִינָה תְּלוּיָה בְּדָבָר? זֶה אֶהָבַת דָּוִד וַיהוֹנָתָן.

5:16 Tot amor que depèn d'alguna cosa, quan la cosa desapareix, desapareix l'amor; però si no depèn d'una cosa, no desapareix mai. Quin és l'amor que depèn d'una cosa? És l'amor d'Ammon i Tamar. I quin és el que no depèn d'una cosa? És l'amor de David i Jonatan.

RaMBaM explica que l'amor per les coses banals s'esvaix ràpidament en desaparèixer la tal cosa; però que l'amor per allò que no és trivial no s'esvairà mai. El mestre també opina que totes les qüestions físiques són temporals, però les metafísiques com l'amor a Déu són matèria divina i coneixement real, i és impossible que aquest amor desaparegui, ja que la seva causa existeix eternament³⁸¹.

El mestre català concorda amb l'explicació de l'andalusí, però per justificar el seu punt de vista, esmenta el passatge de *Samuel II* 13:15 que

³⁸⁰ Sedley 2008, p. 306.

³⁸¹ Touger 1994, p. 141.

explica l'amor d'Ammon i Tammar, uns amants que s'odiaven més del que s'havien estimat.

יז כָּל-מַחְלוֹקֶת שֶׁהִיא לְשֵׁם שְׁמַיִם סוּפָה לְהִתְקַיֵּים, וְשִׂאִינָה לְשֵׁם שְׁמַיִם
אֵין סוּפָה לְהִתְקַיֵּים. אֵיזוֹ הִיא מַחְלוֹקֶת שֶׁהִיא לְשֵׁם שְׁמַיִם? זֶה
מַחְלוֹקֶת הַלֵּל וְשַׁמַּי. וְשִׂאִינָה לְשֵׁם שְׁמַיִם? זֶה מַחְלוֹקֶת קָרַח וְכָל עַדְתּוֹ.

5:17 Tota disputa que és pel Nom del Cel acaba existint, però si no és pel Nom del Cel no acaba existint. Quina és la disputa que està feta pel Nom del Cel? Aquesta disputa és la de Hil·lel i Xammay. I quina és la que no està feta pel Nom del Cel? Aquesta disputa és la de Corè³⁸² i tota la seva comunitat.

Per a RaMBaM el significat d'aquest verset és que si ens dediquem a portar la resta pel bon camí, aquests no ens empentaran cap a la transgressió i, de la mateixa manera, si portem la gent pel mal camí, no ens donaran cap oportunitat de penedir-nos. El mestre també justifica la disputa de Hil·lel i Xammay, i la de Corè i la seva comunitat, ja que són controvèrsies que sorgeixen per buscar la veritat i les paraules de la Llei; és a dir, que tot aquell que discuteix amb un altre motiu que no sigui esbrinar el significat de la Torà, com ara insultar un veí, no tindrà recompensa sinó càstig. Maimònides també recomana llegir la seva introducció a l'Abot perquè tinguem una idea més àmplia del concepte d'aquest verset.

Ha-Gerondí és breu: Només explica que Hil·lel i Xammy discutiren no per guany personal o honor, sinó per aclarir el significat de 'l'halacà' i establir la interpretació correcta, ja que ambdós tingueren la mateixa intenció de servir Déu.

יח כָּל-הַמְזִכָּה אֶת-הָרָבִים, אֵין חֲטָא בָּא עַל יָדוֹ, וְכָל הַמַּחְטִיא אֶת-
הָרָבִים אֵין מְסַפִּיקוֹן בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. מִשָּׁה זָכָה וְזִיכָה אֶת-הָרָבִים
זְכוּת הָרָבִים תְּלוּי בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לג), צְדָקָת ה' עֲשָׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם
יִשְׂרָאֵל. יִרְבְּעַם חֲטָא וְהַחְטִיא אֶת-הָרָבִים חֲטָא הָרָבִים תְּלוּי בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר

³⁸² Israelita que es rebel·là contra Moisès al desert durant la sortida d'Egipte.

(מלכים א טו), על חטאות ירבעם בן נבט אשר חטא ואשר החטיא את-
ישראל.

5:18 Tot el que guia la multitud pel bon camí cap pecat va al seu costat; però tot el que fa pecar la multitud, en la seva mà no hi ha suficient per poder fer penitència. Moisès tingué recompensa i féu recompensar el poble, així que el privilegi de la multitud depèn d'ell (de Moisès); com està escrit (al llibre de *Deteuronomi* 33:21)³⁸³: «Honrà Déu i féu (complir) les seves lleis amb (el poble) d'Israel.» Jeroboam pecà i féu pecar la multitud, així que el pecat de la multitud depèn d'ell (de Jeroboam); com està escrit (al llibre de *Reis I*, 15:30)³⁸⁴: «A causa dels pecats d'en Jeroboam (fill de Nebat) que pecà i que féu pecar Israel.»

Maimònides incorpora aquest verset amb l'anterior, però d'aquestes línies no fa cap comentari.

Rabbenu Yonà explica amb les mateixes paraules que podem trobar a Abot 2:1 que la recompensa del compliment d'un precepte és un de nou. A més, assenyala que tothom té la llibertat de triar els seus actes i que la conseqüència d'un pecat també és un de nou.

יט כל-מי שיש בידו שלשה דברים הללו, מתלמידיו של אברהם אבינו; ושלשה דברים אחרים, מתלמידיו של בלעם הרשע. עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה מתלמידיו של אברהם אבינו; עין רעה ורוח גבוהה³⁸⁵ ונפש רחבה מתלמידיו של בלעם הרשע. מה-בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע? תלמידיו של אברהם אבינו אוכלין בעולם הזה ונוחלין בעולם הבא, שנאמר (משלי ח), להנחיל אהבי יש ואצרותיהם³⁸⁶ אמלא. אבל תלמידיו של בלעם הרשע יורשין גיהנם ויורדין לבאר שחת, שנאמר (תהלים נה), ואתה אלהים תורידם לבאר שחת אנשי דמים ומרמה לא-יחצו ימיהם ואני אבטח בך.

³⁸³ Dt 33:21, "S'ha escollit la millor part, la part que correspon al comandant, quan s'han reunit els caps del poble. Ha complert els justos determinis del Senyor; les seves decisions a favor d'Israel" (BCI 2005, p. 284).

³⁸⁴ 1 Re 15:30, "Això s'esdevingué per culpa dels pecats que el mateix Jeroboam havia comès i havia fet cometre a Israel, irritant així el Senyor; Déu d'Israel" (Ibíd., p. 468).

³⁸⁵ L'edició americana ofereix 'גבוהה' (Blackman 1963, p. 536).

³⁸⁶ També proposa 'אוצרותיהם' (Ibíd., p. 536).

5:19 Tot aquell que té en la seva mà aquestes tres virtuts està entre els deixebles d'Abraham, el nostre pare; però, el que té les tres altres virtuts està entre els deixebles de Balaam³⁸⁷, el malvat: Un bon ull, un esperit humil i una ànima senzilla està entre els deixebles d'Abraham, el nostre pare. Un ull dolent, un esperit altiu i una ànima ambiciosa està entre els deixebles de Balaam. Què hi ha entre els deixebles d'Abraham, el nostre pare, i entre els deixebles de Balaam, el malvat? Els deixebles d'Abraham, el nostre pare, degusten aquest món i hereten el món que esdevindrà; com està escrit (al llibre de *Proverbis* 8:21)³⁸⁸ «Faré heretar a aquells que m'estimin i reompliré els vostres tresors.» Però els deixebles de Balaam, el malvat, heretaran l'infern i baixaran cap el pou de la fossa; com està escrit (al llibre de *Salms* 55:24)³⁸⁹: «I tu, Déu, els faràs descendir cap al pou de la fossa, els homes de sang i mentides no viuran la meitat de llurs dies. Jo confio en tu.»

RaMBaM explica en el seu comentari les diferències que hi haurà entre els deixebles d'Abraham i de Balaam a l'hora del judici final mitjançant un verset bíblic: “Tu, Déu meu, els faràs baixar a la fossa de la mort. Els homes traïdors i sanguinaris no arribaran a la meitat de la vida. Però jo confio en tu”³⁹⁰.

Ha-Gerondí interpreta tenir ‘un bon ull’ com ser generós de la mateixa manera que ho fou Abraham segons s’indica a Gènesi 18:7. ‘Un esperit humil’ ho relaciona a l’episodi en què Abraham serví tres viatgers com està explicat a Gènesi 18:3. ‘Una ànima senzilla’ és aquella que és pura perquè no alberga cap intenció de pecar. Totes aquestes qualitats les oposa a les dels deixebles de Balaam en donar també exemples del llibre d’Èxode i de Nombres.

כ ?הוֹדָה בְּן תִּימָא אוֹמֵר הָוִי עַז כְּנִימֵר, וְקַל כְּנִשְׁרָ, וְרַח כְּצָבִי, וְגִבּוֹר כְּאַרִי, לַעֲשׂוֹת רְצוֹן אָבִיךָ שְׁבִשְׁמַיִם. הוּא הָיָה אוֹמֵר עַז פְּנִיִם לְגִיהֵנָם,

³⁸⁷ Personificació del mal i de la idolatria (Ferrer 2010, p. 143).

³⁸⁸ Pr 8:21, “Procuro patrimoni als qui m’estimen, / Els omplo de tresors” (BCI 2005, p. 1.140).

³⁸⁹ Sl 55:24, “Tu, Déu meu, els faràs baixar/ a la fossa de la mort. / Els homes traïdors i sanguinaris / no arribaran a la meitat de la vida. / Però jo confio en tu” (Ibíd., p. 951).

³⁹⁰ Salms 55:24 (Ibíd., p. 951).

ובשׂת פְּנִים לְגֹן עֵדֶן. יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ הִי אֱלֹהֵינוּ שְׁתַּבְּנָה עִירְךָ בְּמַהֲרָה
בְּיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתְךָ.

5:20 Yehudà ben Temà³⁹¹ diu: “Sigueu forts com un lleopard, lleugers com una àliga, ràpids com un cérvol i valerosos com un lleó per complir la voluntat del vostre pare que està al cel.” Ell deia: “el descarat cap a l’infern, però el vergonyós cap al jardí de l’Edèn. Sigui la voluntat per davant teu, el nostre senyor Déu, que es reconstrueixi la teva ciutat de pressa en els nostres dies i dóna’ns la nostra part en la teva Llei.”

Maimònides és concís en l’explicació d’aquest verset: Diu que el mestre Yehudà ben Temà ens ensenya a reprendre els no creients amb audàcia i que som el poble triat per Déu, per la qual cosa tenim la facultat d’avergonyar-nos si no portem a terme el compliment dels preceptes.

El mestre Yonà també explica que hem de tenir coratge per convèncer els heretges com fa Maimònides, però a diferència de la brevetat del comentari de l’andalusí, el català justifica perquè ben Temà trià els animals que esmenta i no altres: Un ‘àliga’ ens dóna ales, un ‘cérvol’ corre i no es cansa i és una metàfora per no cansar-nos en l’estudi i el compliment de la Llei, un ‘lleó’ perquè no hi ha animal més fort i la nostra fortalesa ens ha d’ajudar a no apartar-nos dels preceptes.

כא הוא הִזָּה אוֹמֵר בֶּן חֲמִשׁ שָׁנִים לְמִקְרָא, בֶּן עֶשֶׂר לְמִשְׁנָה, בֶּן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה לְמִצְוֹת, בֶּן חֲמִשׁ עֶשְׂרֵה לְתַלְמוּד, בֶּן שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה לְחֻפָּה³⁹², בֶּן עֶשְׂרִים לְרִדּוֹף, בֶּן שְׁלֹשִׁים לְכַח, בֶּן אַרְבָּעִים לְבִינָה, בֶּן חֲמִשִּׁים לְעֵצָה, בֶּן שְׁשִׁים לְזִקְנָה, בֶּן שִׁבְעִים לְשִׁיבָה, בֶּן שְׁמוֹנִים לְגְבוּרָה, בֶּן תְּשַׁעִים לְשׁוּחַ, בֶּן מֵאָה כְּאֵלוֹ מֵת וְעֵבֶר וּבִטָּל מִן הָעוֹלָם.

5:21 Ell³⁹³ deia: “Un nen de cinc anys per a les Escripures (la Torà), un de deu per a la Misnà, un de tretze anys per als preceptes, un de quinze per al Talmud, un de divuit per casar-se, un de vint per continuar (un

³⁹¹ Mestre tannaïta difícil de datar (només esmentat aquí i a la Toseftà. Podria correspondre a la darrera generació de mestres tannaïtes (Ferrer 2010, p. 145).

³⁹² Judaica Press opta per escriure aquest verb com ‘לחופה’ (Blackman 1963, pp. 537-538).

³⁹³ Yehudà ben Temà.

ofici)³⁹⁴, un de trenta per al vigor, un de quaranta per a la prudència, un de cinquanta per donar consells, un de seixanta per a la vellesa, un de setanta per als cabells blancs, un de vuitanta per al poder, un de noranta per encorbar-se i un de cent com si estigués mort, com si ja hagués passat i hagués desaparegut d'aquest món.”

Maimònides no inclou aquest verset en la seva traducció ni en el seu comentari.

Ha-Gerondí detalla les edats del jueu i les seves obligacions explicades en aquest apartat de l'Abot: Indica que el nen, en complir sis anys, ja ha d'estar preparat per a l'estudi de les Escripures; a l'edat de deu, està obligat a començar a estudiar la Misnà i, als tretze, a complir els preceptes tal i com s'indica a la Torà; a l'edat de vint, ha d'observar i complir perfectament les 'mitzvot'. Dels trenta fins als cinquanta, l'home ha de treballar tal i com fan els Levites. Fins al quaranta, no som capaços d'entendre els ensenyaments dels nostres mestres ja que no hem adquirit la saviesa necessària i, a partir dels cinquanta, ja podem aconsellar els més joves. Segons també el mestre català, a l'edat dels seixanta, ja adquirim la maduresa; i així, a més edat, més saviesa.

כב בן בג בג אומר הַפֶּדָּה בָּהּ, וְהַפֶּדָּה בָּהּ, דְּכֹלֵא בָּהּ, וּבָהּ תַּחֲזִי, וְסִיב וּבְלָהּ בָּהּ, וּמִינָהּ לֹא תִזְוַע, שְׂאִין לָךְ מִדָּה טוֹבָה הֵימָנָה.

5:22 Ben Bag Bag³⁹⁵ diu: “Gireu la Torà i regireu-la perquè tot està en ella, estudieu-la i feu-vos vell en ella, gasteu-la i no us allunyeu perquè no teniu principi millor que aquesta.”

Maimònides entén per 'regirar la Torà' l'estudi incessant de les Escripures, ja que tot està en elles i recomana que no canviem a altres afers

³⁹⁴ Com explica Romano, aquest passatge és de difícil comprensió, ja que uns han interpretat aquest verset com a 'buscar mitjans de subsistència' i altres com a 'perseguir la justícia' (1975, p. 691). En la nostra traducció, ens decantem per 'subsistir mitjançant un ofici'.

³⁹⁵ Mestre tannaïta desconegut que aparentment degué viure en el segle I de la n. e., identificat a gades amb el següent, Ben He He (Ferrer 2010, p. 146).

sinó que ens fem vells en ella. Interpreta el verb ‘gastar’ com ‘contemplar: Mirar les coses amb els ulls oberts³⁹⁶.

Rabbenu Yonà dóna les mateixes explicacions que el seu adversari per interpretar aquest verset.

כג בן הָא הָא אֹמֵר לְפִיּוֹם צִעֲרָא אֲגָרָא.

5:23 Ben He He³⁹⁷ diu: “D’acord amb el patiment és la recompensa.”

RaMBaM afegeix aquest verset a l’anterior. Comenta que només perdura l’estudi que fem amb esforç fatigós i amb por al nostre mestre; en canvi, aquell estudi que fem enmig del plaer i del descans no perviu.

Ha-Gerondí diu que hem d’estudiar la Torà dia i nit per complir tot el que hi està escrit. Per sostenir la seva recomanació, es basa en el següent passatge bíblic: “Tingues sempre als llavis aquest llibre de la Llei: repassa-la de nit i de dia, per complir tot el que hi ha escrit. Així duràs a bon terme tot el que emprenguis; tot et sortirà bé”³⁹⁸.

³⁹⁶ Touger 1994, p. 145.

³⁹⁷ Com indica Ferrer, podria haver estat deixeble de Hil·lél i pertànyer a la primera generació de tannaïtes; se l’ha identificat a vegades amb Ben Bag Bag (2010, p. 147).

³⁹⁸ Josuè 1:8.

פרק ו - Capítol 6è³⁹⁹

שְׁנוּ חֲכָמִים בְּלִשׁוֹן הַמִּשְׁנָה בְּרוּךְ שֶׁבָחַר בָּהֶם וּבְמִשְׁנֵתָם.

Ensenyaren els savis amb el llenguatge de la Misnà. Beneït sigui el que els trià a ells i a llurs ensenyaments.⁴⁰⁰

א רַבִּי מֵאִיר אָמַר כָּל-הָעוֹסֵק בְּתוֹרָה לְשִׁמָּה זוֹכֶה לְדַבְרֵים הַרְבֵּה וְלֹא עוֹד אֶלָּא שְׂכַל הָעוֹלָם כֵּלּוּ כְּדָאֵי הוּא לוֹ, נִקְרָא רַע אֲהוּב אֲהוּב אֶת-הַמָּקוֹם אֲהוּב אֶת-הַבְּרִיּוֹת, מְשַׁמֵּחַ אֶת-הַמָּקוֹם מְשַׁמֵּחַ אֶת-הַבְּרִיּוֹת; וּמְלַבֵּשְׁתּוֹ עֲנֹה וְיִרְאָה; וּמְכַשְׂרֵתּוֹ לְהִיּוֹת צַדִּיק חֲסִיד יֵשֶׁר וְנֶאֱמָן; וּמְרַחֲקֵתּוֹ מִן-הַחֲטָא וּמְקַרְבֵּתּוֹ לִיְדֵי זְכוּת וְנִהְיִין מִמֶּנּוּ עֲצָה וְתוֹשִׁיָּה בֵּינָה וּגְבוּרָה שְׁנֵאָמַר (מִשְׁלֵי ח) לִי עֲצָה וְתוֹשִׁיָּה אֲנִי בֵּינָה לִי גְבוּרָה; וְנוֹתֵנָת לוֹ מַלְכוּת וּמְמַשְׁלָה וְחַקוֹר דִּין; וּמְגַלִּין לוֹ רְזִי תוֹרָה; וְנַעֲשֶׂה כְּמַעֲנֵן שְׂאִינוּ פּוֹסֵק וּכְנֶהֱרַר הַמִּתְגַּבֵּר וְהוֹלֵךְ; וְהוּהוּ צָנוּעַ וְאָרְךְ רוּחַ וּמוֹחַל עַל עֲלָבוֹנוֹ; וּמְגַדְלֵתּוֹ וּמְרוֹמְמֵתּוֹ עַל כָּל-הַמַּעֲשִׂים.

6:1 El mestre Meïr⁴⁰¹ diu: “Tot el que es dedica a la Torà pel nom d’aquesta, mereix moltes coses i no només això, sinó que tot el món mereix existir per a ell. (Aquest) és anomenat amic, estimat, que estima Déu, que estima les persones, que alegra Déu, que alegra les persones; (la Torà) l’abruga amb humilitat i veneració, el fa ser just, piadós, recte i honest; l’allunya del pecat i l’apropa cap al mèrit; (la gent) en ell gosen consell, èxit, coneixement i poder; com està escrit (al llibre de *Proverbis* 8:14)⁴⁰²: «Per a mi és el consell i la saviesa, jo sóc coneixement i el poder és per a mi.» (La Torà) li dóna el regne, l’autoritat i la legislació per jutjar; se li revelen els secrets de la Torà, es converteix en una font

³⁹⁹ Com ja hem vist prèviament en l’anàlisi d’aquest tractat de la Misnà, aquest sisè capítol es va agregar posteriorment. Com indica Smilévitch, aquest capítol s’afegí sota el nom de ‘Adquisició de la Torà’ o ‘el capítol del rabí Meïr’; aquesta observació ja és present a Raixí i Maimònides. El llenguatge de la Misnà és l’hebreu del segle II de la n.e. (1983, p. 69). És, per aquest motiu, que no tenim cap comentari ni de Maimònides ni de ha-Gerondí. Tot i això, presentem aquest capítol amb la nostra traducció.

⁴⁰⁰ Certament aquestes dues oracions indiquen que aquest capítol és posterior a la redacció del tractat Abot. Aquest paràgraf, a partir d’una font del Talmud, és indicat com una introducció abans de l’inici del primer verset. Aquesta dita es un elogi per lloar la Llei (Blackman 1963, p. 539).

⁴⁰¹ Vegeu Abot 4:10 i la nota núm. 318 que explica la seva persona, p. 105.

⁴⁰² Pr 8:14, “Jo aconsello amb competència,/ posseeixo intel·ligència i força” (BCI 2005, p. 1.140).

que és forta i en un riu que no cessa, esdevé modest i pacient, perdona les seves ofenses, l'engrandeix i s'eleva sobre totes les creacions (de Déu).”

ב אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי בְּכֹל יוֹם וַיּוֹסֶה בֵּית קוֹל יוֹצֵאת מֵהַר חוֹרֵב וּמִכְרִזַּת וְאוֹמֶרֶת אוֹי לְהֵם לְבָרִיּוֹת מְעַלְבוֹנָה שֶׁל תּוֹרָה, שֶׁכֹּל מִי שֶׁאִינוֹ עוֹסֵק בְּתוֹרָה נִקְרָא נְזוּף, שֶׁנֶּאֱמַר (שם יא) נָזַם זֶהָב בְּאָף חֲזִיר אִשָּׁה יָפָה וְסָרַת טַעַם; וְאוֹמֶר (שמות לב), וְהִלַּחַת מֵעֲשֵׂה אֱלֹהִים הָמָּה וְהַמְּכַתֵּב מְכַתֵּב אֱלֹהִים הוּא חָרוּת עַל הַלְּחַת. אֵל תִּקְרָא חָרוּת אֶלָּא חָרוּת שֶׁאִין לָךְ בֶּן חוֹרִין אֶלָּא מִי שֶׁעוֹסֵק בְּתַלְמוּד תּוֹרָה. וְכֹל מִי שֶׁעוֹסֵק בְּתַלְמוּד תּוֹרָה הֲרִי זֶה מִתְעַלֶּה, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר כא) וּמִמִּתְנָה נִחְלִיאֵל וּמִנְחִיאֵל בְּמוֹת.

6:2 El mestre Yehoixua ben Leví⁴⁰³ digué: “Tots els dies una veu divina apareix al mont Horeb, diu i proclama: «Ai d’aquelles criatures que desacaten la Torà! Que tot aquell qui no s’ocupa en la Torà és anomenat miserable»; com està escrit (al llibre de *Proverbis* 11:22)⁴⁰⁴: «Una arracada d’or al nas d’un porc és una dona bonica, però sense discreció.» I es diu (al llibre de l’*Èxode* 32:16)⁴⁰⁵: «Les taules són obra de Déu, la lletra està escrita per Déu i gravada en les taules.» No llegiu *charut* (gravat) sinó *cherut* (llibertat) que no hi ha cap persona lliure, sinó aquell que s’ocupa de l’estudi de la Torà. I tot aquell que s’ocupa de l’estudi de la Torà, vet aquí que aquest s’engrandeix; com està escrit (al llibre de *Nombres* 21:19)⁴⁰⁶: «De Matanà a Nahaliel i de Nahaliel a Bamot.»”

ג הַלּוֹמֵד מִחֲבֵרוֹ פָּרַק אֶחָד אוֹ הִלְכָה אֶחָת אוֹ פָּסוּק אֶחָד אוֹ דְבוּר אֶחָד אוֹ אֶפִּילוֹ אוֹת אֶחָת, צָרִיךְ לְנַהֵג בּוֹ כְּבוֹד, שֶׁכֵּן מְצִינוּ בְּדוּד מִלֶּךְ יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא לָמַד מֵאַחִיתוֹפֵל אֶלָּא שְׁנֵי דְבָרִים בְּלִבָּד קָרְאוּ רַבּוֹ אֶלּוּפּוֹ וּמִיָּדְעוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים נה), וְאַתָּה אָנוּשׁ כְּעַרְכִּי אֶלּוּפִי וּמִיָּדְעִי. וְהֵלֵא דְבָרִים קַל וְחוֹמֶר? וַיְמָה דָּוִד מִלֶּךְ יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא לָמַד מֵאַחִיתוֹפֵל אֶלָּא שְׁנֵי דְבָרִים

⁴⁰³ Segons Ferrer, Yehoixua ben Leví fou un amorà que visqué en la primera meitat del segle III, és una figura de transició entre els tannaïtes i els amoraïtes (2010, p. 150).

⁴⁰⁴ Pr 11:22, “Dona bella, però grollera:/ Anell d’or en morro de porc” (BCI 2005, p. 1.145).

⁴⁰⁵ Ex 32:16, “Les taules eren obra de Déu, i també era de Déu l’escriptura gravada a les taules” (Ibíd., p. 127).

⁴⁰⁶ Nm 21:19, “Des del desert anaren a Matanà, després a Nahaliel, després a Bamot” (Ibíd., p. 215).

בְּלִבְדָּ קָרְאוּ רַבּוֹ אֱלוֹפוֹ וּמִיָּדְעוּ, הַלּוֹמֵד מִחֲבֵרוֹ פָּרַק אֶחָד אוֹ הִלְכָה אֶחָת אוֹ פְּסוּק אֶחָד אוֹ דְבוּר אֶחָד אוֹ אֲפִילוֹ אוֹת אֶחָת עַל אֶחָת כְּמָה וְכְמָה שְׂצָרִיד לְנֶהֱג בּוֹ כְּבוֹד? וְאִין כְּבוֹד אֶלָּא תּוֹרָה, שְׁנֵאמַר (מְשָׁלִי ג), כְּבוֹד חֻכְמִים יִנְחֵלוּ (שֵׁם כַּח) וּתְמִימִים יִנְחֵלוּ טוֹב. וְאִין טוֹב אֶלָּא תּוֹרָה, שְׁנֵאמַר כִּי לָקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אֶל תַּעֲזֹבוּ.

6:3 El que aprèn del seu amic un capítol, una llei, un verset, una dita, o àdhuc una lletra, necessita que se li dirigeixin amb honor; per tant, trobem David, Rei d'Israel, que no aprengué d'Ahitófel⁴⁰⁷ sinó dues coses únicament, i l'anomenà el seu amic íntim, el seu camarada i mestre seu; com està escrit (al llibre de *Salms* 55:14)⁴⁰⁸: «Però ets tu, home mortal i valerós, l'amic íntim i camarada meu.» O potser (aquestes) no són coses insignificants o difícils? Com és el cas de David, Rei d'Israel, que no aprengué d'Ahitófel, sinó dues coses únicament, i l'anomenà el seu amic íntim seu, el seu camarada i mestre seu; el que aprèn del seu amic un capítol, una llei, un verset, una dita o àdhuc una lletra o moltíssimes lletres ha de dirigir-se a ell amb honor, ja que no hi ha honor si no és en la Torà; com està escrit (al llibre de *Proverbis* 3:35)⁴⁰⁹: «L'honor l'heretaran els savis»; (i també a *Proverbis* 28:10)⁴¹⁰: «Els perfectes heretaran el bé», ja que no hi ha honor si no és en la Torà»; (i també a 4:2)⁴¹¹: «Perquè us he donat un bon ensenyament, no oblideu la meva Torà.»

ד כִּף הִיא דְרָפָה שֶׁל תּוֹרָה, פֶּת בְּמַלְחָתָא וּמִיָּם בְּמִשׁוּרָה תִּשְׁתָּהּ, וְעַל הָאָרֶץ תִּישָׁן וְחַיִּי צַעַר תִּחְיֶה וּבִתּוֹרָה אֶתָּה עֵמֶל. אִם אֶתָּה עֹשֶׂה כֵן (תְּהִלִּים קַכח) אֲשֶׁרִיד וְטוֹב לָךְ; אֲשֶׁרִיד בְּעוֹלָם הִזָּה וְטוֹב לָךְ לְעוֹלָם הַבָּא.

6:4 D'aquesta manera, aquest és el camí de la Torà: un tros de pa amb sal menjareu, aigua racionada beureu, sobre la terra d'Israel jaureu,

⁴⁰⁷ Conseller del Rei David, fins que va cometre traïció i desertà a favor d'Absalom, fill de David, en rebel·lar-se contra el seu pare.

⁴⁰⁸ Sl 55:14, "Però ets tu, el meu company, / el meu amic i confident" (Ibíd., p. 950).

⁴⁰⁹ Pr 3:35, "Els savis heretaran la glòria, / els insensats, la vergonya" (Ibíd., p. 1.133).

⁴¹⁰ Pr 28:10, "Qui esgarria l'honorat pel mal camí / caurà en el propi parany, / però els íntegres tindran la felicitat en herència" (Ibíd., p. 1.173).

⁴¹¹ Pr 4:2, "Us transmeto un saber excel·lent: / No abandoneu el que us ensenyo!" (Ibíd., p. 1.134).

una vida de patiment viureu i us dedicareu a la Torà. Si feu d'aquesta manera, (llibre de *Salms* 128:2)⁴¹² «benaurats i feliços sou, benaurats en aquest món i feliç en la vida que esdevindrà.»

ה אל תבקש גדלה לעצמך ואל תחמוד כבוד; יותר מלמודך עשה; ואל ותאונה לשלחנם של מלכים, ששלחנך גדול משלחנם וכתרך גדול מכתרם, ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעלתך.

6:5 No busqueu grandesa per fer-vos grans i no desitgeu més honor que el que fa el vostre estudi. No anheleu la taula dels reis que la vostra taula és més gran que la taula d'ells, ja que la vostra corona és més gran que la seva corona; i fidel és el senyor per retribuir-vos el pagament de les vostres feines.

ו גדולה תורה יותר מן הכהונה ומן-המלכות, שהמלכות נקנית בשלשים מעלות, והכהונה בעשרים וארבע והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים. ואלו הן, בתלמוד בשמיעת האזן בעריכת שפתיים; בבניית הלב בשכיל הלב; באימה, ביראה, בענוה, בשמחה, בטהרה, בשמוש חכמים בדקדוק חברים, בפלפול התלמידים; בישוב; במקרא במשנה; במעוט סחורה, במעוט דרך ארץ, במעוט תענוג, במעוט שנה, במעוט שיחה, במעוט שחוק; בארך אפים; בלב טוב; באמונת חכמים; בקבלת היסורים; המפיר את-מקומו, והשמח בחלקו והעושה סג לדבריו, ואינו מחזיק טובה לעצמו; אהוב, אוהב את-המקום, אוהב את-הבריות, אוהב את-הצדקות, אוהב את-המישרים, אוהב את-התוכחות; ומתרחק מן-הכבוד; ולא מגיס לבו בתלמודו, ואינו שמח בהוראה; נושא בעל עם חבירו, ומכריעו לכף זכות, ומעמידו על האמת, ומעמידו על השלום; ומתישב לבו בתלמודו; שואל ומשיב, שומע ומוסיף; הלומד על מנת ללמד, והלומד על מנת לעשות; המחכים את-רבו, והמכונן את-שמועתו, והאומר דבר בשם אומר. הא למדת כל-האומר דבר בשם אומר מביא גאלה לעולם, שנאמר (אסתר ב), ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי.

6:6 La Torà és més gran que el sacerdoci i que el regnat perquè el regnat s'aconsegueix amb trenta virtuts i el sacerdoci amb vint-i-quatre, però la Torà s'aconsegueix amb quaranta-vuit qualitats, i aquestes són: amb l'estudi, amb l'orella que escolta, amb la boca preparada, amb el patiment del cor, amb por, amb respecte, amb humilitat, amb alegria,

⁴¹² Sl 128:2, "Menjaràs del fruit del teu treball, / seràs feliç i tindràs sort" (Ibíd., p. 1.041).

amb puresa, amb freqüentació dels savis, amb precisió dels amics, amb debat dels alumnes, amb reflexió, amb recitació de la Misnà, amb comerç insignificant, amb feina, amb poc goig, amb poca son, amb poca conversa, amb poca broma, amb paciència, amb bon cor, amb constància del savis, amb acceptació dels patiments. El que reconeix el seu lloc, el que gaudeix amb la seva part, el que fa una tanca a les seves paraules i no s'atribueix el mèrit per ell mateix, el que és estimat, el que estima Déu, el que estima les criatures, el que estima les almoines, el que estima la rectitud, el que estima les reprimendes, s'aparta dels honors, no és arrogant en el seu estudi, no s'alegra en l'aprenentatge, comparteix la càrrega amb el seu amic, no és rotund amb ell, sinó equitatiu, l'adreça a la veritat i l'adreça a la pau, i assenta el seu cor en el seu estudi, pregunta i respon, escolta i afegeix, el que aprèn per ensenyar, el que aprèn per fer, el que enlluerna el seu mestre, reflexiona allò que escoltà i el que diu una cosa en el nom del qui ho digué; aleshores heu après que qui diu una cosa en el nom de qui ho digué porta la redempció del món; com està escrit (al llibre d'Ester 2:22)⁴¹³: «Dirà Ester al rei en el nom de Mordechai.»

ז גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעשיה בעולם הזה ובעולם הבא, שְׁנֵאָמַר (משלי ד), כִּי-חַיִּים הֵם לְמוֹצְאֵיהֶם וְלִכְל-בְּשָׂרוֹ מֵרָפָא ; וְאוֹמֵר (שם ג), רַפְאוֹת תְּהִי לְשֶׁרֶף וְשִׁקּוּי לְעִצְמוֹתָיֶךָ ; וְאוֹמֵר (שם), עַץ-חַיִּים הִיא לְמַחְזִיקִים בָּהּ וְתוֹמְכֶיהָ מְאֹשֶׁר ; וְאוֹמֵר (שם א), כִּי לוֹיֵת חוֹ הֵם לְרֹאשֶׁף וְעֵנְקִים לְגִרְגָּרָתָיֶךָ ; וְאוֹמֵר (שם ד), תִּתֵּן לְרֹאשֶׁף לוֹיֵת-חוֹ עֲטָרֹת תִּפְאָרֹת תִּמְגַּנֵּף ; וְאוֹמֵר (שם ט), כִּי בִי יִרְבוּ יָמֶיךָ וְיִוְסִיפוּ לָךְ שָׁנוֹת חַיִּים ; וְאוֹמֵר (שם ג), אֶרֶץ יָמִים בִּימִינָהּ בְּשִׂמְאוֹלָהּ עֶשֶׂר וְכְבוֹד ; וְאוֹמֵר (שם), כִּי אֶרֶץ יָמִים וְשָׁנוֹת חַיִּים וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ . וְאוֹמֵר (שם), דְּרָכֶיהָ דְּרָכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם⁴¹⁴.

6:7 Gran és la Torà que dóna vida a qui la fa (la practica) en aquest món i en el món que esdevindrà; com està escrit (al llibre de *Proverbis* 4:22)⁴¹⁵: «Perquè és vida per a qui la troba i cura per a la seva carn»; es

⁴¹³ Est 2:22, "Tan bon punt Mardoqueu en tingué notícies, va fer-ho saber a la reina Ester, i ella, en nom de Mardoqueu, ho va comunicar al rei" (Ibíd., p. 1.233). Vet aquí que Mordechai i Mardoqueu és la mateixa persona.

⁴¹⁴ L'última oració d'aquest verset 'שָׁלוֹם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם' no apareix en l'edició de Judaica Press, però sí a la resta d'edicions comparades.

⁴¹⁵ Pr 4:22, "Qui les acull, troba la vida, / són remei per a tothom" (Ibíd., p. 1.135).

diu (a *Proverbis* 3:8)⁴¹⁶: «una cura hi haurà per al teu cos i beuratge per als teus ossos»; es diu (també al mateix llibre 1:9)⁴¹⁷: «és un arbre de la vida per als que s'aferran a ella i per als que li donen suport»; es diu (Ibid 4:9)⁴¹⁸: «perquè (les paraules de Torà) són una corona de gràcia per al teu cap i un collar per al teu coll»; es diu (Ibid 4:9): «(la Torà) donarà al teu cap una corona de gràcia que et protegirà»; es diu (Ibid 9:11)⁴¹⁹: «perquè amb mi seran més llargs els teus dies i t'afegiran anys de vida»; com es diu (Ibid: 3:16)⁴²⁰: «dies llargs en la seva mà dreia i en la seva mà esquerra riquesa i honor»; es diu (Ibid 3:2)⁴²¹: «perquè dies llargs, anys de vida i pau t'afegiran»; i es diu (Ibid 3:17)⁴²²: «els seus camins són camins de goig i els seus senders són pau.»

ח רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יְהוּדָה מְשׁוּם רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאִי אוֹמֵר הַנּוֹי וְהַפֶּתַח וְהַעוֹשֵׁר וְהַכְּבוֹד וְהַחֲכָמָה וְהַזְקֵנָה וְהַשִּׁיבָה וְהַבְּנִים נֶאֱמָה לְצַדִּיקִים וְנֶאֱמָה לְעוֹלָם, שְׁנֵאמַר (שם טז), עֲטַרְתַּ תִּפְאֶרֶת שִׁיבָה בְּדַרְךָ צְדָקָה תִּמְצֵא; וְאוֹמֵר (שם כ), תִּפְאֶרֶת בְּחוּרִים כּוֹחֵם וְהַדֵּר זְקֵנִים שִׁיבָה; וְאוֹמֵר (שם יד), עֲטַרְתַּ חֲכָמִים עֲשֶׂרָם; וְאוֹמֵר (שם יז), עֲטַרְתַּ זְקֵנִים בְּנֵי בָנִים וְתִפְאֶרֶת בָּנִים אֲבוֹתָם; וְאוֹמֵר (ישעיה כד), וְחִפְרָה הַלְּבָנָה וּבוֹשָׁה הַחֲמָה, כִּי-מִלֶּךְ הִי צְבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַיִם וְנִגְדַּד זְקֵנָיו כְּבוֹד. רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן מְנַסֵּיָא אוֹמֵר, אֵלּוּ שִׁבַּע מִדּוֹת שְׁמֹנוּ חֲכָמִים לְצַדִּיקִים כֻּלָּם נִתְקַיְמוּ בְּרַבִּי וּבְבָנָיו.

6:8 El mestre Ximeon ben Yehudà⁴²³, en el nom del mestre Ximeon ben Yohay⁴²⁴, diu: “La bellesa, la força, la riquesa, l'honor, la saviesa, la vellesa, les canes i els fills són convenientes per als justos i són

⁴¹⁶ Pr 3:8, “I fins els cos se’t refarà, / es rejoyeniran els teus ossos” (Ibíd., p. 1.132).

⁴¹⁷ Pr 1:9, “Com una diadema t’adornaran el front, / t’engalanaran com els collarets” (Ibíd., p. 1.129).

⁴¹⁸ Pr 4:9, “Com una diadema t’adornaràs el front, / t’engalanarà com una corona resplendent” (Ibíd., p. 1.134).

⁴¹⁹ Pr 9:11, “La saviesa allargarà els teus dies, / multiplicarà els anys de la teva vida” (Ibíd., p. 1.142).

⁴²⁰ Pr 3:16, “Amb una mà ofereix llarga vida, / amb l’altra, riquesa i honor” (Ibíd., p. 1.133).

⁴²¹ Pr 3:2, “Gaudiràs de llarga vida, / dies i anys de prosperitat” (Ibíd., p. 1.132).

⁴²² Pr 3:17, “Condueix per camins delictosos, / per viaranys tranquils” (Ibíd., p. 1.133).

⁴²³ Com explica Ferrer, aquest mestre és en altres textos anomenat Ximeon ben Menasyà. Contemporani i amic de Rabbí, que visqué entre les acaballes del segle II i el començament del III (2010, p. 156).

⁴²⁴ Mestre també esmentat als versets 3.3 i 4.13.

convenients per al món; com està escrit (al llibre de *Proverbis* 16:31)⁴²⁵: «Una corona de gràcia són les canes, pel camí de la caritat la trobaràs»; es diu (a *Proverbis* 20:29)⁴²⁶: «La corona dels joves és la seva força i l'honra dels vells, les canes»; es diu (Ibid 14:24)⁴²⁷: «la corona del savi és feta per a ells»; es diu (Ibid 17:6)⁴²⁸: «la corona dels vells són els néts i la corona dels fills són els seus pares»; i es diu (al llibre d'*Isaïes* 24:23)⁴²⁹: «i s'avergonyeix la lluna i s'humilia el sol perquè regnà Déu dels exèrcits en el mont de Sió i sobre Jerusalem, i davant dels teus vells hi ha honor.» El mestre Ximeon ben Menasyà diu: “Aquestes set qualitats que enumeren els savis per als justos es troben totes en el mestre i en els seus fills.”

ט אָמַר רַבִּי יוֹסִי בֶן קַסְמָא פֻּעַם אַחַת הָיִיתִי מְהַלֵּךְ בְּדֶרֶךְ וַפְּגַע בִּי אָדָם אֶחָד וְנָתַן לִי שְׁלוֹם וְהַחֲזִירְתִּי לוֹ שְׁלוֹם. אָמַר לִי רַבִּי מֵאִיזָה מְקוֹם אָתָּה? אָמַרְתִּי לוֹ מֵעִיר גְּדוּלָה שֶׁל חֲכָמִים וְשֶׁל סוֹפְרִים אָנִי. אָמַר לִי רַבִּי רְצוֹנָךְ שֶׁתִּדּוֹר עִמָּנוּ בְּמִקְוֵמֵנוּ וְאָנִי אֶתֶן לְךָ אֶלֶף אֲלָפִים דְּנָרִי זָהָב וְאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיּוֹת. אָמַרְתִּי לוֹ אִם אַתָּה נוֹתֵן לִי כָּל-כֶּסֶף וְזָהָב וְאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיּוֹת שֶׁבַעוֹלָם אֵינִי דָר אֶלָּא בְּמִקְוֵם תּוֹרָה; וְכֵן כְּתוּב בְּסִפְרֵ תְהִלִּים עַל יְדֵי דָוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל טוֹב לִי תּוֹרַת פִּיד מֵאֲלָפֵי זָהָב וְכֶסֶף; וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁבַשְׁעַת פְּטִירְתּוֹ שֶׁל אָדָם אֵין מְלוּיִן לוֹ לְאָדָם לֹא כֶסֶף וְלֹא זָהָב וְלֹא אֲבָנִים טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיּוֹת אֶלָּא תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים בְּלִבָּד, שְׁנֵאֵמַר (מְשָׁלִי ו), בְּהִתְהַלֵּךְךָ תִּנְחָה אוֹתְךָ בְּשִׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עֲלֶיךָ וְהִקִּיצוֹת הִיא תְּשִׁיחָךְ; בְּהִתְהַלֵּךְךָ תִּנְחָה אֶתְךָ בְּעוֹלָם הַזֶּה; בְּשִׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עֲלֶיךָ בְּקִבְרְךָ; וְהִקִּיצוֹת הִיא תְּשִׁיחָךְ לְעוֹלָם הַבָּא. וְכֵן כְּתוּב בְּסִפְרֵ תְהִלִּים עַל יְדֵי דָוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל (תְּהִלִּים קִיט), טוֹב לִי תּוֹרַת פִּיד מֵאֲלָפֵי זָהָב וְכֶסֶף⁴³⁰. וְאוֹמֵר (חֲגִי ב), לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב נֶאֱמַר הִי צְבָאוֹת.

⁴²⁵ Pr 16:31, “Els cabells blancs són una noble corona: / Els qui vieuen honradament l’aconsegueixen” (BCI 2005, p. 1.154).

⁴²⁶ Pr 20:29, “La força és l’honor dels joves; / els cabells blancs, la glòria dels vells” (Ibíd., p. 1.162).

⁴²⁷ Pr 14:24, “La riquesa és la corona del savi, / el neci llueix la seva niciesa” (Ibíd., p. 1.150).

⁴²⁸ P17:6, “Els néts són la corona dels avis, / els pares són l’orgull dels fills” (Ibíd., p. 1.154).

⁴²⁹ Is 24:23, “La lluna es retirarà avergonyida, el sol s’amagarà ple de confusió, quan el Senyor de l’univers vindrà a regnar a la muntanya de Sió i a Jerusalem. La seva glòria es manifestarà als seus ancians” (Ibíd., p. 561).

⁴³⁰ Aquest fragment ‘ וְלִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב נֶאֱמַר הִי צְבָאוֹת ’ no apareix tampoc en l’edició de Judaica Press.

6:9 Digué el mestre Yossé ben Qismà⁴³¹: “Una vegada jo estava caminant pel camí i es trobà amb mi un home que em va saludar i jo li vaig retornar la salutació. Em digué: «Mestre, de quin lloc tu vens?» I jo li digué: «De la ciutat gran dels savis i dels escribes jo sóc.» Em digué: «Mestre, és la teva voluntat que visquis tu amb nosaltres en el nostre lloc? Jo et donaré mil milers de dinars d’or i pedres bones i precioses.» Jo li digué: «Si tu em dones tots els diners, l’or i les pedres bones i precioses que hi ha en el món, jo no viuria en cap lloc que no sigui en el lloc de la Torà.» Ja que així està escrit en el llibre dels *Salms* sobre David, Rei d’Israel: «bo és per a mi la Torà de la teva boca que milers (de dinars) d’or i diners (de plata)⁴³² i no només això, sinó que, a l’hora de la mort de l’home no l’acompanya ni els diners ni l’or ni les pedres precioses, sinó únicament la Torà i les bones accions»; com està escrit (al llibre de *Proverbis* 6:23)⁴³³: «En el teu camí (la Torà) et guiarà, quan jeguis et vigilarà i quan et despertis conversarà amb tu». En el teu camí et guiarà, en el món aquest; quan jeguis, et vigilarà, en la tomba; i quan et despertis conversarà amb tu en el món que esdevindrà, ja que així està escrit en el llibre dels *Salms* per la mà de David, Rei d’Israel, (llibre dels *Salms* 119:72)⁴³⁴: «és millor per a mi la Torà de la teva boca que milers d’or i de diners.» I també es diu (al llibre d’*Ageu* 2:8)⁴³⁵: «Per a mi els diners i per a mi l’or, digué Déu dels exèrcits.»”

י חֲמִשָּׁה קִנְיָנִים קָנָה לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ וְאֵלוֹ הוּא, תּוֹרָה קִנְיֹן אֶחָד, שָׁמַיִם וְאָרֶץ קִנְיֹן אֶחָד, אֲבָרָהֶם קִנְיֹן אֶחָד, יִשְׂרָאֵל קִנְיֹן אֶחָד, בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קִנְיֹן אֶחָד. תּוֹרָה מִנִּין? דְּכָתִיב (משלי ח), הִי קִנְיֵי רֵאשִׁית דְּרִכּוֹ קֶדֶם מִפְּעֻלָּיו מֵאֵז. שָׁמַיִם וְאָרֶץ מִנִּין? דְּכָתִיב (ישעיה סו), כֹּה אָמַר ה' הַשָּׁמַיִם כִּסְאֵי וְהָאָרֶץ הַדָּם רִגְלֵי אֵי-זֶה בֵּית אֲשֶׁר תִּבְנֶנּוּ לִי וְאֵי-זֶה מְקוֹם מְנוּחָתִי. וְאוֹמֵר (תהלים קד), מָה רַבּוּ מַעֲשֵׂיךָ הִי כָּלֶם בְּחֻכְמָה עֲשִׂיתָ מְלָאָה הָאָרֶץ קִנְיָנָךְ. אֲבָרָהֶם מִנִּין? דְּכָתִיב (בראשית יד), וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ אֲבָרָם לְאֵל עֲלִיוֹן קוֹנֵה שָׁמַיִם וְאָרֶץ. יִשְׂרָאֵל מִנִּין? דְּכָתִיב (שמות טו), עַד-יַעֲבוֹר עִמָּךְ הִי עַד-יַעֲבוֹר עִם-זוֹ קִנִּיתָ. וְאוֹמֵר (תהלים

⁴³¹ Mestre tannaïta de la tercera generació (Ferrer 2010, p. 158).

⁴³² Segons el Rabí Reuven Braumer, en la seva traducció del *Talmud de Babònia*, concretament al capítol de *Ovos* ('Pares' en íddix), un dínar d'or equival a vint-i-quatre dínars de plata. Vegeu www.613etc.com.

⁴³³ Pr 6:23, “El mestratge és llàntia i la instrucció és llum, / dóna vida la correcció que amonesta” (BCI 2005, p. 1.137).

⁴³⁴ Sl 119:72, “M’estimo més la Llei que et surt dels llavis / que mil monedes d’or o de plata” (Ibíd., p. 1.031).

⁴³⁵ Ag 2:8, “L’or i la plata són meus. Ho dic jo, el Senyor de l’univers” (Ibíd., p. 861).

טו), לקדושים אשר-בארץ המה ואדירי כל-הפצי בם. בית המקדש מנין? דכתיב (שמות טו), מכוון לשבתך פעלת הי מקדש אדני כוננו ידי; ואומר (תהלים עח), וביאם אל-גבול קדשו הר-זה קנתה ימינו.

6:10 Cinc adquisicions aconseguí el Sant per a ell mateix, beneït sigui, en el seu món, i aquestes són: La Torà és una adquisició; el cel i la terra són una altra adquisició; Abraham és una altra adquisició; Israel és una altra adquisició; el Temple és una altra adquisició. Com se sap que la Torà (és una adquisició)? Està escrit (al llibre de *Proverbis* 8:22)⁴³⁶: «Déu m'adquirí al començament del seu camí abans que les seves obres des del principi.» Com se sap que el cel i la terra (són una altra adquisició)? Està escrit (al llibre d'*Isaïes* 66:1)⁴³⁷: «D'aquesta manera digué Déu, el cel és el meu tro i la terra l'escambell dels meus peus. Quina és la casa que construïren per a mi i quin és el lloc del meu descans?» Així es diu (al llibre dels *Salms* 104:24)⁴³⁸: «Quantes són les teves obres, Déu! Totes elles les vas fer amb saviesa i plena és la terra de les teves creacions.» Com se sap que Abraham (és una altra adquisició)? Està escrit (al llibre del *Gènesi* 14:19)⁴³⁹: «I ell beneï i digué: Beneït sigui Abraham per Déu, ja que Déu creà el cel i la terra.» Com se sap que Israel (és una altra adquisició)? Dictat és (al llibre de l'*Èxode* 15:16)⁴⁴⁰: «Fins que passi el teu poble, Déu, fins que passi el poble que tu creares». I es diu (a *Salms* 16:3)⁴⁴¹: «Pels sants que estan en la Terra i pels poderosos tot el meu desig està en ells.» Com se sap que el Temple (és una altra adquisició)? Dictat és (a *Èxode* 15:17)⁴⁴²: «El lloc que creares tu, Déu, el Sant Nostre Senyor, i que prepararen les

⁴³⁶ Pr 8:22, "El Senyor em posseïa al començament, / abans de les seves obres, des de sempre" (Ibíd., p. 1.140).

⁴³⁷ Is 66:1, "Això diu el Senyor: «El cel és el meu tron, i la terra, l'escambell dels meus peus. Quina casa em podríeu edificar? A quin lloc podria residir?»" (Ibíd., p. 616).

⁴³⁸ Sl 104:24, "Què em són, de variades, Senyor, les teves obres! / Totes les has fetes amb saviesa./ La terra és plena de les teves criatures" (Ibíd., p. 1.009).

⁴³⁹ Gn 14:19, "I va beneir Abram tot dient: -Beneït siguis, Abram, pel Déu altíssim. Creador del cel i de la terra" (Ibíd., p. 30).

⁴⁴⁰ Ex 15:16, "Han caigut damunt d'ells el pànic i el terror; la força del teu braç els ha deixat muts com la pedra, mentre el teu poble travessava, Senyor; mentre travessava el poble que t'has fet tu" (Ibíd., p. 104).

⁴⁴¹ Sl 16:3, "Adoren els déus d'aquesta terra, divinitats que jo també estimava" (Ibíd., p. 903).

⁴⁴² Ex 15:17, "Fes-lo entrar en la muntanya; implanta'l, Senyor; a la teva heretat, al lloc que has preparat per residir-hi, al santuari que han bastit les teves mans" (Ibíd., p. 104).

teves mans.» I també es diu (a *Salms* 78:54)⁴⁴³: «I els portà Déu a la frontera del seu santuari, aquest mont el creà la seva mà dreta.»

יא כָּל מֵה-שֶׁבְרָא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ לֹא בָּרָאוּ אֱלֹהִים לְכַבּוֹדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מג), כָּל הַנִּקְרָא בְּשֵׁמִי וְלְכַבּוֹדִי בְּרֵאתִיו יִצְרַתִּיו אֶף עֲשִׂיתִיו; וְאוֹמֵר (שמות טו), הִי יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד. רַבִּי חֲנִינְיָא בֶן עֲקֵשְׁיָא אוֹמֵר רָצָה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְזַכּוֹת אֶת-יִשְׂרָאֵל לְפִיכֶךָ הַרְבֵּה לָהֶם תּוֹרָה וּמִצְוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר הִי חֲפָץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וַיֵּאדָּר.

6:11 Tot el que creà el Sant, beneït sigui, en el seu món, no ho creà sinó per a la seva glòria; com està escrit (al llibre d'*Isaïes* 43:7)⁴⁴⁴: «Tot el que fou anomenat en el meu món i per a la meva glòria ho creí, ho formí i també ho fiu.» I es diu (al llibre de l'*Èxode* 15:18)⁴⁴⁵: «Déu regnarà en el món per sempre.» El mestre Hananyà ben Aqaixyà⁴⁴⁶ diu: “Volgué Déu acreditar Israel per aquest motiu, per ells engrandí la Torà i els preceptes”; com està escrit (al llibre d'*Isaïes* 42:21)⁴⁴⁷: «Déu volgué per la seva justícia engrandir la Torà i fer-la poderosa.»

⁴⁴³ Sl 78:54, “Els introduí en el seu clos sagrat, a la muntanya que el seu braç es conquerí” (Ibíd., p. 980).

⁴⁴⁴ Is 43:7, “Tots els qui porten el meu nom, i que jo, per la meva glòria, he creat, he format i he fet!” (Ibíd., p. 586).

⁴⁴⁵ Ex 15:18, “El Senyor és rei per sempre més!” (Ibíd., p. 104).

⁴⁴⁶ Mestre tannaïta de la quarta generació, citat en comptades ocasions (Ferrer 2010, p. 163).

⁴⁴⁷ Is 42:21, “El Senyor; que és bo, s’havia complagut a fer gran i gloriós el seu disegni” (BCI 2005, p. 585).

6. EL PIRQÉ ABOT ALS RESPONSA

6.a. Introducció als Responsa

Com hem esmentat prèviament, ‘respona’ és la nomenclatura llatina per referir-se al corpus hebreu conegut com ‘seelot u-teixuvot⁴⁴⁸’ (en català, ‘preguntes i respostes’). Aquests respona eren les decisions d’ordre jurídic que eminents rabins donaven per escrit en actuar com a jutges, o que bé, presidien les acadèmies rabíniques, en resposta a les preguntes o consultes sotmeses al seu parer per altres components del magisteri rabínic, per dirigents comunitaris, o bé per simples particulars⁴⁴⁹; així doncs, tot aquest corpus serà la base de la jurisprudència de la llei jueva.

Com indicàvem a la introducció, el programa informàtic *The Global Jewish Database: The Respona Project* de la Universitat de Bar Ilan a Israel és una base de dades de documents hebreus. Aquest programa és un dels més complets quant a la recopilació de textos religiosos i legals, ja que conté la Torà, la Misnà, el Talmud Babilònic amb els comentaris de Raixí, el Talmud de Jerusalem, el Misné Torà de Maimònides i un bon corpus de respona entre d’altres. Si cerquem en aquesta base de dades la paraula ‘abot’, trobem una infinitat de resultats, ja que recordem que el significat d’aquesta paraula és ‘pares’. Ara bé, si introduïm al cercador ‘pirqué abot’ o bé ‘masechet abot’ i acotem la cerca a només aquells documents que són respona, obtenim un bon grapat (vint-i-nou entrades per a la primera denominació i divuit per a la segona)⁴⁵⁰ entre els quals trobem respona dels rabins que tot seguit relacionem cronològicament:

⁴⁴⁸ En hebreu, שאלות ותשובות.

⁴⁴⁹ Orfali 1982, p. 16.

⁴⁵⁰ Això no significa que només hi hagi aquest nombre de resultats que parlen del Pirqué Abot; tot el contrari, ja que també s’hi poden fer més cerques utilitzant altres claus, com ara combinacions de paraules o, fins i tot, un verset de l’Abot, i trobar aquelles ‘teixuvot’ on se cita el verset en qüestió.

- Maimònides (1135-1204)
- Moisès ben Isaac Alashkar (1466-1542)
- Moisès ben Israel Iserles (1520-1572)
- Yair Bacharach (1639-1702)
- Yaaqob ben Yossé Reischer (1661-1733)
- Menahem Medel Sneerson (1789-1866)
- Benjamí Zeev, conegut com Theodor Herzl (1860-1909)
- Moisès Kalpon ha-Cohen, conegut amb l'acrònim RaMaCH (1874-1950)
- Moisès Feinstein (1895-1986)
- Yekusiel Yehudà Halberstam (1905-1994)
- Tzitz Elièzer (1915-2006)

6.b. Exemples

De tots els resultats trobats, només presentem tres resposta de diferents èpoques; en primer lloc, proposem un regest seguit del text original en hebreu:

- **1r exemple: Responsum núm. 436. Maimònides respon al rabí Ovàdia Ger Tsédeq, conegut amb el sobrenom de 'El Just', sobre la seva qüestió sobre la por que s'ha de tenir a les benediccions celestials.**

RaMBaM bassa la seva resposta en el passatge d'**Abot 4:22**⁴⁵¹ i comenta que el nostre destí està en les mans de Déu, ja que el poder del Creador és infinit i tot ho observa.

⁴⁵¹ Vegeu Abot 4:22, p. 103.

El rabí Ovàdia fou un cristià d'origen normand que es convertí en jueu en època de les croades, un període dur per al poble jueu per les persecucions que patiren. No en va, aquest mestre adoptà el nom d'Ovàdia que significa 'servent de Déu'.

שו"ת הרמב"ם סימן תלו

(לר' עובדיה גר צדק). שאלה על הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ברכות ל"ג ב' וש"נ. תשובה על מה שאמרת אתה כי כל מעשה [בני] האדם אינם בגזירה מלפני הבורא יתעלה הוא האמת שאין בו דופי ולפיכך נותנים לו שכר אם הלך בדרך טובה ונפרעין ממנו אם הלך בדרך רעה וכל מעשה בני האדם בכלל יראת שמים הם וסוף כל דבר ודבר ממעשה בני האדם בא לידי מצוה או עבירה וזה שאמרו רז"ל הכל בידי שמים במנהגו של עולם ותולדותיו וטבעו כגון מיני אילנות וחיות ונפשות ומדעות וגלגלים ומלאכים הכל בידי שמים, וכבר הרחבנו בפ"י **מסכת אבות סוף פ"ד משנה כ"ב** ענין זה והבאנו ראיות. וכן בתחלת החבור הגדול מוסב על ס' משנה תורה ריש ה' דעות ולא על ס' המצות, ע"י רמשי"ש רשימת בודלינה עמ' אלף תשע מאות ושתים אשר חברנו בכל המצות. וכל המניח דברים שביארנו שהם בנויים על יסודי עולם והולך ומחפש בהגדה מן ההגדות או במדרש מן המדרשים או מדברי אחד הגאונים ז"ל עד שימצא מלה אחת ישיב בה על דברינו שהם דברי דעת ותבונה אינו אלא מאבד עצמו לדעת ודי לו מה שעשה בנפשו. וזה שאמ' לך רבך בת פלוני לפלוני סוטה ב' א', מ"ק י"ח ב' וממון של פלוני לפלוני אם גזרה השוה בכל היא זאת והדברים כפשוטן. למה נאמ' בתורה דברים כ' ה' ואילך פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה ואיש אחר יחללנו. וכי יש בעולם בעל דעה יסתפק לו דבר זה אחר מה שכתוב בתורה. אלא כך ראוי למי שהוא מבין ולבו נכון לטול דרך האמת שישים ענין זה המפורש בתורה עיקר ויסוד שלא יהרוס בנין ויתד התקועה אשר לא תמוט וכשימצא פסוק מדברי הנביאים או דבר מדברי רז"ל חולק על עיקר זה וסותר ענין זה ידרוש ויבקש בעין לבו עד שיבין דברי הנביא או החכם אם יצאו דבריהם מכוונים בענין המפורש בתורה הרי מוטב ואם לאו יאמר דברי הנביא הזה או דברי חכם זה איני יודע אותם. ודברים שבגו הם ואינם על פשוטיהם. וזה שאמ' החכם בתו של פלוני לפלוני דרך שכר או דרך פורענות הוא זה. שאם זה האיש או זאת האשה עשו מצוה שראוי ליתן שכרה בהם זיווג יפה ומשובח הקב"ה מזווגן זה לזה. וכן אם ראוי ליפרע מהם בזיווג שיהיה בו קטטה ומלחמה תמיד מזוגן. וזה כענין שאמרו רז"ל ירושלמי קדושין פ"ג הי"ד, בראשית רבה פ' ס"ה אות ב' אפילו ממזר אחד בסוף העולם וממזרת אחת בסוף העולם הקב"ה מביא ומזווגן זה לזה ואין דבר זה השוה לכל אלא לאלו שנתחייבו או שזכו כמו שישר בעיני אלהים יתעלה. וכל אלו הדברים הם בנויים על מה שפירשנו בפירוש משנת אבות שם, וע"י שמנה פרקים פ"ח כמו שהבנת. וחכם גדול אתה ולב מבין יש לך שהבנת הדברים וידעת דרך הישרה. וכתב משה ב"ר מימון זצ"ל בשו"ת תשב"ץ שציינתני כתב: והרמב"ם תקן בזה בתשובה ואמר כי בת פלוני לפלוני נאמר דרך שכר ודרך פורענות מזווגן לו זווג כעור והביא סעד לזה מ"ש בב"ר בפסוק ויהי עשו בן מ' שנה וכו', וע"י מש"כ ראזין דיא אתיקדיס מימונידס ברעסלא אלף שמונה מאות שבעים ושש עמ' ס"ח הע"י ג' ושם עמ' ס"ט על ת' זו.

- **2n exemple: Responsum núm. 83. El rabí Moisès Iserles assenyala la importància que té estudiar els diferents llibres sagrats començant per la Torà i acabant pel Talmud.**

És important subratllar que aquest autor esmenta l'Abot no com a part de la Misnà, sinó com a cos independent. També assenyala que s'han d'estimar els autors de les Escripures i, amb aquest motiu, cita les paraules del mestre Ben Zomà que apareixen en **Abot 4:1**: "Qui és savi? Aquell que aprèn de l'home".

Moisès ben Israel Iserles (1520-1572) fou conegut amb l'acrònim de ReMA (en hebreu, רמ"א). Nascut a Cracòvia, és considerat una personalitat molt important en el món asquenazita per la seva obra ha-Mapà sobre la llei jueva; a més del seu extens corpus de resposta recopilats sota el títol de *Teixuvot Remà*.

שו"ת הרמ"א סימן פג ד"ה אשר לא

אשר לא ינום ולא יישן, ינצור כאישון, החכם הכולל נבון לחשון, גדול בדורו כבן עמינדב הוא נחשון ע"פ חז"ל: היה נחשון מלך (ספרי נשא מ"ז), לכל דבר וקדושה נמנה ראשון. הוא האלוף מוהר"ר גרשון ש"ן ולכל דיליה שלום רב. ענות מעלתך תרבני תהילים יח, לו דפק על דלתותי, לאמר פתחי לי אחותי רעיתי שה"ש ה, ב אמר לחכמתי אחותי את ואם לבינתי תקרא משלי ז, ד. ואם אין בי חכמה ובינה מ"מ לא אוכל להמרות פני גדול כמעלתך, ואין טעם לרצון. וכבר אמרו **פרקי אבות פ"ד משנה א** איזהו חכם הלומד מכל אדם, אף כי קטן הוא. ובזו נודע לי גדולת מעלתו ורוב חשקו לבקש אחר החכמה לחפשה בחורין ובסדקין לאור הנר לא לאור החמה ולא לאור האבוקה ע"פ פסחים ז סוף ע"ב, ואף כי הדרך רחוקה המלים ואף כי הדרך רחוקה באותיות רש"י ובסוגריים בדפוס א. ולכן ברך לקחתי וברך אשיב למעלתך ע"פ במדבר כג, כ, ובזה אתמיד ובאהבתו אשגה תמיד. מצורף לזה, שכפי הנראה לי אחר התבונני מתוך כתב מעלתך נדמה לי, כי באמת משל היה ולא בא מר אלא לבדקני בהלכות, והתלמוד גדול מן המעשה. ולכן על כרחי אני מוכרח להשיב שואלי דבר ולראות וליראות וליראות באותיות רש"י ובסוגריים בדפוס א פני האדון, כמאמרם ז"ל ריש מסכת חגיגה ב, א כדרך שבא לראות כך בא ליראות. ואף כי מעלת כ"ת הקשה לשאול ממני במה שכתב שאשיב לו מן התלמוד בבלי וירושלמי ספרא וספרי ותוספתא, ומי כמוני יערכנה ויגידה. ובאמת ששאלה זו נאותה לגדול בישראל כמעלתך הבקי בכל אלה, ויודע שיש להשיב מהן בנדון שלפנינו. ומכל מקום דברי מעלתך לא יבהלוני ואשיב כפי השגת ידי, ומשחרי ימצאוני/ימצאוני/ לומר הנני להשיב לשולח אלי דבר. אך בריב לא לי לא אתגבר, לפסוק על מעשה כל זמן שלא אשמע שני הצדדים לא אתחבר עיין לעיל סי' נו מרדכי המסומן בהערה ב'. ולכן דברי להלכה לא למעשה אחבר. והנה שמעתי כי מעלתו מרכיב דבריו אתרי ריכשי, וכתב דבריו ג"כ לשארי

הגאון מהר"ר שלמה. והנה אריה אבי תרי לא נפל שבת קנא, ב אם לא שנדמה לו כו'. על כן עתה אקום אומר להשיב על שאלתו.

- **3er exemple: Responsum núm. 26. El rabí Tsemà Tsédeq dóna resposta al dubte de si es pot o no resar el 'kaddix'⁴⁵² en xabbat.**

El rabí aconsella que sí es resi perquè, segons **Abot 2:13**, tot i que hem de ser cauts en les oracions, recitar aquesta pregària que és en memòria dels morts és un bon acte, i recordem que Déu contempla i observa les nostres accions.

Conegut amb el sobrenom de Tsemà Tsédeq, el rabí Menachem Mendel Sneerson (1789-1866) naixé a l'actual Bielorrússia i fou una autoritat rabínica descendent del moviment ortodox hassídic anomenat 'Habad Lubavitz'. Aquest moviment 'lluítà' contra la poderosa Rússia i el moviment de 'l'haskalà' (en català, 'il·lustració jueva'), que començava a esbandir-se entre els asquenazites europeus. Entre les seves obres, es trobem vuit volums de resposta sobre qüestions legals i innovacions sobre el Talmud.

שו"ת צמח צדק (הקדמון) סימן כו ד"ה שנים שנזדמן

שנים שנזדמן להם בשוה ביום השבת יום שמת בו אביהם או אמם שנוהגין לומר קדיש באותו יום. והטילו גורל בליל שבת והגיד זה שזכה בגורל ולמחרתו לתפלת שחרית הגיד השני קדיש אחר התפלה. ולמנחה שאומרים גם כן קדיש על **פרקי אבות** שנוהגין לומר אחר התפלה נפל חילוק ביניהם הראשון אמר כבר זכיתי לומר קדיש בליל שבת ואתה לשחרית. וחוזר הקדיש למנחה עלי בחוזר חלילה דאל"כ מה אהני לי הגורל דמה לי לומר בליל שבת או למחרתו לשחרית והשני אומר שלא זכה הראשון בגורל אלא לומר הקדיש הראשון. ורצה להטיל גורל חדש על הקדיש השלישי למנחה :

⁴⁵² El 'kaddix' és una de les principals oracions jueves. És una pregària de dol, i tot la pèrdua d'un ésser estimat, recitem kaddix per demostrar que seguim lloant Déu.

7. CONCLUSIONS

L'objectiu original del tractat d'Abot era mostrar la font i l'autoritat de la llei tradicional divina que fou revelada a Moisès al Mont Sinaí i demostrar, alhora, el llinatge i la continuïtat d'aquest patriarca en la persona de Josué, dels ancians i dels homes de la Gran Sinagoga, fins arribar als rabins que van viure durant el període entre 200 abans de la n. e. fins al 200 de la nostra⁴⁵³. Fóra com fou, aquesta cadena de transmissió presentà un conjunt de màximes, preceptes i aforismes per dirigir la vida diària del poble jueu.

Hem vist que, a l'edat mitjana, aquesta obra fou essencial, ja que estigué en boca i mans de les autoritats rabíniques a cada banda de la Mediterrània independentment de la corrent filosòfica que professaren. En analitzar els comentaris de Maimònides i de ha-Gerondí, trobem que el mestre català fou més extens en la seva interpretació d'Abot i que, fins i tot, cità altres textos de la Misnà per argumentar els seus propis. Això no implica que el mestre andalusí fou breu en la seva comesa, ja que recordem que, a més, elaborà una introducció notòria al seu comentari. I és que la contribució de Maimònides en sistematitzar la Llei Oral en el seu *Misné Torà* assentà càtedra, ja que la seva organització de la Misnà permeté que els estudiosos poguessin interpretar la llei d'una manera acurada. Per aquest motiu, el mestre andalusí no necessità fer llargs comentaris o fer referències a altres capítols de la Misnà; el seu comentari ja tenia prou consistència.

Ha-Gerondí coincidí en molts casos amb les explicacions de RaMBaM, fet que explica que no estava tan oposat al racionalisme del cordovès. Ara bé, el verset 4.5 és indubtablement un punt d'inflexió entre els racionalistes i llurs oponents. Com vèiem prèviament, en analitzar ambdós comentaris sobre aquest verset, Maimònides aprofità per criticar els seus adversaris quan recalçà, aprofitant les paraules dels rabins Tsadoq i Hil·lel, que no s'ha de fer de la Torà un negoci en ensenyar el seu contingut i significat, postura

⁴⁵³ Guttman 1950, p. 181.

que anava en contra de la ideologia dels rabins provençals i europeus que tingueren una manera molt distinta de veure les Escriptures. Com explicàvem en l'anàlisi d'aquest passatge d'Abot, el silenci del gironí envers la posició de RaMBaM i la manca de discrepància en molts altres deixen entreveure o que, d'una banda, estava a favor dels comentaris de Maimònides o, d'una altra, els ignorà per no entrar en més polèmica tant en contra de l'andalusí com en contra dels rabins del seu entorn.

La redacció de molts altres comentaris sobre aquesta peça literària, religiosa, filosòfica i jurídica en època medieval, juntament amb les esmentes als responsa, fan d'aquest corpus una obra viva i mestra, mai no millor dit, sense la qual el Judaisme perdria un dels seus pilars bàsics, no només en l'edat mitjana sinó en el present. En definitiva, el *Pirqé Abot* és un cos literari tancat, però que les seves pàgines continuen obertes entre les comunitats jueves més practicants d'avui dia. Precisament el seu fonament i estrep, i la gran presència als responsa obren la porta a un estudi futur de l'Ètica dels Pares molt més detallat i exhaustiu. Reprenent les paraules del mestre Xammay, "*Fem que duri el nostre estudi en la Torà. Diguem poc i fem molt...*" (Abot 1:15).

8. BIBLIOGRAFIA

Fonts Primàries:

Llibres:

BLACKMAN, PHILIP. *Mishnayoth Volume IV, Order Nezikin*. New York City: The Judaica Press Inc., 1963.

אלבק, חנוך. *ששה סדרי משנה, סדר נזיקין*. ירושלים: הוצאת מוסד ביאליק דביר, 1959.

SEDLEY, DAVID. *Rabbenu Yonah on Pirkei Avos*. Nova York: The Judaica Press Inc., 2008. ISBN 978-1-932443-91-2.

TOUGER, ELIYAHU. *Shemoneh Perakim: The Rambam's Classic Work of Ethics and Maimonides' Pirkei Avot with the Rambam's commentary*. Nova York: Moznaim Publishing Corporation, 1994. ISBN 0-940118-98-X.

Base de dades:

The Online Responsa Project [CD]: Judaic Responsa - Global Jewish Database. Versió CD 14 Plus. Universitat de Bar Ilan, Israel. 2007. [Última consulta: 21-5-2014].

Fonts Secundàries:

Llibres:

ASSOCIACIÓ BÍBLICA DE CATALUNYA. *La Bíblia: BCI: bíbia catalana, traducció interconfessional*. Barcelona: Editorial Claret, 2005. ISBN 84-7263-862-6.

CUKIERKORN, JACQUES. *Pirkei Avot: La Ética de Nuestros Padres*. Ciutat de Mèxic: Comunidad Brit Brajà de México Publicaciones, 2011.

CALIMANI, DARIO. "Introduzione a Trattato morale – Pirké Avoth" a SIMON CALIMANI & JACOB SARAVALL *Trattato morale – Pirké Avoth*. Venècia: Filippi Editore, 1996, pp. 3-13.

- DE LANGE, NICHOLAS. *El Judaísmo*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. ISBN 84-8323-122-0.
- DEL VALLE, CARLOS. *La Misna*. Madrid: Editora Nacional, 1981. ISBN 84-276-0556-0.
- ELLIGER, K & W. RUDOLPH. *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1997. ISBN 3-438-05219-9.
- FERRER I COSTA, JOAN. *La Saviesa dels Pares d'Israel: El tractat Abot de la Misnà*. Barcelona: Fragmenta Editorial S.L.L., 2010. ISBN 978-84-92416-33-2.
- GOLDIN, JUDAH. *The Living Talmud: The Wisdom of the Fathers*. Nova York: New American Library of World Literature Inc., 1957.
- GORFINKLE, JOSEPH I. *Pirke Avot, Traditional Text: The Sayings of the Jewish Fathers*. 2005. Disponible a: [http://aren.org/prison/documents/religion/Misc/Pirke%20Avot,%20Traditional%20Text%20\(1\).pdf](http://aren.org/prison/documents/religion/Misc/Pirke%20Avot,%20Traditional%20Text%20(1).pdf). [Última consulta: 24-04-2014].
- HABER, YAACOB, Foreword. En *Rabbenu Yonah on Pirkei Avos*. Nova York: The Judaica Press Inc., 2008. ISBN 978-1-932443-91-2.
- ISRAELSTAM, J. "Aboth" a EZEKIEL ISIDORE EPSTEIN *The Babylonian Talmud – Seder Nezikin*. Londres: The Soncino Press, 1935.
- KAHANE, A. *The Oxford English-Hebrew Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 1998. ISBN 978-0198601727.
- KRAVITZ, LEONARD et Al. *Pirkei Avot. A modern commentary on Jewish Ethics*. Nova York: URJ Press, 1993. ISBN 978-0807404805.
- LAUDEN, EDNA & LIORA WEINBACH. *+5000 Diccionario para estudiantes de hebreo*. Tel Aviv: Diaspora W.Z.O., 1988. ISBN 965-390-005-6.
- MANGEL, NISSEN. *The Rambam: A Brief Biography*. Brooklyn, Kehot Publication Society, 1985. ISBN 978-0826604330.
- ORFALI LEVÍ, MOISÉS. *Los Conversos Españoles en la Literatura Rabínica. Problemas Jurídicos y Opiniones Legales durante los Siglos XII-XVI*. Salamanca: Imprenta Calatrava, 1982. ISBN 84-7299-097-4.
- ORIÁN, MEIR. *Maimónides: Vida, Pensamiento y Obra*. Barcelona: Riopiedras Ediciones, 2003. ISBN 84-7213-168-8.

ROMANO, DAVID. *Antología del Talmud*. Barcelona: Editorial Planeta S.A., 1975. ISBN 84-320-1676-4.

SEARS, DOVID. *Breslov Pirkey Avot (Ethics of the Fathers). Based on the teachings of Rebbe Nachman of Breslov*. Nova York: Breslov Research Institute, 2010. ISBN 978-1-928822-16-5.

SKOLNIK, FRED et Al. *Encyclopædia Judaica*. Jerusalem: Keter Publishing House Ltd. 2007. ISBN 978-0-02-865928-2.

SMILÉVITCH, ERIC. *Leçons des Pères du Monde. Pirqué Avot et Avot de Rabbi Nathan Version A et B*. La Grassa: Editions Verdier, 1983. ISBN 2-86432-027-4.

SUÁREZ , LUÍS. *Los Judíos*. Barcelona: Editorial Ariel, 2005. ISBN 84-344-6774-7.

TAYLOR, CHARLES. *Sayings of the Jewish Fathers*. Nova York: Ktav Publishing House Inc., 1969.

TARGARONA BORRÁS, JUDIT. *Diccionario Hebreo/Español*. Barcelona: Riepiedras Ediciones, 1995. ISBN 84-7213-128-9.

TOUGER, ELIYAHU. *Mishne Torah: Sefer Hamadah – Book of Knowledge*. Nova York: Moznaim Publishing Corporation, 2010. ISBN 978-1885220691

ZLOTOWITZ, MEIR. *Pirkei Avos: Ethics of the Fathers. A new translation with a commentary anthologized from the classical Rabbinic sources*. Brooklyn: Mesorah Publications Ltd., 2012. ISBN 978-0-89906-205-1.

Articles academics:

BEECHER, WILLIS J. "The Men of the Great Synagogue" a *The Hebrew Student*, 1883, vol. 2, núm. 7, p. 201-207.

COHON, SAMUEL S. "Pirke Aboth. The Tractate 'Fathers' from the Mishnah, Commonly Called 'Sayings of the Fathers' by R. Travers Herford" a *Journal of Bible and Religion*, 1946, vol. 26, núm. 3, p. 233.

CURRIE, JOHN. "Pirke Aboth" a *The Old Testament Student*, 1884, vol. 3, núm. 7, p. 259-260.

FINKESLSTEIN, LOUIS. "Introductory Study to Pirke Abot" a *Journal of Biblical Literature*, 1938, vol. 57, núm. 1, p. 13-50.

GOTTLIEB, ISAAC B. "Pirke Abot and Biblical Wisdom" a *Vetus Testamentum*, 1990, vol. 40, núm. 2, p. 152-164.

GUTTMANN, ALEXANDER. "Tractate Abot: Its Place in Rabbinic Literature". *The Jewish Quarterly Review. New Series*, 1950, vol. 41, núm. 2, p. 181-193.

KATSH, ABRAHAM. "Unpublished Geniza Fragments of Pirke Aboth in the Antonin Geniza Collection in Leningrad" a *The Jewish Quarterly Review. New Series*, 1970, vol. 61, núm. 1, p. 1-14.

KELLNER, MENACHEN. "Heresy and the Nature of Faith in Medieval Jewish Philosophy" a *The Jewish Quarterly Review. New Series*, 1987, vol. 77, num. 4, p. 299-318.

KOHN, JACOB. "The Ethics of the Fathers by Alexander Kohut and Barnet A. Elzas" a *The Jewish Quarterly Review. New Series*, 1921, vol. 12, núm. 2, p. 252-256.

PFEIFFER, ROBERT H. "Pirke Aboth. The Tractate 'Fathers' from the Mishnah, Commonly Called 'Sayings of the Fathers' by R. Travers Herford" a *Journal of Bible and Religion*, 1946, vol. 14, núm. 2, p. 116.

PICK, B. "Pirke Aboth: Or, Sayings of the Father" a *Hebraica*, 1884, vol. 1, núm. 2, p. 119-123.

PICK, B. et Al. "Pirke Aboth". *Hebraica*, 1884, vol. 1, núm. 1, p. 36-40.

SALDARINI, ANTHONY J. "The End of the Rabbinic Chain of Tradition" a *Journal of Biblical Literature*, 1974, vol. 93, núm 1, p. 97-106.

SHEMESH, RIVKA. "About 'Speaking' That Is Not 'Saying': A Survey of Verbs of Speech Production in Mishnaic Hebrew" a *The Jewish Quarterly Review. New Series*, 2002, vol. 93, núm. 1-2, p. 201-215.

SOMMER, BENJAMIN D. "Revelation at Sinai in the Hebrew Bible and in Jewish Theology" a *The Journal of Religion*, 1999, vol. 79, núm. 3, p. 422-451.

Pàgines electròniques:

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, SECCIÓ FILOLÒGICA, «Proposta de transcripció de l'hebreu en textos escrits en català». En: ídem, *Documents de la Secció Filològica, IV*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2003, ISBN 84-7283-665-7, pp. 41-71. En línia: <<http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000178/00000060.pdf>> [Última consulta: 24-4-2014].

TARLOW, PETER. "Pirke Avot (Ethics of the Fathers) Revisiting a Mishnaic tractate from the Perspective of Jewish Legal Philosophy. *ERCES Online Quaterly Review*, 2004, núm. 2. En línia: <<http://www.erces.com/journal/issues.htm>> [Última consulta: 6-3-2014].